

LIMBURGSE

VOGELS

2

JAARGANG 6 / 1995

NAJAARSNUMMER

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep van
het Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt twee maal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Eindredactie

Frans Schepers

Redactie

Max Berlijn
Jan Boeren
Gijs Kurstjens
Rob van der Laak
Boena van Noorden
Raymond Pahlplatz

Fotoredactie

Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen (043-4552511)

Redactie-secretaris

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen
(045-5423454)

Layout & zetwerk

bvdm, Bureau van de Manakker, Grafische producties bv, Maastricht

Drukwerk

Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Abonnementenadministratie

Walter van der Coelen, Vogelstudiegroep Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Abonnementen

f 22,50 per jaar, overmaken op postgiro 1036366 t.n.v.
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse
Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
betalen f 17,50 per jaar. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d.
betalen minimaal f 35,- per jaar.
Voor België is de prijs BFR 450,- (leden NHG BFR 350,-;
bedrijven, instellingen e.d. BFR 650,-), over te maken op
gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk
doorgeven aan de abonnementenadministratie, Natuurhistorisch
Museum te Maastricht (adres zie boven). Opzeggingen dienen
voor 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Foto omslag

Dwergmeeuwen, Itteren 28 april 1995(foto: K. Lemmens)

Verspreiding en aantalsverloop van de Blauwborst in Limburg en aangrenzende gebieden

Ruud Foppen & Carlo van Seggelen

Maar al te vaak worden we heden ten dage geconfronteerd met alarmerende berichten over de toestand van de natuur. Natuurgebieden en waardevolle cultuurlandschappen worden aangetast en verdwijnen. De hier voorkomende plant- en diersoorten gaan sterk in aantal achteruit en veel soorten staan op de rand van uitsterven. Natuurlijkhebbers en -beschermers staan daarom bloot aan het gevaar van doemdenken. Het is daarom niet verwonderlijk dat er veel aandacht is voor soorten die zich aan de algehele malaise weten te onttrekken, ze geven hoop. Vaak echter gaat het daarbij om soorten die geheel nieuw zijn voor een bepaald gebied of om soorten die hier lange tijd niet zijn waargenomen. Hoe leuk ook, het gaat daarbij helaas nogal eens om incidentele gevallen die niet getuigen van belangwekkende veranderingen in een gebied (Waterspreeuw, Middelste Bonte Specht, Oehoe, Orpheusspotvogel, Rode Wouw). Wanneer we daarentegen te maken hebben met een soort die na jarenlange achteruitgang plotseling de weg terug vindt en weer in areaal en aantal toeneemt dan is dat zeker een reden om hier uitvoerig bij stil te staan. De recente ontwikkeling van de Blauwborst *Luscinia svecica* is hiervan een mooi voorbeeld (Hustings *et al.* in druk). In dit artikel zal worden ingegaan op het wel en wee van de Limburgse populatie van de Blauwborst. Zowel verspreiding- en aantalsverloop in de tijd zullen worden besproken. Daarnaast zal de ontwikkeling worden vergeleken met de rest van Nederland en omliggende gebieden in België en Duitsland. Centraal daarbij staat de rol van de Peel, van oudsher het zwaartepunt van de Limburgse populatie. Tenslotte zal er een poging worden gedaan om het herkolonisatieproces te reconstrueren en zullen er voorzichtig enige bespiegelingen worden geuit over de toekomst van deze soort in onze provincie.

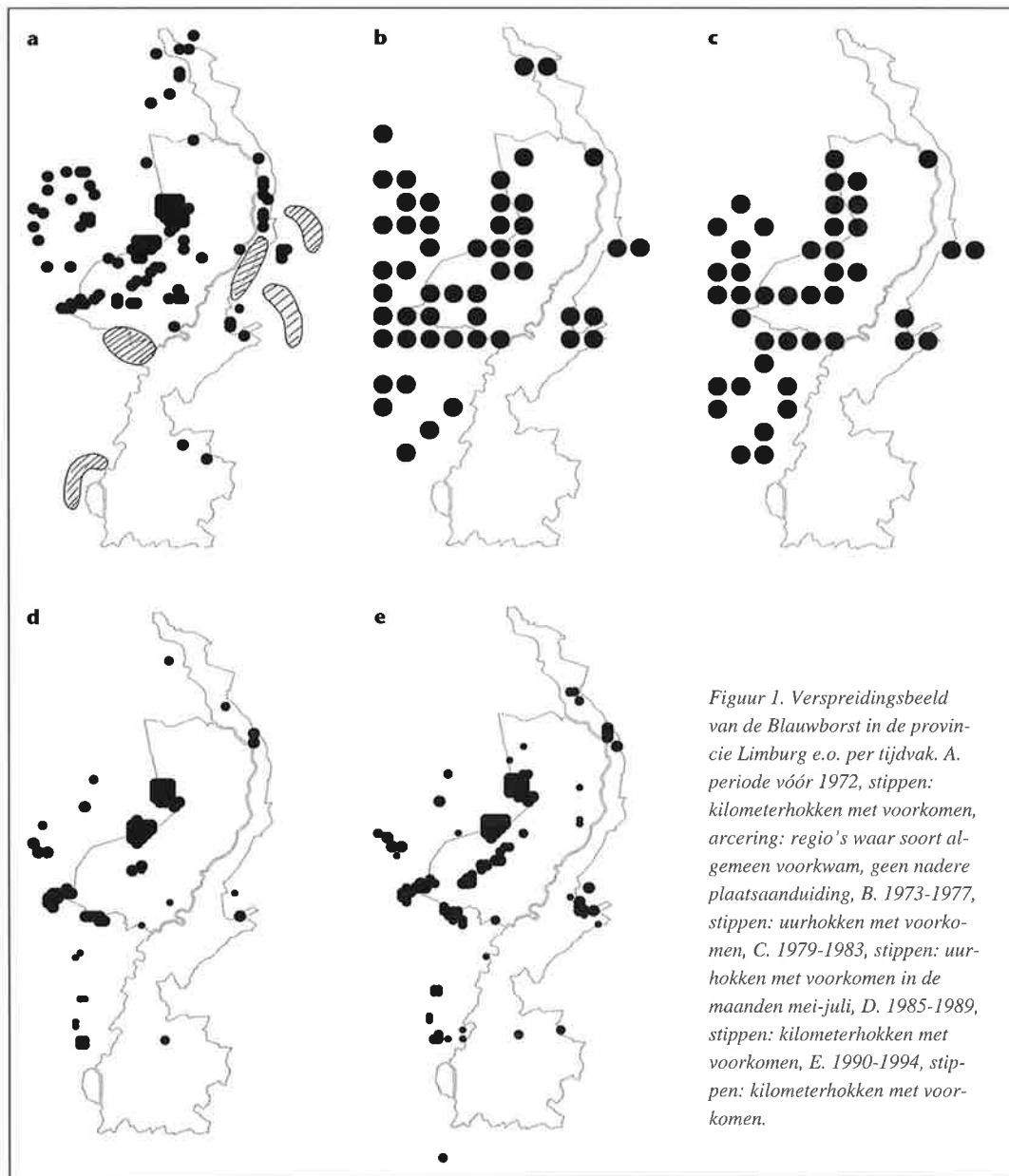
Werkwijze

Om een goed beeld te krijgen van het voorkomen van de Blauwborst in Limburg in het verleden is alle

beschikbare informatie over aantallen en verspreiding verzameld. Hiertoe zijn diverse bronnen geraadpleegd. De periode vóór 1965 staat nauwkeurig beschreven in de avifauna van Limburg (Hens, 1965). Gegevens na 1965 van met name de verspreiding zijn afkomstig van de Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira, 1979), van de Atlas van de Nederlandse Vogels (SOVON, 1987) en van de bestanden van de SOVON-projecten BMP (Broedvogel Monitoring Project) en BSP (Bijzondere Soorten Project). Zowel verspreidings- als aantalsgegevens zijn verder afkomstig van diverse artikelen in Limburgse Vogels waarin het voorkomen van de Blauwborst in enkele natuurerreinen in Limburg wordt besproken (Van Asseldonk, 1990; Vossen, 1991; Buys, 1992 en Kooistra, 1992). De provinciale avifaunakaracteringen leverden voor vele gebieden de meest recente cijfers op (Schols & Schepers, 1992; Van der Coelen & Van Seggelen,

In Limburg zijn praktisch alle geschikte broedgebieden in een periode van pakweg 10 jaar weer door de Blauwborst gekoloniseerd (foto: A. Zwaga)

Figuur 1. Verspreidingsbeeld van de Blauwborst in de provincie Limburg e.o. per tijdvak. A. periode vóór 1972, stippen: kilometerhokken met voorkomen, arcering: regio's waar soort algemeen voorkwam, geen nadere plaatsaanduiding, B. 1973-1977, stippen: uurhokken met voorkomen, C. 1979-1983, stippen: uurhokken met voorkomen in de maanden mei-juli, D. 1985-1989, stippen: kilometerhokken met voorkomen, E. 1990-1994, stippen: kilometerhokken met voorkomen.

1993; Van Noorden, 1994 en Van Noorden, 1995). Naast bovenstaande gepubliceerde bronnen is tevens een niet onbelangrijk deel van de gegevens afkomstig van het archief van Vogelwerkgroep 'De Peel' en van de dagboeken van de oud-reservaatbewakers, M. van Deursen en J. van Bree (Peelgebieden in eigendom van Staatsbosbeheer).

Verder zijn van vele mensen nog aanvullende gegevens verkregen uit de gehele periode en is ook het nieuwe Limburgse vogelarchief geraadpleegd. Voor België is gebruik gemaakt van De Vogels van België en West-Europa (Lippens & Wille, 1972), de Atlas van de Belgische broedvogels (Devillers *et al.*, 1988) en de twee Limburgse broedvogelatlassen

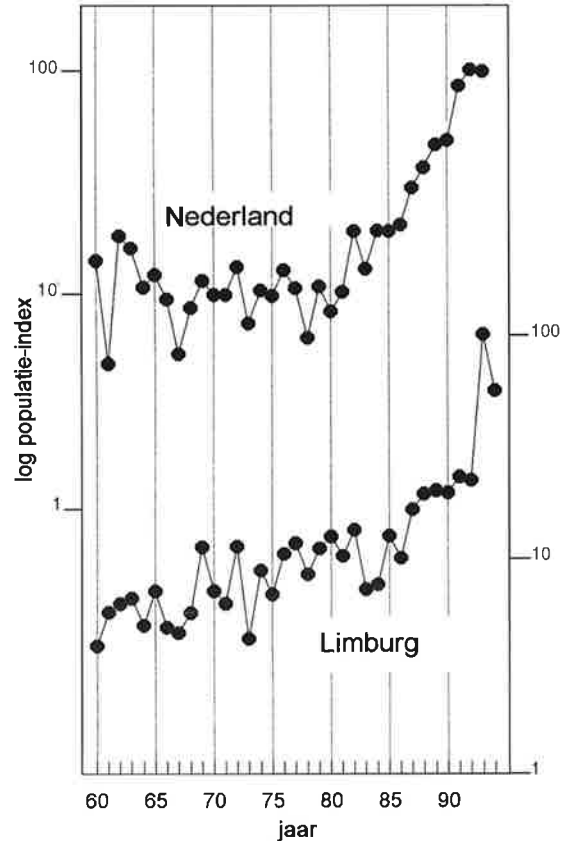
(Gabriëls, 1985; Gabriëls *et al.* 1994), aangevuld met gegevens van Jos Rutten, Jan Gabriëls en Frans Verstraeten. Gegevens uit Duitsland zijn afkomstig van de atlas van het Rheinland (Mildenberger, 1982) en recente gegevens werden ontvangen van Leo Reyriink (Biologisch Station Krickenbecker Seen). Voor het weergeven van de verspreidingsgegevens is een vijftal perioden onderscheiden (figuur 1). De perioden hebben niet zozeer te maken met de trend van de Blauwborst, maar meer met de wijze waarop de gegevens in de literatuur beschikbaar zijn. Het project in het kader van de eerste broedvogelatlas van Nederland luidde een reeks van afgebakende perioden in. Dat eerste project liep van 1973 tot 1978 (periode 2; figuur 1b). De periode vóór 1972 is in z'n geheel bij elkaar gevoegd (figuur 1a). Van een tweede atlasproject tussen 1979 en 1983 (periode 3; figuur 1c) is de Atlas van de Nederlandse Vogels voortgekomen (SOVON, 1987). De start van het BMP-onderzoek in 1985 maakte het mogelijk de periode 1985-1989 te onderscheiden (periode 4; figuur 1d). Periode 4 eindigt waar het BSP-project van SOVON in 1990 begint (periode 5; figuur 1e). Voor sommige gebieden bleken er over een langere tijdperiode voldoende gegevens aanwezig om een aantalsverloop te reconstrueren. Door waarnemersverschillen en het gebruik van verschillende telmethoden zijn niet alle getallen onderling vergelijkbaar, echter duidelijke aantalsveranderingen kunnen hiermee zeker worden gedetecteerd. Om een beeld te krijgen van het aantalsverloop in geheel Limburg is er met behulp van alle bekende reeksen een totaalrend berekend (zie Hustings *et al.* in druk).

Resultaten en bespreking

Verspreidingsbeeld

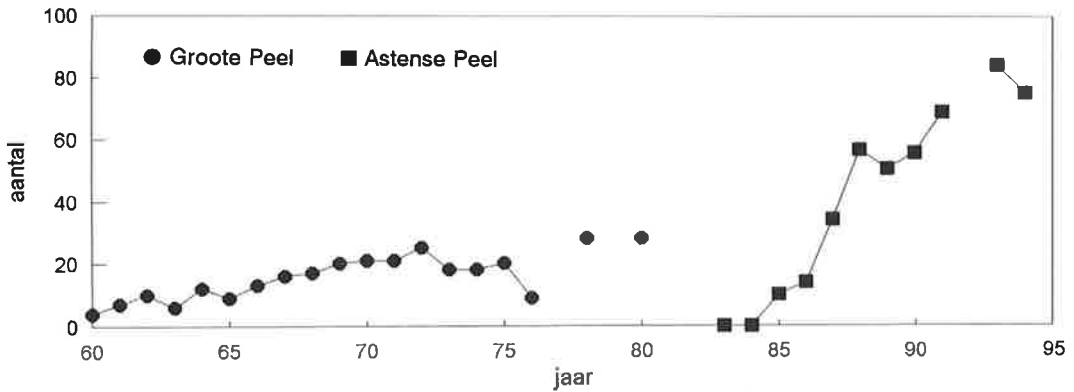
De verspreiding van de Blauwborst kende en kent van oudsher zijn zwaartepunt in de Peelstreek (figuur 1). Duidelijk naar voren komen de kernen Mariapeel en Groote Peel. Daarnaast is er ook in de omgeving van Weert een duidelijk kern te onderscheiden. Daarbuiten komt de Blauwborst in Limburg vrij geïsoleerd en sporadisch voor.

Als we kijken naar de veranderingen in het verspreidingspatroon dan valt op dat de soort in de jaren zeventig ernstig is achteruitgegaan. Ook al is een vergelijking moeilijk door de al verschillen in gegevensverzameling, toch is duidelijk dat de soort bijna

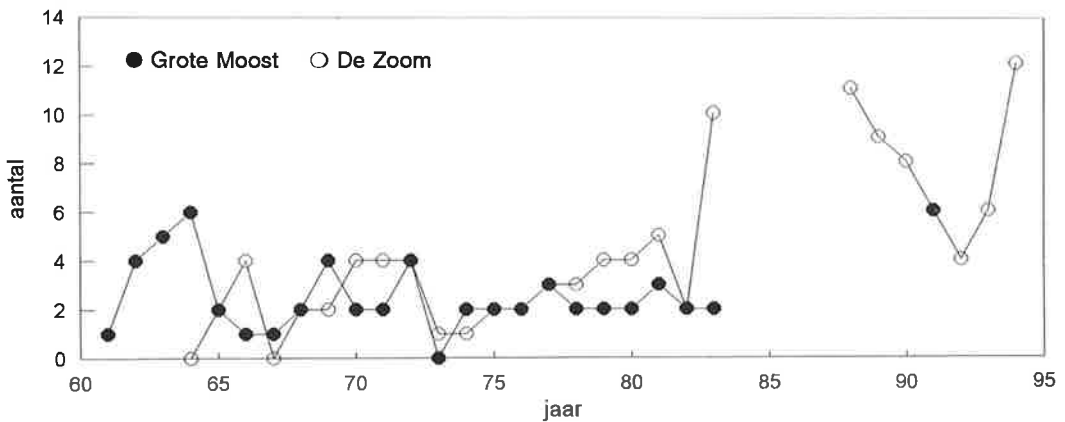

Figuur 2. Trend voor de Blauwborst gebaseerd op telreeksen. Weergegeven voor Limburg en voor geheel Nederland in de periode 1960-94.

geheel is verdwenen uit de gebieden op de oostelijke Maasoever (figuur 1a t/m 1c). In de tweede atlasperiode komt de soort in nog minder uurhokken voor (35 tegenover 45). Alleen de al genoemde kernen in de Peel blijven overeind. Een omslag doet zich voor eind jaren '80. Plotseling verschijnt de soort weer op de plekken die ook tijdens het Hens-tijdperk (voor 1965) al bekend waren: bijvoorbeeld oostoever Maas in de kop van Noord-Limburg. De ontwikkeling zet door en in de laatste periode doet het verspreidingsbeeld sterk denken aan het beeld dat Hens (1965) geeft. Alle Peelrestanten zijn weer bezet, in Zuid-Limburg verschijnt de soort op diverse plaatsen. De indruk bestaat dat de soort in bijna alle geschikte broedbiotopen is opgedoken.

Figuur 3. Aantalontwikkeling van de Blauwborst in de Grootte Peel en het deel de Astense Peel in de periode 1960-94.

Figuur 4. Aantalontwikkeling van de Blauwborst in de Grootte Moost en de Zoom in de periode 1960-94.

Aantalverloop gebaseerd op trendberekening

Ook in het verloop van de aantallen is de recente toename goed waar te nemen (figuur 2).

De periode vóór 1985 wordt gekenmerkt door een vrij stabiel beeld waarin de populatiegrootte twee niveaus lijkt te hebben: de periode vóór 1968 en, iets hoger, de periode van 1968 tot 1987. Er zijn echter nogal sterke fluctuaties tussen de jaren. Samen met de onzekerheid van de onderliggende getallenreeksen, vooral in de zestiger jaren is het aantal waarnemingen beperkt, leidt dit ertoe dat er eigenlijk geen uitspraak kan worden gedaan over een positieve trend gedurende deze periode. Maar dat is wel het geval als we de periode van voor 1987 vergelijken met erna. Dan is er sprake van een forse toename. De index-waarde stijgt ongeveer met een factor 4 tot 5. Vergeleken met de toename in geheel Nederland

valt op dat de sterkte van de stijging ongeveer gelijk is maar dat het begin ongeveer 5 jaar later ligt. De toename in Nederland vond het eerst plaats in het zuidwesten van het land en lijkt daarna gevolgd te worden door een toename in het zuidoosten. Er is echter sprake van nogal wat variatie in het tijdstip van toename tussen verschillende gebieden. Daarom zal voor verschillende deelgebieden gedetailleerd worden ingegaan op de aantalsveranderingen per gebied.

Bespreking verspreiding en aantalverloop per deelgebied

De Peel

De oudste gegevens van Blauwborsten in het Peelgebied stammen uit het begin van deze eeuw (Hens, 1965). Afgaande op de vele meldingen door Hens

(1965) uit het gehele Peelgebied tussen Venray en Weert in de 20er, 30er en 40er jaren moet de soort in nagenoeg elk geschikt moerasgebied aanwezig zijn geweest. Gezien het aantal en de aard van de waarnemingen (veel nestvondsten) mag verondersteld worden dat de Blauwborst plaatselijk talrijk moet zijn geweest. De dichtheden waren echter vermoedelijk erg laag. Het Peelgebied werd in de eerste helft van deze eeuw gekenmerkt door een grote mate van openheid met slechts sporadisch wat boomgroei. Dat de aantallen toch hoog op konden lopen heeft te maken met de veel grotere omvang van het Peelgebied. Vele duizenden hectares waren destijds nog niet ontgonnen. Er was dus weliswaar slechts her en der geschikt broedhabitat voorhanden, echter de oppervlakte compenseerde dit. Het zullen deze schaarse plekken zijn geweest waar Blauwborsten destijds een geschikte plek vonden. Bij de huidige hoge aantallen is juist het omgekeerde gebeurd. De huidige oppervlakte hoogveen-/moerasgebied is door grootschalige ontginning teruggebracht tot 'slechts' enkele duizenden hectares, echter door vernatting van de Peelgebieden en het deels begroeien met bomen en struiken is de Peel veel geschikter geworden voor Blauwborsten. In de zeventiger jaren jaren leidde de ongebreidelde groei van bomen in enkele Peelgebieden (Groote Peel) tot het volkomen dichtgroeien ervan. Vanaf 1980 is deze bosontwikkelingvoortvarend aangepakt door het kappen van grote delen bos waardoor de Peel z'n open karakter grotendeels terugkreeg. De openheid is echter veel structuurrijker geworden dan in eerdere decennia. Met name dit sterk afwisselende karakter van het Peelgebied heeft vanaf midden jaren tachtig in belangrijke mate bijgedragen aan de explosieve groei van het aantal Blauwborsten. Een reconstructie op kilometerhokniveau van de periode vóór 1965 is moeilijk, omdat de plaatsaanduidingen vaak summier zijn. In elk geval wordt de soort in de eerste helft van deze eeuw broedend genoemd in de Groote Peel, Mariapeel, de Zoom, de Banen, Het Kruijs, Kootspeel, Moeselpeel en de Tuspeel. Vanaf begin jaren zestig zijn voor de Groote Peel, Groote Moost, Zoom en Moeselpeel reeksen beschikbaar. Van de Mariapeel zijn voor slechts een korte periode aantallen beschikbaar.

Groote Peel: Vanaf 1960 zijn er voor de Groote Peel, met enkele tussenpozen, betrouwbare gegevens voorhanden. Het eerste betrouwbare gegeven over het aantal territoria stamt uit 1962. Toen wer-

den 10 territoria vastgesteld. In de jaren daarna stijgen de aantallen tot een maximum van 23 territoria in 1972 (Bossenbroek & van Deursen, geen jaarpogave). In 1976-78 zakt het aantal tot 5 à 9 territoria. In 1979 is het aantal plotseling weer opmerkelijk hoger, namelijk 28 territoria. Ook in 1980 wordt dit aantal gehaald (figuur 3).

Vanaf 1980, door een wisseling van personen die het merendeel van het inventarisatiewerk overnamen van de reservatsbewaker van Deursen, vond een ingrijpende verandering van de gevolgde methode plaats en raken we het spoor enigszins bijster. Door de gewijzigde methode (gebaseerd op nestvondsten, voedseltransport en een lage bezoekfrequentie) vond een aanzienlijke onderschatting plaats waardoor vergelijkingen moeilijk worden. Veel waarde kan aan de gegevens van de gehele Groote Peel tussen 1983 en 1990 dus helaas niet worden ontleend. De reeks kan voor een deel van de Groote Peel (de 400 ha grote Astense Peel) vanaf 1985 weer opgepikt worden (Van Seggelen, 1995). Toen werd een inventarisatie gestart op basis van de uitgebreide territoriumkartering die tot op heden nog steeds doorloopt (figuur 3).

Uit de vergelijking van de trends, gebaseerd op verschillende methodieken, blijkt dat er in 1984 meer Blauwborsten geteld werden dan in 1979-1980. Deze stijging van het aantal territoria in de Groote Peel moet in 1981-1983 begonnen zijn. De gegevens van de Astense Peel laten zien dat vanaf 1986 de aantallen sterk stijgen van 14 territoria in 1986 tot 56 territoria in 1988. De lichte daling in 1989 is slechts een korte onderbreking in de opmars van de Blauwborst want nadien stijgen de aantallen weer gewoon. Het maximum wordt bereikt in 1993, toen 83 territoria werden vastgesteld. Een extrapolatie naar de gehele Groote Peel is moeilijk. Een eerste aanwijzing dat het in de Groote Peel om enige honderden Blauwborsten gaat, bewijst de provinciale avifaunakartering in 1991. Toen werden alleen al op het Limburgse deel van de Groote Peel 160 territoria aangetroffen (Van der Coelen & Van Seggelen, 1993). Het enige totaal voor de gehele Groote Peel stamt uit 1992-1993. Toen werd in twee jaar de gehele Groote Peel geïnventariseerd en werden 313 territoria vastgesteld (Van Seggelen & Van Tilburg, 1994).

Mariapeel: Gegevens over de Blauwborst in het andere grote hoogveenreservaat in Limburg, de Mariapeel, zijn aanmerkelijk schaarser. Voor de periode

1962-1977 is het beeld aardig duidelijk. De gegevens zijn met name afkomstig van kampjes van CJN en van de inventarisatie van Kuijper (1976). Tijdens CJN-kampen werd in één weekend de gehele Mariapeel uitgekamd. Omdat de aantallen op één weekend zijn gebaseerd mag verondersteld worden dat er een ondertelling heeft plaatsgevonden. De getallen zijn in elk geval bruikbaar om een verloop te destilleren. Uit 1962 stamt de eerste betrouwbare opgave, toen werden 10-11 territoria vastgesteld. Evenals in de Groote Peel vindt in de zestiger, begin zeventiger jaren een stijging plaats. In 1968 worden namelijk minimaal 25 territoria gemeld. De stijging zet door en reeds in 1969 worden 50 territoria opgegeven. Het hoogste aantal is bekend uit 1973, toen werden tijdens een CJN-kamp 60 territoria geteld. De Blauwborst was daarmee in het begin van de zeventiger jaren bijna driemaal zo talrijk als in de Groote Peel. Het lijkt geen twijfel dat hier een verschil in de hoeveelheid geschikt habitat aan ten grondslag ligt. De telling van Kuijper in 1976 van 56 territoria geeft aan dat het hoge aantal een tijd aanblijft. Wederom gelijke tred houdend met de Groote Peel daalt vanaf 1977 het aantal scherp. In 1977 werden in de Mariapeel 22 territoria geteld, een opmerkelijk lager aantal dan de jaren daarvoor. Helaas houdt hier de reeks op en moeten we wachten tot 1990-91 voordat er weer een getal beschikbaar is. In 1990-91 werden in de Mariapeel 84 territoria vastgesteld (Van Noorden & Van Tilburg, 1995). Duidelijk is dat de Blauwborst in de Mariapeel na het lage aantal in 1977 weer sterk toegenomen is. Wanneer die toename is begonnen is echter onbekend. Opmerkelijk is dat het aantal in de tweede stijgingsgolf verbleekt bij de aantallen in de Groote Peel, exact omgekeerd als in de zeventiger jaren dus. Mogelijk dat na 1991 de Blauwborst nog enigszins gestegen is in de Mariapeel, maar het aantal zal ongetwijfeld niet boven de 100 territoria uit zijn gekomen. In de Groote Peel waren echter in 1987-1988 al zo'n 100 territoria aanwezig en dit aantal steeg tot ruim 300. Ook in dit geval kunnen we duidelijk stellen dat een verschil in vegetatiestructuur de oorzaak van dit opmerkelijke verschil is. Door kappen, maaien en begrazen werd in de Groote Peel een grote hoeveelheid optimaal broedhabitat voor de Blauwborst gecreëerd, nadat ze in de zeventiger en tachtiger jaren voor een groot deel dichtgegroeid was met berkebos. Tevens werd de interne waterhuishouding geoptimaliseerd waardoor het gebiedseigen water beter vast gehouden kon worden. De Mariapeel groeide eveneens dicht met berkebos en op de droge delen

met eiken-berkenbos. Er werden echter minder activiteiten ondernomen om dit proces, met name in de vochtige gedeelten, een halt toe te roepen. Slechts op enkele plekken werden maatregelen genomen. Daarnaast speelt ook een rol dat de Mariapeel minder waterplassen en plasdrassituaties heeft.

Groote Moost, Zoom, Moeselpeel en Sarsven/de Banen: Dankzij uitgebreide dagboekantekeningen van SBB-reservaatbewaker J. van Bree zijn van een drietal kleinere Peelgebieden gegevens over meerdere jaren bekend. Vanwege bijzondere omstandigheden in Sarsven/de Banen wordt dit gebied apart behandeld.

In de Groote Moost vond begin jaren zestig een stijging plaats van 1 territorium in 1961 tot maximaal 6 territoria in 1964. In de periode 1964-84 wisselden de aantallen tussen 0 en 4 territoria (Bossenbroek & Van Bree, 1983). Na 1984 is alleen een aantal van 6 territoria uit 1991 bekend (Van der Coelen & Van Seggelen, 1993). Een duidelijke stijgende trend waarbij de aantallen van de jaren negentig die van de dertig jaren daarvoor ruim overtreffen, deed zich in de Groote Moost niet voor. In de Zoom was dit daarentegen wel het geval (figuur 4). Daar schommelden de aantallen tussen 1964 en 1982 tussen 0 en 5 territoria (Bossenbroek & Van Bree, 1984). In 1983 vond een stijging plaats naar 9 territoria. Na een onderbreking wordt in 1988 de reeks weer opgepikt met 11 territoria (Vossen, 1991). Waar in de Groote Peel na 1988 de Blauwborst bleef stijgen daalde in de Zoom juist het aantal tot een minimum van 4 territoria in 1992. In 1993 en 1994 stegen de aantallen wederom en werden in beide jaren resp. 6 en 12 territoria vastgesteld (Pahlplatz, 1994).

Ook in de Moeselpeel wisselden in de periode 1962-1976 de aantallen nauwelijks (0-3 territoria; Spreuwenberg, 1969). In 1976 verdween de Blauwborst uit de Moeselpeel en keerde in elk geval tot 1984 niet terug. Uit de gegevens na 1992 blijkt dat de Blauwborst de Moeselpeel niet alleen herontdekt heeft maar dat ook de aantallen veel hoger liggen dan in de perioden daarvoor. In 1992 werden maar liefst 11 territoria geteld (Van Noorden, 1994).

Sarsven/de Banen is vanouds een gebied waar Blauwborsten voorkomen. Hens (1965) vermeldt reeds broedende Blauwborsten in 1929 en 1942. Tijdens de provinciale kartering in 1991 werd duidelijk dat Sarsven/de Banen een groot aantal territoria herbergde. In het 110 ha grote gebied werden 26

*Biotoop van de Blauwborst
in de Groote Peel
(foto: C. van Seggelen)*

territoria gevonden (Van der Coelen & van Seggelen, 1993). In tegenstelling tot andere gebieden stegen de aantallen niet verder maar daalden scherp. Als gevolg van een opschoningsactie werd een groot deel van het riet-wilgenstruweel in de Banen weggenomen. Hierdoor daalde het aantal Blauwborsten tot 9 territoria in 1994 (Pahlplatz, 1994).

Overige Peelrestanten: Naast bovengenoemde gebieden wordt de Blauwborst ook in alle andere kleinere Peelgebieden aangetroffen. Door het ontbreken van reeksen is niet geheel duidelijk wanneer deze vestigingen hebben plaatsgevonden. Wel staat vast dat nagenoeg alle gebieden ook al in Hens (1965) genoemd werden. Het gaat dus om gebieden waar vanouds Blauwborsten voorkomen. Het is waarschijnlijk dat al deze gebieden in de periode 1973-1983 verlaten zijn, en er na 1990 hervestiging plaats vond. De provinciale avifaunakartering toonde in 1991 en 1992 aan dat de Blauwborst doorgedrongen was tot de kleinste moerasjes in de Peel zoals de Snep (gemeente Helden) en de Kievit (gemeente Nederweert). De aantallen waren in alle gevallen laag, 1 tot 4 territoria.

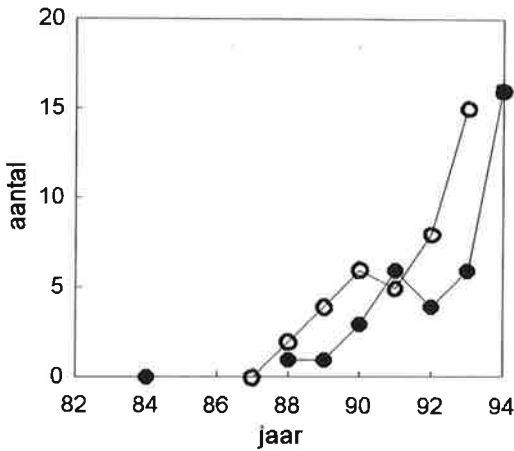
Omgeving Budel

Uit dit Limburgs-Brabants moerasgebied zijn al sedert 1954 waarnemingen bekend (Hens, 1965). In de gehele vijftiger jaren was de Blauwborst met diverse paren broedvogel rond Budel-Dorplein en 'De Hoort',

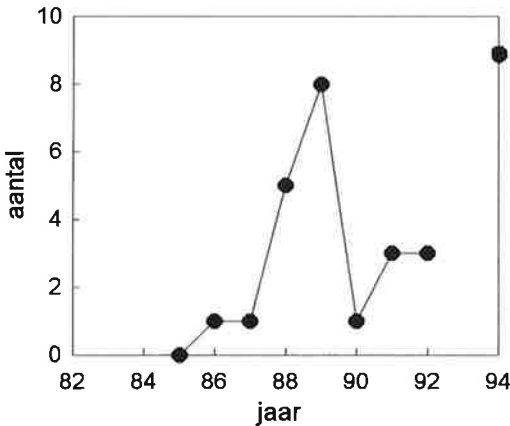
met name langs de Zuid-Willemsvaart. Vanaf 1961 is bekend dat de Blauwborst in de omgeving van Budel aanwezig is. Exacte aantallen ontbreken echter. Heijnen (1982) vermeldt voor de periode 1973-1979 12 tot 15 territoria bij de Hoort en 5 tot 7 territoria bij de Ringselvennen, maar geeft tevens aan dat het om schattingen en niet volledige tellingen gaat (Heijnen, 1982). In elk geval is duidelijk dat de Blauwborst sinds eind vijftiger jaren vrijwel jaarlijks in de omgeving van Budel heeft gebroed. Sinds 1989 vindt er systematisch onderzoek plaats in het moerasgebied rond Budel-Dorplein (450 ha). De Hoort is daarvan uitgezonderd. In de periode 1989-94 zijn in het gebied geen grote verschillen in de Blauwborstpopulatie waar te nemen. De aantallen schommelden tussen 22 territoria in 1989 en 28 territoria in 1991. De aantallen liggen daarmee waarschijnlijk wel hoger dan in de zeventiger jaren. Het aantal van maximaal 28 territoria in een moerasgebied van 450 ha is opmerkelijk laag. Blauwborsten blijken in Budel-Dorplein echter de brede oevervegetatie van met name Galigaan volkomen te negeren (mond. meded. W. Beeren, 1995). Hierdoor zijn grote delen ongeschikt voor Blauwborsten.

Kop van Noord-Limburg (ten noorden van Afferden)

Uit de avifauna van Limburg (Hens, 1965) kunnen diverse kilometerhokken worden achterhaald waar de Blauwborst broedvogel was. Zowel aan de Lim-

Figuur 5. Aantalsontwikkeling van de Blauwborst op de Hamert ○ en de Bergerheide ● in de periode 1982-94.

Figuur 6 Aantalsontwikkeling van de Blauwborst op de Meynweg in de periode 1982-94.

burgse als de Brabantse kant van de Maas kwam de soort voor in moerasbosjes en hoogveen- en heiderestanten. In de broedvogelatlassen in de perioden 3 en 4 wordt nauwelijks nog melding gemaakt van broedende Blauwborsten (Teixeira 1979; SOVON 1987). Aan de Brabantse zijde van de Maas komt de soort sporadisch tot broeden in de kleiputmoerassen de Vilt. In Limburg worden geen broedvogels meer gevonden.

Oostoever Maas Roermond-Afferden

Hens (1965) noemt de Blauwborst een 'vrij algemene broedvogel op vele vochtige plaatsen op de heide

tussen Roermond en Venlo'. Hens heeft echter slechts een beperkte hoeveelheid informatie over de situatie ten noorden van Venlo. Vergeleken met de periode vóór 1965 heeft de soort tussen 1973 en 1983 veel gebieden verlaten. Na 1985 duikt de soort op in de natuurgebieden Bergerheide en de Hamert. De stand ontwikkelt zich hier voorspoedig en in 1994 zijn er al meer dan 20 broedparen in deze gebieden geteld (figuur 5; Van Noorden, 1995). Verder is de verspreiding nog steeds beperkt, wellicht dat het geringe oppervlak aan geschikt habitat hier debet aan is. De open, vochtige heide heeft op veel plaatsen moeten plaatsmaken voor gesloten (naald)bos complexen.

Omgeving Roermond/Meynweggebied

Hens (1965) maakt geen melding van het voorkomen van de Blauwborst op de Meynweg, maar het is waarschijnlijk dat de soort hier in behoorlijke aantallen voorkwam. Wanneer de achteruitgang van de soort begonnen is kunnen we slechts raden. Alhoewel de soort in de periode 1979-1983 wel in een aantal blokken gezien is, zullen de aantallen nog maar gering zijn geweest. In 1985, wanneer voor het eerst telgegevens beschikbaar zijn, wordt de soort niet meer als broedvogel waargenomen. Vervolgens worden in de navolgende jaren steeds wisselende aantallen gezien, maar lijkt de soort wel te zijn toegenomen. Een betrouwbare telling in 1994 door de provincie Limburg kwam tot een aantal van 9 territoria (figuur 6). Dit wordt ook bevestigd door de gegevens van het Duitse deel van de Meynweg. Bijvoorbeeld in de Lüsekamp, nabij het Melickerven, nam het aantal toe van 3 in 1980 tot 22 in 1994 (Pleinis & Schwick, 1994). Voor de Blauwborst ziet de toekomst in de Meynweg er vrij rooskleurig uit. Een verdergaande omvorming van naaldbos tot open, begraasd terrein, zoals nu al in Duitsland geschiedt zal geschikt habitat doen ontstaan en getuige de recente aantalstoename in deze gebieden zal de soort er geen moeite hebben om deze gebieden te bevolken. Voorwaarde is wel dat de biotopen voldoende nat of vochtig blijven.

Zuid-Limburg

Het aantal broedende Blauwborsten in het Zuidlimburgse Heuvelland is waarschijnlijk altijd gering geweest. Hens (1965) maakt melding van twee waarschijnlijke broedlokaties, bij Merkelbeek en

op de Brunsummerheide. Van 1965-1985 zijn er geen broedmeldingen uit deze omgeving. In 1987 wordt er een paartje gevonden op een met mijnslik opgespoten beemd langs de Geleenbeek. Het aantal broedparen neemt de jaren erna iets toe. In 1993 zijn er ook broedmeldingen uit een zandafgraving nabij het grensgebied met Duitsland pal naast de Brunsummerheide.

Langs de Grensmaas is de soort tot voor kort nooit waargenomen. De laatste jaren komen er meldingen van doortrekkers, tot een echte vestiging lijkt het echter nog niet te zijn gekomen. De waarnemingen uit de aangrenzende gebieden op de Belgische zijde zijn frequenter en hangen waarschijnlijk samen met de restpopulaties op de Mechelse heide.

Totaalschatting populatiegrootte

Er is door ons een poging ondernomen om per periode een aantalsschatting te maken. Deze heeft alleen betrekking op de provincie Limburg (tabel 1). De Blauwborst is vroeger waarschijnlijk een vrij normale verschijning geweest, ook buiten de Peel. Exacte aantalsschattingen zijn er niet, echter 400 tot 500 zal zeker tot de mogelijkheden behoren (periode 1). Vanaf 1970 kwam de klad er in (periode 2). Aantalsschattingen gemaakt ten tijde van de Atlas voor Winter- en Trekvogels (periode 4) komen tot een getal onder de 100 (gegevens SOVON, meded. Fred Hustings). Na 1985 laat de Blauwborst een flinke toename te zien. De aantallen na 1990 (periode 5) zijn 3 tot 4 maal zo hoog als in de periodes daarvoor en het eind van de aantalstoename lijkt nog niet in zicht.

Situatie in België en Duitsland

Mede bepalend voor de populatie-ontwikkelingen in Limburg kan de situatie in omliggende gebieden zijn. In het aangrenzende Duitse gebied gaat het slechts om één populatie, aan de Belgische kant ligt een aantal van oudsher belangwekkende broedgebieden. Uit Lippens en Wille (1972) kan men bij benadering de gebieden halen waar blauwborstpopulaties voorkwamen. Een belangrijke plek is het grensgebied bij Weert. In feite is er sprake van een groot stelsel van geschikte broedgebieden aan weerszijden van de grens. Ook uit de Belgische atlas van Devillers *et al.* (1988) en de eerste Limburgse broedvogelatlas (Gabriëls, 1985) komen deze gebieden naar voren. Bovendien is er sprake van een aantal

waarnemingen op de Mechelse Heide. Het aantal waarnemingen blijft hier in de gehele periode vrij stabiel. Wel vinden er na 1992 een aantal opmerkelijke kolonisations plaats in het Maasdal. De belangrijkste nieuwe broedplaats is een voormalig industrieterrein nabij Luik waar in 1994 territoria werden gelokaliseerd (mond.med. Paul Schaeken).

In Duitsland was de Blauwborst naast de al vermelde waarnemingen in het Zuidlimburgse grensgebied en de Lüsekamp bij Roermond vooral bekend van het gebied van de Krickenbecker Seen en Elmpter Schwalmbruch (Mildenberger, 1984). In het Elmpter Schwalmbruch is de Blauwborst nimmer weggevoerd (Pleines, 1995). Wel zijn de aantallen er de laatste jaren sterk gestegen. Kwamen er in de periode 1979-1983 nog 1-2 territoria voor, in 1995 werden reeds 20 territoria geteld (Pleines, 1995). Met name het plaatselijk verwijderen van boomopslag was in het voordeel van de ontwikkeling van Gagel en Riet, waar de Blauwborst een geschikte plek kon vinden. In de Krickenbecker Seen verging het de Blauwborst echter anders. Na een daling in de zeventiger jaren bedroeg de stand hier jarenlang rond de 10-15 paar (Thier, 1980). Vanaf 1980 kwam er pas goed de klad in. In de periode 1983-1990 broedt de soort niet jaarlijks en in geringe aantallen (0-2 paar). Na 1990 is de soort helaas als broedvogel verdwenen. De oorzaak van de achteruitgang moet gezocht worden in de voortschrijdende verlanding en verbossing van het gebied waardoor de hoeveelheid habitat sterk afnam (meded. Biologisch Station Krickenbecker Seen).

Synthese: populatiedynamiek en reconstructie herkolonisatie

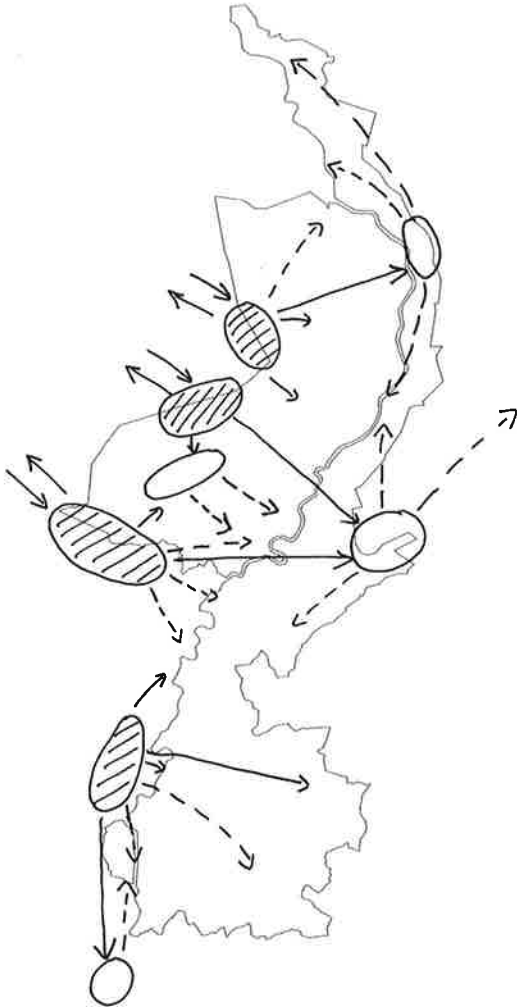
De getoonde dynamiek van de Blauwborst, de achteruitgang sinds de jaren zeventig en een sterke vooruitgang en uitbreiding sinds midden jaren tachtig, is in geheel Nederland te bespeuren (Hustings *et*

Periode	Aantal
Vóór 1960	400-500?
1960-1972	150-200
1973-1977	100-200
1979-1983	75-92
1985-1989	175-200
1990-1994	350-400

Tabel 1. Aantalsschatting van de Blauwborst in Limburg voor verschillende tijdperiodes.

al. in druk). Er valt echter wel een verschil waar te nemen tussen de verschillende delen van Nederland voor wat betreft het begin van de herstelperiode. Als eerste nam de soort toe in het zuidwesten van het land, gevolgd door het zuidoosten en vervolgens andere delen van het land. In Hustings *et al.* (in druk)

wordt geconcludeerd dat de toename waarschijnlijk niet alleen te maken heeft met het vrijkomen van nieuwe en grote geschikte gebieden zoals de Biesbosch na de afsluiting van het Haringvliet en de Oostvaardersplassen. Dat wordt ondersteund door de gegevens uit Limburg waar blijkt dat de herstelperiode zich in sommige gebieden al begin jaren tachtig voordeed (Grote Peel).

Figuur 7. Hypothetisch kolonatieverloop in de provincie Limburg en nabije omgeving na 1980. Het betreft een schematische weergave van hoe de kolonisatie in zijn werk is gegaan. Gearceerd zijn de primaire brongebieden weergegeven, open de secundaire brongebieden. Met doorgetrokken pijlen zijn de waarschijnlijke kolonisatie relaties en met onderbroken pijlen de mogelijk toekomstig te verwachten koloniaties weergegeven.

Peel en Noord-Limburg: De afname van de aantallen Blauwborsten in de zeventiger jaren zorgde in het begin van de tachtiger jaren voor een minimale bezetting (figuur 1). De gebieden op de oostelijke Maasoever worden als eerste verlaten. Ook in de Grote Peel dalen, parallel aan die van andere gebieden, de aantallen sterk. Enkele jaren rond 1983-85 verdwijnt de Blauwborst ook in diverse kleine Peelgebieden zoals de Grootte Moost, Moeselsepel en de Zoom. Er zijn uiteindelijk slechts twee gebieden in Limburg waar de Blauwborst stand wist te houden, namelijk in de Grootte Peel en in de Mariapeel. Mogelijk dat ook in de omgeving van Budel de Blauwborst stand wist te houden. Verder zijn er waarschijnlijk ook in Belgisch Limburg een tweetal gebieden waar Blauwborsten zich konden handhaven: de grensstreek bij Weert/Stramproy en de Mechelse Heide. Men zou deze gebieden de primaire brongebieden kunnen noemen want het zijn de gebieden van waaruit de eerste koloniaties moeten hebben plaatsgehad. In alle andere gebieden kent de Blauwborst enige jaren van afwezigheid. Het is de Grootte Peel waar de Blauwborst, na de afname, als eerste uit het dal klimt. In 1983 wordt al een licht herstel in de Grootte Peel geconstateerd. Dit zet zich in de jaren daarna sterk door. Rond 1987-1988 moeten er in de Grootte Peel reeds meer dan 100 territoria gevestigd zijn. De reeks van de Astense Peel geeft een goed beeld van deze stijging (figuur 3).

De herkoloniaties vinden in eerste instantie vooral plaats in de nabijheid van deze bronnen, bijvoorbeeld in kleine Peelgebieden als Sarsven, Banen, Grootte Moost etc. Na enige tijd kunnen deze zelf als bron zijn gaan functioneren. Aan het eind van de tachtiger jaren komt pas een serieuze uitbreiding van het areaal in Limburg van de grond. Er ontstaan nieuwe brongebieden op grotere afstand, 10-15 km, die we secundaire bronnen kunnen noemen: de Meynweg, Hamert en Bergerheide en ook aangrenzende gebieden in België. Het tijdstip van herkolonisatie ligt zo'n 5 jaar na de start van de toename in

de primaire brongebieden, wanneer alhier de aantallen al flink zijn opgelopen. Een aanwijzing van herkolonisatie op korte afstand is de door middel van ringvangsten geconstateerde uitwisseling van Blauwborsten tussen de Grootte Peel en Strabrechtse Heide (mond. meded. F. Aelberts, 1995). Ook speelt mogelijk dispersie een rol. Aanwijzingen hiervoor worden ingegeven door enkele terugmeldingen van geringde Blauwborsten. Een voorbeeld is de op 21 augustus 1991 als eerste kalenderjaars geringde Blauwborst te Tienen (België), die op 4 september 1991 in de Grootte Peel werd gevangen. In twee weken tijd overbrugde deze vogel een afstand 84 km in noordoostelijke richting (mond. meded. F. Aelberts 1995).

De Blauwborst duikt weer op in allerlei gebiedjes die ook voor 1965 al bekend waren als broedlokatie. De provinciale kartering die in 1990 startte is voor de toename van de Blauwborst een goed ijkpunt. In 1991 en 1992, toen het grootste gedeelte van het Peelgebied onder de loep is genomen werden in vele kleine peelgebieden Blauwborsten vastgesteld.

In de primaire bronnen zelf nemen de aantallen dan ook nog steeds toe. Het lijkt er dan ook niet op dat er al een soort verzadiging is opgetreden in deze gebieden. Lokaal zijn er uitzonderingen en zijn er gebieden waar de toename niet of nauwelijks is opgetreden of waar sterke fluctuaties optreden, mogelijk als gevolg van beheersinvloeden.

Vanuit de Peel zijn waarschijnlijk de geschikte plaatsen op de oostoever van de Maas gekoloniseerd. Ook de populatie op de Meynweg die vrijwel verdwenen was heeft waarschijnlijk geprofiteerd van de aantalstoename in de Peel, maar waarschijnlijk ook van de uitbreiding in het grensgebied onder Weert. Ondanks dat de populatie op de Meynweg nog klein is, kan deze in de toekomst mogelijk gaan fungeren als secundaire bron.

Zuid-Limburg en Maasdal: De nieuwe vestigingen in Zuid-Limburg komen waarschijnlijk op het conto van de populaties aan de Belgische kant van de grens. Hier gaat het toch zeker om enige tientallen paartjes op zo'n 10 km van de grens. Iets verderop op het Kempens plateau bevinden zich nog veel grotere populaties (Gabriëls *et al.*, 1994).

Een aardig fenomeen is het opduiken van de Blauwborst in het Maasdal. Er is nog geen sprake van populaties behalve de aantallen die op een industrie-terrein bij Luik gevonden worden. Maar er zijn op

dit moment zeker nog plaatsen waar Blauwborsten zich kunnen vestigen, zij het dat het tot op heden gaat om kleine geschikte plekken. In figuur 7 staat schematisch aangegeven hoe de bezetting van de nieuwe broedgebieden in zijn werk kan zijn gegaan.

Toekomst: Het is te verwachten dat in de toekomst meerdere plaatsen in Limburg waar geschikt blauwborsthabitat aanwezig is bezet zullen raken. Echter waar liggen nog onbezette plaatsen waar grotere aantallen Blauwborsten voor kunnen komen? We moeten dan vooral denken aan moerasjes en vennen op de oostoever van de Maas van Gennep tot Roermond. Verder zullen er over de gehele provincie verspreid kleine moerasjes bezet raken. Grotere aantalstoenames kunnen alleen nog maar verwacht worden in de brongebieden zelf. De aantallen in een aantal van deze brongebieden groeien hier de laatste jaren weliswaar nog maar de rek zal er binnenkort toch uit zijn. Het teruglopen van de curve van Limburg en de Astense Peel geeft aan dat een afvlakking plaatsvindt en dat het verzadigingspunt bereikt is. Het verspreidingsbeeld zal naar het laat aanzien geen grote wijzigingen meer ondergaan. Hier en daar, vrij diffuus, zullen er stippen bijkomen, alhoewel echte populaties slechts op weinig plaatsen zullen ontstaan.

Pas bij grootscheepse natuurontwikkelingsplannen waar grote oppervlakten nieuw geschikt biotoop zullen ontstaan, bestaat er een kans dat de soort ook in aantal weer sterk kan toenemen. En natuurlijk moeten we daarbij denken aan het Maasdal, waarvoor grootschalige plannen in ontwikkeling zijn. Het is vrijwel zeker dat de Blauwborst in het Maasdal een glorieuze toekomst tegemoet gaat als de plannen voor de Grensmaas en de Maasplassen gerealiseerd worden. Het vrijwel ontbreken van de Blauwborst op dit moment heeft zeker te maken met het ontbreken van geschikt broedhabitat. Door deze projecten komen er grote hoeveelheden moerasbos bij en dit is voor de Blauwborst, mits het niet al te gesloten wordt en gecombineerd gaat met moerasvegetaties, optimaal habitat.

Concluderend kunnen we stellen dat het de Blauwborst op dit moment voor de wind gaat. Een verdere uitbreiding en aantalstoename is nog maar in beperkte mate mogelijk tenzij door grootschalige natuurontwikkeling nieuw habitat wordt gecreëerd. Aangezien de realisatie daarvan inmiddels een aanvang heeft genomen, kunnen we voor de Blauwborst van een mooie toekomst spreken.

Dankwoord

Bedankt worden de vele waarnemers die er voor gezorgd hebben dat er zo veel blauwborstmeldingen in de archieven zijn terechtgekomen. SOVON, met name Ward Hagemeijer, Fred Hustings en Arend van Dijk, wordt bedankt voor het openstellen van de archieven met oude tijdreeksen en BSP-broedvogelgegevens. Enkele waarnemers in Limburg verdienen een extra woord van dank: M. van Deursen, J. van Bree en W. Beeren. Het archief van de provinciale avifaunakaractering leverde waardevolle informatie over de recente verspreiding van de Blauwborst in Limburg waar de provincie Limburg voor wordt bedankt.

Jan Gabriëls, Frans Verstraeten en Jan Stevens worden bedankt voor het updaten van de Vlaamse gegevens, Paul Schaeken voor de Waalse en Biologisch Station Krickenbecker Seen voor de Duitse gegevens.

Fons Aelberts wordt bedankt voor het aandragen van enkele interessante terugmeldingen van geringe Blauwborsten.

Boena van Noorden en Frans Schepers leverden waardevolle en opbouwende kritiek op een eerdere versie van dit artikel.

Literatuur

Asseltonk, E. van, 1990, Broedvogels van de Meynweg in 1988 en 1989, *Limburgse Vogels* 1(3): 1-10.

Bossenbroek, P. & J. van Bree, 1983, Avifauna van de Grootte Moost 1961-1981, Staatsbosbeheer, Roermond.

Bossenbroek, P. & J. van Bree, 1984, Avifauna van de Zoom van 1961 tot en met 1983, Staatsbosbeheer, Roermond.

Bossenbroek, P. & M.H. van Deursen, zj. Avifauna van de Grootte Peel van 1968 tot en met 1980, Staatsbosbeheer, Roermond.

Buys, J., 1992, De broedvogels van de Bergerheide in de periode 1989 tot en met 1991, *Limburgse Vogels* 3 (2):30-43.

Coelen, J. van der & C. van Seggelen, 1993, De broedvogels van het zuidelijk peelgebied, Avifaunakaractering Limburg, deelgebied II, 1991, Provincie Limburg, hoofdgroep ROV, bureau landelijk gebied, Maastricht.

Cruysberg, W.P., zj. Avifauna van de Mariapeel 1962-1983.

Devillers, P., W. Roggeman, J. Tricot, P. Del Marol, J.P. Jacob & A. Anselin, 1988, Atlas van de Belgische broedvogels. Koninklijk

Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Brussel.

Gabriëls, J., J. Stevens & P. van Sanden, 1994, Broedvogels van Limburg, veranderingen in aantallen en verspreiding na 1985, Likona, provincie Limburg.

Gabriëls, J., 1985, Atlas van de broedvogels in Limburg, Lisec Studiecentrum voor Ecologie en Bosbouw, Bokrijk, Genk.

Heijnen, T., 1982, De Blauwborst als broedvogel in Midden- en Oost-Brabant, *De Roodborsttapuit* 1(2):10-21.

Hens, P.A. 1965, Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden, Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap Reeks XV.

Hustings, F., R. Foppen, N. Beemster, H. Castelijns, H. Groot, R. Meijer & R. Strucker, 1995, Spectaculaire opleving van de Blauwborst *Luscinia svecica cyaneola* als broedvogel in Nederland, *Limosa* in druk.

Kooistra, J., 1992, De avifauna van de Hamert, 1988-1991, *Limburgse Vogels* 3(3):69-78.

Kuiper, H. 1976, Vogelinventarisatie omgeving Griendtsveen-Helenaveen april, mei en juni 1976.

Lippens, L. & H. Wille, 1972, Atlas van de vogels van België en West-Europa, Lannoo, Tielt-Utrecht.

Mildenberger, H. 1984, Die Vögel des Rheinlandes, Gesellschaft Rheinischer Ornithologen, Düsseldorf.

Noorden, B. van, 1994, De broedvogels van Midden-Limburg, Avifaunakaractering Limburg, deelgebied III, 1992, Provincie Limburg, hoofdgroep ROV, bureau landelijk gebied, Maastricht.

Noorden, B. van & P. van Tilburg, 1995, Broedvogelatlas van de Mariapeel 1990-1991, Vogelwerkgroep 'De Peel', IVN Asten/Someren.

Pahlplatz, R., 1994, Broedvogels van Nederweert, Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.

Pleinis, S., 1995, Brutvogeluntersuchung im Naturschutzgebiet "Elmpter Schwalmbruch" (Kreis Viersen) 1995, Biologisch Station Krickenbecker Seen, Nettetal.

Pleinis, N. & L. Schwirk, 1994, Brutvogelkartierung im Naturschutzgebiet "Lüsenkamp" 1994, Biologisch Station Krickenbecker Seen, Nettetal.

Schols, R. & F. Schepers, 1991, De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied, Avifaunakaractering Limburg, deelgebied I, 1990, Provincie Limburg, hoofdgroep ROV, bureau landelijk gebied, Maastricht.

Seggelen, C. van, 1995, Broedvogels van het Nationaal Park De Grootte Peel in 1994, Vogelwerkgroep 'De Peel', Asten/Someren.

Seggelen, C. van & P. van Tilburg, 1994, Overzicht van de broedvogels van de Grootte Peel in 1992/93, Vogelwerkgroep 'De Peel', Someren.

SOVON, 1989, Atlas van de Nederlandse vogels, SOVON, Beek-Ubbergen.

Spruouwenberg, P., 1969, Inventarisatie van de vogelstand van het staatsnatuurreservaat 'Moeselpeel' 1965-1969, Weert.

Teixeira, R., 1979, Atlas van de Nederlandse Broedvogels, Deventer.

Vossen, H., 1991, Drie jaar broedvogelonderzoek in Peclrestant 'De Zoom', *Limburgse Vogels* 2(3):73-80.

Ruud Foppen, Vossenlaan 108, 6531 SR Nijmegen
Carlo van Seggelen, Nieuwendijk 101, 5712 EL Someren

Broedvogels van het Niersdal

Bart Peters & Menno Hornman

Zoals veel andere delen in Noord-Limburg is ook het Niersdal in ecologisch opzicht een wat vergeten gebied. In 1994 heeft een inventarisatie van de belangrijkste natuurwaarden van het Niersdal plaatsgevonden, waarbij ook de avifauna niet werd overgeslagen (Peters, 1995). Ook in 1975 (Visser, 1977) en 1993 (Van Noorden, 1995) werd de vogelstand gekarteerd en daarmee is het mogelijk om, met enige terughoudendheid, korte- en lange termijnvergelijkingen te maken.

Niet alleen de actuele vogelwaarde zal worden besproken, ook de grootse potenties van het gebied komen aan bod. Grote delen van het Niersdal zijn door het natuurlijke reliëf en de ligging van het gebied uitermate geschikt voor natuurontwikkeling. Met name het deelgebied "Maaskemp" is rijp voor een natuurlijk beheer, waardoor nieuwe plaatsen ontstaan voor tal van vogelsoorten.

Het Niersdal

Het huidige Niersdal bevindt zich in het oerstrombed van de vroegere Rijn die hier tot voor 10.000 jaar geleden een woest, vlechtend rivierbed kende. Oude stroomgeulen van dit systeem zijn nog steeds, al dan niet in de vorm van beken in het omringende gebied zichtbaar. De Niers heeft in de loop van de tijd een

diep dal in deze pleistocene zand- en grindgronden uitgesleten. Op veel plaatsen wordt het beekdal dan ook duidelijk begrensd door fraaie beekdalterrassen. Deze zijn, waar mogelijk, als begrenzing van het onderzoeksgebied genomen. De oppervlakte van het onderzochte gebied bedraagt 442 ha en ligt in zijn geheel binnen de gemeente Genneep.

Het Nederlandse deel van Niers kan thans het best gekenschetst worden als een kleine laaglandrivier. De grote meanders zijn nog geheel intact, maar kleinere nevengeultjes, die hier volgens de Tranchotkaart uit 1803-1820 hebben gelegen, zijn inmiddels gedempt. Het Niersdal kent drie afzonderlijke deelgebieden die geomorfologisch en landschappelijk duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn:

De Maaskemp (145 ha): dit gebied is uiterwaard van zowel Maas als Niers en het ligt tussen de autosnelweg N271 en de Maas. Kenmerkend voor dit gebied is het reliëf dat hier aanwezig is. Een groot deel bestaat uit hoge stuifduingronden. Later zijn hier door de Niers en door het graven van grachten rond een inmiddels bijna verdwenen kasteel laagtes in ontstaan. Deze grote geomorfologische variatie betekent dat er mogelijkheden bestaan voor tal van biotooptypen. Zo is er op de hoge delen ruimte voor een klein hardhoutoobosje, droge graslandjes en

Het Niersdal in de Maaskemp, kort bij de monding in de Maas
(foto: B. Peters)

enkele goed ontwikkelde Maasheggen. Iets lager naar de Niers toe bevinden zich enkele hooilandjes. De Niersoever is door de hoogteverschillen zeer variabel. Zo kent de zuidelijke oever een zwak glooiende overgang naar de hooilanden zodat hier de begroeiing vooral uit wilgenstruweel en riet bestaat. Meer naar de monding van de Niers vinden we steile, vers afgeslagen oevers.

De Nierswaarden (148 ha): dit deelgebied ligt grotendeels ingeklemd tussen de woonkernen van Ottersum en Gennep. Westelijk wordt het gebied begrensd door de N271 terwijl het oostelijk ter hoogte van het buurtschap Zelder overgaat in de Zelderse Driessen. Thans bestaan de Nierswaarden voor een groot deel uit natte, kwelrijke doch intensief begraasde en bemeste graslanden die botanisch en (avi)faunistisch zeer arm genoemd mogen worden.

De Zelderse Driessen en uiterwaarden (149 ha): natuurreservaat "De Zelderse Driessen" beslaat een aanzienlijk deel van dit deelgebied (53 ha). Dit gebied wordt beheerd door Staatsbosbeheer en ligt in een binnenbocht van de Niers op een oud rivierduinencomplex. In de vorige eeuw was het terrein grotendeels nog als heideschraalgrasland in gebruik en werd het door schapen en runderen begraasd. Toen deze landbouwvorm zijn nut verloor werd er hakhoutbos op aangeplant dat thans is uitgegroeid tot een redelijk ontwikkeld eikenbos van 49 ha. De rest van het gebied bestaat uit extensief begraasd stroomdalgrasland dat met name door zijn vegetatie, bestaande uit soorten als Torenkruid, Gewone vleugeltjesbloem en Grote tijm, faam heeft verworven. De Zelderse uiterwaarden bestaan grotendeels uit vochtige weilanden die veelal tussen de terrasrand van het dal en de Niers in liggen. Daarnaast kennen deze waarden een aantal riet-ruigteperceeltjes. Oostelijk wordt het gebied begrensd door de Duitse grens. Aan de overkant hiervan bevindt zich een "Naturschutzgebiet" dat deels als kleinschalig akkerlandschap, deels als extensief begraasd mozaïeklandschap wordt beheerd.

Methode van onderzoek

De vogelinventarisatie van 1994 werd uitgevoerd volgens de methode van de uitgebreide territoriumkartering (Van Dijk, 1993). Op enkele algemene en minder indicatieve soorten na zijn alle soorten geïventariseerd (tabel 1). Elk deelgebied kende drie of vier ochtendbezoeken en meerdere dagbezoeken. Aan de Zelderse Driessen e.o. zijn drie avond/nachtbezoeken gebracht (waarvan éénmaal met cas-

Jaar Gebied Soort	1975		1993				1994			
	MK	ZD	MK	ZD	Ov	Tot.	MK	ZD	Ov	Tot.
Fuut	2	-	3	-	2	5	2	-	3	5
Knobbelzwaan	-	-	2	1	1	4	-	3	-	3
Nijlgans	-	-	1	-	-	1	1	1	1	3
Bergeend	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Wintertaling	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Wilde Eend	4	4	?	?	?	?	5	7	7	19
Slobeend	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Tafeleend	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Havik	-	-	-	2	-	2	-	1	-	1
Sperwer	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Buizerd	-	1	1	2	-	3	-	1	-	1
Boomvalk	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Torenvalk	2	2	-	-	-	-	1	2	-	3
Patrijs	9	-	1	1	3	5	5	-	-	5
Waterhoen	6	6	7	11	32	50	6	9	11	26
Scholekster	1	-	3	1	6	10	3	1	1	5
Kleine Plevier	2	-	1	2	-	3	1	-	1	2
Wulp	-	-	6	-	-	6	2	-	-	2
Grutto	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Tureluur	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Tortelduif	3	14	2	4	1	7	2	5	1	8
Holenduif	-	-	3	-	2	5	?	?	?	?
Koekoek	2	3	1	3	-	4	1	5	1	7
Ransuil	6	3	-	-	-	-	1	-	1	2
Bosuil	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Steenuil	2	1	-	-	-	-	1	-	-	1
Ijsvogel	-	-	-	1	-	1	1	-	-	1
Groene Specht	1	3	-	-	-	-	-	4	-	4
Grote Bonte Specht	1	6	-	6	1	7	-	9	2	11
Zwarte Specht	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kleine Bonte Specht	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1
Kuilfleeuwerik	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Boomleeuwerik	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Overzwaluw	84	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Boompieper	7	-	-	11	-	11	-	10	-	10
Graspieper	5	-	1	-	-	1	2	2	-	4
Gele kwikstaart	3	4	-	1	1	2	4	3	2	9
Nachtegaal	1	4	-	1	-	1	-	1	1	2
Blauwborst	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zwarte Roodstaart	-	-	-	2	3	5	-	1	2	3
Gekraagde Roodstaart	3	4	-	-	1	1	-	3	-	3
Roodborsttapuit	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1
Bosrietzanger	12	2	9	18	8	35	3	20	12	35
Kleine Karekiet	5	1	1	7	3	11	-	-	-	11
Spotvogel	6	1	5	3	1	9	2	1	-	3
Braamsluiper	5	2	5	-	1	6	3	3	3	9
Grasmus	22	2	22	14	12	48	22	13	10	45
Fluiter	-	2	-	4	-	4	-	5	-	5
Grauwe Vliegenvanger	5	-	-	2	2	4	-	2	-	2
Bonte Vliegenvanger	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-
Matkop	5	6	-	6	1	7	?	?	?	?
Kuilmees	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-
Zwarte Mees	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-
Boomklever	1	-	-	7	-	7	?	?	?	?
Boomkruiper	2	5	1	10	3	14	?	?	?	?
Wielewaal	-	7	-	2	-	2	-	-	-	-
Vlaamse Gaal	4	10	?	?	?	?	1	7	3	11
Kneu	19	1	?	?	?	?	12	6	2	20
Appelink	8	1	-	2	-	2	-	2	-	2
Geelgors	2	3	-	9	-	9	2	11	3	16
Rietgors	6	4	10	10	3	23	9	11	2	22
Grauwe Gors	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ = waarvan 4 paar langs de Niers- of Maasoever en 80 paar in het zandige talud van de in die tijd in aanlegfase zijnde Niersbrug van de N271.

Tabel 1: Overzicht van de belangrijkste broedvogels van het Niersdal in 1975, 1993 en 1994. MK = Maaskemp; ZD = Zelderse Driessen; Ov = Overige gebieden (Sluis van Gennep, Oordse uiterwaarden, Oordse Grindgat).

setterrecorder), terwijl de rest van het onderzoeksgebied slechts eenmaal 's avonds werd bezocht.

Opgemerkt dient te worden dat pas half april begonnen is met inventariseren, zodat vroeg in het jaar actieve soorten waarschijnlijk minder volledig uit de verf zijn gekomen.

Ter vergelijking zijn de resultaten gebruikt van de provinciale broedvogelkartering van 1993 (Van Noorden, 1995) en van de "Inventarisatie van de Grote rivieren" uit 1975 (Visser, 1977). Opgemerkt dient te worden dat bij deze inventarisaties van andere interpretatiecriteria is uitgegaan, zodat bij de vergelijking enige voorzichtigheid in acht moet worden genomen. Met name bij de gegevens van de Provincie werd van iets soepelere criteria uitgegaan, omdat er tijdens de kartering slechts drie ochtendbezoeken en één avondbezoek werden gebracht.

Broedvogels van het Niersdal

In tabel 1 staan de aantallen territoria per soort voor de drie geïnventariseerde jaren. Bij de bespreking van de soorten en de trends is gekozen voor een opdeling in drie ecotoopgroepen.

Water-, oever- en moerasvogels

Het voorkomen van deze groep wordt direct door de Niers beïnvloed. Watervogels als Fuut (in 1994 5 territoria), Wilde Eend (19) en Waterhoen (26) komen veelvuldig in het gebied voor. Soorten die zich sinds 1975 gevestigd hebben, zijn Nijlgans, Berg-eend, Wintertaling en Slobeend. Op de Nijlgans na gaat het om één territorium per soort. In hoeverre het hierbij dus gaat om een aarzelende vestiging of om een incidentele broedpoging moet worden afgewacht. Dat het gebied in 1994 wat aantrekkelijker was voor soorten die de voorkeur geven aan rustiger water (Wintertaling en Slobeend) kan te maken hebben met het hoge water van december 1993. Door de grote hydrodynamiek in deze periode is het riviertje in de Maaskemp op sommige plaatsen wat breder geworden, waardoor de stroomsnelheid plaatselijk is afgenomen. Gezien de stijging van het aantal territoria van Nijlgans (van 1 in 1993 naar 3 in 1994) lijkt deze soort vaste voet in het gebied te hebben gekregen. Kleine Plevier en IJsvogel zijn soorten die op of in pionieroevers voorkomen. De Kleine Plevier broedde in 1994 op een oever van de Niersmonding en op een zand/grindoever in een klein, slechts zeer plaatselijk waterhoudend grindgat in de Oordse uiterwaar-

den. De IJsvogel profiteerde van de afslag van de hoge oevers in de Maaskemp, waardoor fraaie steilranden ontstonden. Hier werd in 1994 een nest gevonden.

Langs de Niers komen op verscheidene plaatsen nog moerassige ruigtes, plaatselijk met struweelopslag voor. Deze stukjes herbergen flinke aantallen Bosrietzangers (35 territoria) en Rietgorzen (22). De verspreidingskaart van Rietgors (figuur 1) geeft vrij aardig aan waar zich de best ontwikkelde oeverruigtes in het gebied bevinden. Bosrietzanger en Rietgors lijken ten opzichte van 1975 toegenomen te zijn. Deze toename kan deels worden toegeschreven aan het kappen van enkele populierenbosjes aan de Niersoever. Hierdoor zijn meer lichtminnende liesgras/rietruigtes ontstaan, die voor deze soorten aantrekkelijker zijn dan een donkere populierenopstand.

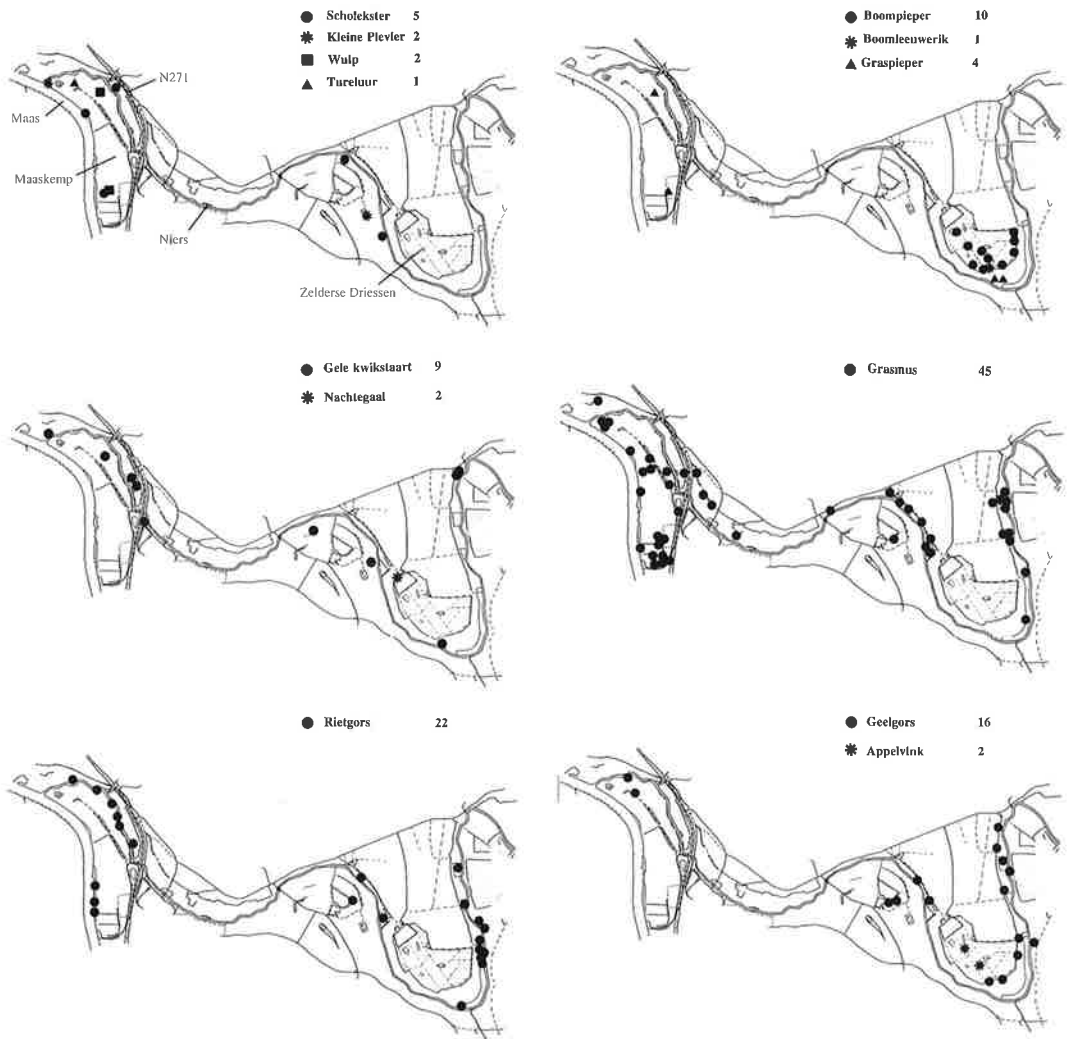
In 1994 werd slechts één territorium van de Kleine Karekiet vastgesteld tegenover 11 in 1993. Dit extreme verschil is opmerkelijk en heeft mogelijk te maken met het maaien of incidenteel begrazen van de eerder genoemde perceeltjes, waardoor hoog opgeschoten riet vervangen is door een lagere, door Liesgras gedomineerde vegetatie.

Vogels van natuurlijk-open terreinen en kleinschalig cultuurlandschap

Kleinschalig cultuurlandschap, waar nog plaats is

De Kleine Bonte Specht is een zeldzame broedvogel in het Niersdal (foto: K. Lemmens)

Figuur 1: Verspreiding van een aantal broedvogels in het Niersdal in 1994.

voor (semi-)natuurlijke randeffecten als houtwallen, knotwilgen, vergeten ruigtehoekjes en vervallen schuurtjes, kan habitat bieden aan een breed scala aan vogelsoorten. Vooral langs het oostelijk traject van het Nederlandse Niersdal en in de Maaskemp treffen we dit landschap nog aan.

Kenmerkende soorten die in dit ecootop voorkomen zijn Steenuil (2 territoria), Graspieper (4), Gele Kwikstaart (9) en Roodborsttapuit (1), Gekraagde Roodstaart (3), Braamsluiper (9), Grasmus (45) en Geelgors (16). Deze laatste soort houdt zich vrijwel alleen in hagen of in solitair struweel op de hogere zandkoppen in het gebied op. De hoge beekdalsteilranden en

de hogere delen van de Zelderse Driessen en de Maaskemp vormen de ideale broedplek voor de Geelgors (figuur 1). De Grasmus is minder kritisch en handhaaft zich ook goed in de hagen van de lage, reliëfarme uiterwaarden. De Graspieper toont zich in 1994 een uitstekende indicator van zeer extensief beheerde graslanden op niet al te vochtige grond. De Gele kwikstaart houdt zich in het Niersdal veelal in de wat kleiige uiterwaardgraslanden op.

Met de huidige gegevens komen bij de meeste soorten uit het kleinschalig landschap geen duidelijk aantalstrends naar voren. Gekraagde Roodstaart, Graspieper en Steenuil lijken het vooral in de

Maaskemp wat minder te doen dan in de jaren '70. Andere aantalsverschillen lijken vooraansnog niet structureel van aard.

Een groep die ook bij dit landschapstype thuishoort zijn de weidevogels. In 1994 werden twee territoria van de Wulp, die zich als uiterwaardsoort manifesteert, en een Tureluur gevonden. De Patrijs doet het in het Niersdal en de omliggende gronden minder goed dan eertijds: van negen paar in de jaren '70 tot vijf in 1994. De wat ruigere graslanden en haagranden van de Maaskemp zijn nog de beste broedplekken in het gebied. In de intensief beoerde akkers en weilanden kunnen alleen soorten als Scholekster (5), Kievit en Veldleeuwrik nog redelijk gedijen. De tien territoria van Scholekster in 1993 worden deels aan de soepelere inventarisatiecriteria geweten.

Bosvogels

De Zelderse Driessen, enkele kleine bosjes in de Oordse uiterwaarden, rivierbegeleidende wilgenbosjes en grienden en het hardhoutoobosje in de Maaskemp vormen het domein van de bosvogels. Kleine Bonte Specht (1), Fluit (5), Appelvink (2), Boomklever, Groene Specht (4), Grote Bonte Specht (11) en Havik (1) indiceren de aanwezigheid van oud loofbos. Dit is goed te zien aan hun bijna exclusieve voorkomen in de Zelderse Driessen. In de jaren '70 kwamen veel van deze soorten nog frequent in de Maaskemp voor. Dit had te maken met een goed ontwikkelde bosgordel rond Gennep die hier in die tijd nog lag. Deze is met de bouw van de rondweg N271, eind jaren '70, gekapt.

Opvallend was het uitblijven van de Groene Specht in 1993. In het jaar daarop was deze makkelijk te inventariseren soort weer volop in de Zelderse Driessen aanwezig. 1994 was helaas een uitermate slecht jaar voor Wielewaal die structureel achteruit lijkt te gaan. In dat opzicht volgt deze soort de Limburgse trend (Osieck & Hustings, 1994). Ook Boomvalk, Bonte Vliegenvanger en Bosuil lieten in 1994 verstek gaan.

Boomleeuwrik en Boompieper zijn geen echte bosvogels, maar komen in het Niersdal voor langs bosranden en open plekken in het bos. Op deze broedplekken gaat het bos over in heideschrale grasvegetaties van drogere zandgrond met als overheersende soorten Gewoon struisgras, Rood zwenkgras en Bochtige smele. De verspreidingskaart van Boompieper (10 territoria) en Boomleeuwrik (1) is zeer indicatief voor dergelijke zoomvegetaties.

Het Niersdal kent voorts nog een groot aantal broedvogels die een voorkeur voor boomrijk gebied tonen maar er niet strikt aan gebonden zijn: Sperwer (1 territorium), Buizerd (1), Ransuil (2), Vlaamse gaai (11), Grauwe vliegenvanger (2), Nachtegaal (2) en Tortelduif (8).

Toekomstmogelijkheden voor avifauna

Het Niersdal is op aantal plaatsen uitermate geschikt voor natuurontwikkeling (Peters, 1995). Vooral de Maaskemp zou door zijn geomorfologische variatie uit kunnen groeien tot een natuurgebied van formaat. Onder een geschikt beheer zouden zowel natuurlijke facetten van een laaglandbeek als die van een grote rivier tot ontwikkeling kunnen komen. De diversiteit aan vogelsoorten is thans al vrij redelijk, maar de dichtheden blijven door het vrij intensieve agrarische gebruik van het gebied nog achter. Een beheer van natuurlijke begrazing zou hier wonderen kunnen verrichten. Door het ontstaan van insecten- en kruidenrijke gras- en ruigtevegetaties kunnen soorten als Patrijs, Gele Kwikstaart, Graspieper en Wulp zich uitbreiden. De Roodborsttapuit zou vanuit het Duitse deel van het Niersdal kunnen oprukken. Ook roofvogels als Torenvalk, Sperwer, Steenuil en Ransuil profiteren van een dergelijke ontwikkeling. Zelfs voor zeer bedreigde soorten als Grauwe gors en Kwartelkoning zou geschikt biotoop kunnen ontstaan. Extensief landbouwbeheer in het even ten oosten van Millingen aan de Rijn gelegen Duitse schiereiland Salmorth, heeft hier geleid tot de vestiging van Grauwe Gors en Kwartelkoning (Thissen & Möller, 1990; Thissen & Arntz, 1994).

Het proces van struweelvorming dat onder natuurlijke begrazing op gang kan komen betekent nieuwe kansen voor tal van struweelafhankelijke soorten. Geelgors, Grasmus, Braamsluiper, Spotvogel en Kneu zijn soorten die nu al bestendig in het gebied voorkomen en sterk van het extensieve beheer zullen profiteren. Wellicht keert de Grauwe Klauwier in dit biotooptype terug. Ook Nachtegaal en Tortelduif kunnen van een toename van struwelen en moerasbos profiteren.

Kenmerkend voor met name de Maaskemp en de Zelderse Driessen is de reliëfrijkdom van de graslanden. Een extensiever beheer maakt het mogelijk dat soorten die gebonden zijn aan ruige terreinen met grote hoogteverschillen als Geelgors en Boom-

leeuwerik zich verder uitbreiden. In de gronden rond de Zelderse Driessen bestaan bij natuurlijk beheer vooral goede uitbreidingsmogelijkheden voor soorten van natte graslanden als Gele Kwikstaart en van moerasvegetaties: Rietgors, Kleine Karekiet en Blauwborst. Deze laatste soort kan zich zowel vanuit het nabij gelegen natuurgebied de Bergerheide als uit de Ooijpolder bij Nijmegen hervestigen en zit flink in de lift (zie artikel Foppen & Van Seggelen elders in dit nummer).

Extensivering van het beheer zal ook oeverontwikkeling ten goede komen. Kenmerkend voor laaglandbeken met een lage oever is de mogelijkheid van het ontstaan van luwe, plaatselijk zelfs slikkige oevers. Het vrijelijk uitgroeien van de oeverbegroeiing levert in deze situaties rietrijke vegetaties en wilgenstruweel op. Indicatief voor het steeds verder ontwikkelen van deze biotopen in het Niersdal zijn soorten als Wintertaling, Slobeend, Meerkoet en Waterhoen. De kans voor natuurlijke ontwikkeling van de lage, weinig dynamische oevers vereist wel het stopzetten van intensieve begrazing door vee. De zeer lage dichtheden aan echte rietlandsoorten duiden erop dat dit nog niet het geval is. Een andere minder algemene oevervorm in het Niersdal is de steilrandoevers die vooral in de Maaskemp voorkomen. Deze steilwanden leveren allereerst broedplek op voor pioniersoorten als IJsvogel en Oeverzwaluw. Daarnaast komen door afslag grote pakketten zand in de rivier terecht die stroombuffers en eilandjes kunnen vormen wat mogelijkheden biedt voor de Kleine Plevier. Oude Tranchotkaarten (Tranchot & Müffling, 1803-1820) tonen op een aantal plaatsen in het Niersdal kleine stelsels van nevengeu-

len en eilanden. Ondiepe stukken in de stroom zijn vooral interessant voor jonge vis, waterplanten en macrofauna. Hierdoor wordt het voedselaanbod voor in en boven water foeragerende soorten vergroot. De eerste vissende Visarend en Aalscholvers zijn reeds in het Niersdal gesignaleerd.

Dankwoord

De allergrootste dank gaat uit naar de mede-inventariseerders: Chris van Turnhout, Twan Teunissen, Bram Aarts en John Habraken. Voorts bedanken wij Boena van Noorden (Provincie Limburg, Bureau Landelijk Gebied) voor het beschikbaar stellen van de inventarisatiegegevens uit 1993.

Literatuur

- Dijk, A.J. van. 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Noorden, B. van. 1995. De broedvogels van de Kop van Limburg. Avifaunakartering Limburg, deelgebied IV. Rapport Provincie Limburg, Hoofdgroep R.O.V., Maastricht.
- Osieck, E.R. & F. Hustings. 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Technisch Rapport 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Peters, B. 1995. Het Niersdal, natuurwaarden en natuurontwikkeling van een kleine laaglandrivier. Eigen uitgave, Beek-Ubbergen.
- Thissen, J. & D. Möller, 1990. De broedvogels van Salmorth in 1990. De Mourik 16: 55-72.
- Thissen, J. & W. Arntz, 1994. De broedvogels van Salmorth in 1993. De Mourik 20: 53-63.
- Tranchot & Von Müffling, 1803-1820. Kartenaufnahme der Rheinlande.
- Visser, D., 1977. Broedvogelinventarisatie Kop van Limburg en aangrenzende gebieden 1975-1976. Vogelwerkgroep Grote Rivieren, Utrecht.

Bart Peters, Papenweg 20, 6212 CG Maastricht
Menno Hornman, Multatuliplaats 28^B, 6531 DW Nijmegen

Van de redactie

Verkoopactie oude nummers Limburgse Vogels

Speciaal voor nieuwe leden van het tijdschrift, maar ook voor andere geïnteresseerden bestaat er nu de unieke mogelijkheid om oude nummers van Limburgse Vogels te bestellen. Het gaat om alle nummers tot en met 1993 vanaf de start van het kwartaaltijdschrift behalve twee nummers uit 1992.

Per jaargang (dus vier nummers) betaalt u f 10,- (BFR 200), voor twee jaargangen bedraagt de prijs f 16,- (BFR 320), voor drie jaargangen f 25,50 (BFR 450) en voor de twee nummers uit 1992 komt dat neer op f 7,50 (BFR 150). Voor alle voorradige nummers (incl. het nulnummer uit 1989) betaalt u slechts f 25,- (BFR 500). Alle prijzen zijn inclusief porto. Bestellen is mogelijk door overmaking van het desbetreffende bedrag op giro 1036366(NL) of gironummer 000-1507143-54 (B) t.n.v. het Publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap in Melick o.v.v. de gewenste jaargangen.

Aalscholvers langs de Maas in Nederland en België in de winter 1994-95

Frans Schepers

In de winter 1992-93 werden voor het eerst simultaantellingen gehouden van Aalscholvers op slaapplaatsen in het Maasdal tussen Mook en Dinant (B). Deze simultaantellingen werden georganiseerd om idee te krijgen van een betrouwbaar totaal aantal dat in dit deel van de Maasvallei overwintert (Schepers *et al.*, 1994).

Hieruit kwam naar voren dat de aantallen tijdens niet-simultane watervogel- en slaapplaatstellingen als gevolg van dubbeltellingen een stuk hoger lagen dan de aantallen die tijdens simultane slaapplaats-tellingen werden vastgesteld. Zo werden op 13 december 1992 en 8 februari 1993 resp. 2.201 en 2.100 vogels geteld, terwijl op basis van niet-simultane tellingen een aantal van bijna 3.000 vogels werd gevonden.

Reden genoeg om de simultane slaapplaatstellingen niet alleen voort te zetten, maar ook in frequentie op te voeren. Door maandelijks te tellen kon ook meer over het aantalsverloop en eventuele verschuivingen tussen slaapplaatsen achterhaald worden.

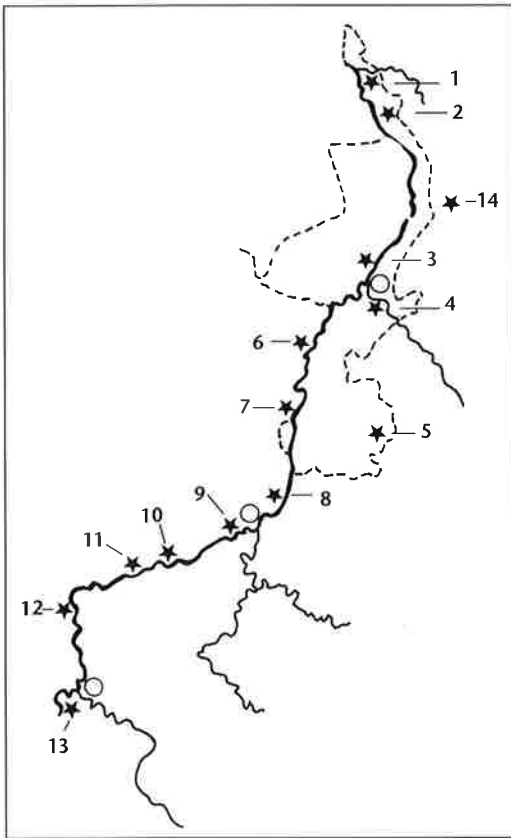
In samenwerking met Aves-Liège en Aves-Namur (B) en het Biologisch Station Krickenbecker Seen (D) werden in de winter 1994-95 zes tellingen gehouden tussen november en april.

Werkwijze

Op 20 november, 18 december, 22 januari, 19 februari, 19 maart en 16 april werden de tellingen op alle slaapplaatsen gelegen tussen Mook en de Franse grens uitgevoerd. In een enkele uitzondering is

Slaapplaats	bezet sinds	nov	dec	jan	feb	mrt	apr
<i>Nederland</i>							
1. Mook (Plasmolen)	1992	88	65	83	n.g.	55	7
2. Gennep (Noordereiland)	1990	98	121	107	136	85	33
3. Roermond (Asselt)	1990	19	94	112	116	126	82
4. Roerdalen (Lerop)	1993	713	497	639	442	306	113
5. Kerkrade (Craneweijs)	1993	17	7	11	9	9	3
Subtotaal		935	784	952	703+	581	238
<i>Vlaanderen</i>							
6. Dilsen (Stokkem)	1989/90	585	680	n.g.	435	330	290
7. Lanaken (Hochter Bampd)	1993	3	n.g.	n.g.	n.g.	n.g.	n.g.
Subtotaal		588	680	?	435	330	290
<i>Wallonië</i>							
8. Chertal (Oupeye-Liège)	1989	750	800	650	630	750	150
9. Ombret (île de Pontière)	1994	-	-	-	-	-	20
10. Wanze (île du Bosquet)	1994	-	-	-	-	-	50
11. Gives (île des Béguines)	1991	280	350	160	165	125	150
12. Jambes (île de Vas-t' y-frotte)	1995	1	155	400	385	70	25
13. Anseremme (île de Moniat)	1995	-	-	-	40	-	-
Subtotaal		1.031	1.305	1.210	1.220	945	395
<i>14. Duitsland</i>							
Krickenbecker Seen*	1989	112	111	75	119	64	17
Grand totaal		2.666	2.880	2.237	+ 2.477	+ 1.920	940
Geschat/afgerond		2.700	2.900	2.700	2.600	2.000	950
* incidenteel 1984-1988 n.g.=niet geteld + = minimaal aantal							

Tabel 1: Aantallen op slaapplaatsen aanwezige Aalscholvers in het Maasdal tussen Mook en de Franse grens gedurende simultane tellingen in de winter 1994/95.

Figuur 1: Ligging van de Aalscholverschlaapplaatsen welke in de winter 1994-95 simultaan werden geteld; nummers corresponderen met die in tabel 1.

door omstandigheden een dag afgeweken. Door het extreem hoge water was het op 19 februari in Mook niet mogelijk de slaapplaats te bezoeken. Op 22 januari werd de slaapplaats te Stokkem-Dilsen helaas niet geteld.

Tijdens de teldagen werden de slaapplaatsen in de namiddag bezocht; meestal waren de eerste vogels dan al aanwezig. Vervolgens werd gewacht tot het moment dat de slaapplaats compleet was, in de meeste gevallen pas ver in de schemering. In het donker arriveren uiteraard geen vogels meer. Het voordeel van vroeg in de middag starten met tellen is dat gemakkelijk bij kan worden gehouden hoeveel vogels vanaf een bepaald tijdstip arriveren. Dit geldt vooral voor de grotere slaapplaatsen. Voor sommige, vooral kleinere of zeer overzichtelijke slaapplaatsen is dit niet nodig; deze kunnen in een oogwenk vlak voor donker worden geteld. Tellin-

gen werden meestal uitgevoerd met kijker, maar soms was een telescoop noodzakelijk omdat de vogels in de schemering soms wegvallen tegen zware takken van de bomen. Meestal werden de tellingen ter controle enkele keren achter elkaar herhaald. Op basis daarvan werd het definitieve aantal vastgesteld.

Resultaten

In tabel 1 zijn de resultaten van de tellingen weergegeven; in figuur 1 is de ligging van de slaapplaatsen te zien. Hieruit blijkt dat er een zeer compleet beeld is ontstaan van het wintervoorkomen van de in dit deel van de Maasvallei verblijvende Aalscholverscholers (totale lengte rivier ca. 290 km).

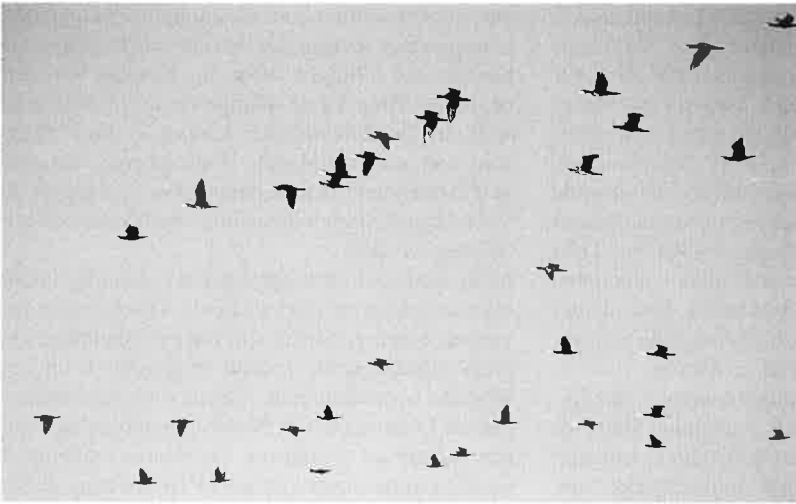
In totaal werden op 13 slaapplaatsen vogels geteld: Nederland (vijf), Vlaanderen (twee) en Wallonië (zes). Daarnaast werd op één plaats in Duitsland geteld.

Naar alle waarschijnlijkheid zijn er geen slaapplaatsen gemist, behalve mogelijk een enkele tijdelijke tijdens het langdurige hoogwater van januari-februari 1995.

Het blijkt dat tijdens de novembertellingen de meeste slaapplaatsen reeds op volle sterkte bezet zijn. In de periode november-februari schommelt het totaal aantal tussen de 2.600 en 2.900 vogels. Vanaf maart vindt er een substantiële afname plaats; de dieren vertrekken dan stilaan naar hun broedgebieden.

De midwinteraantallen in de Maasvallei tussen Mook de Franse grens zijn daarmee sinds begin jaren negentig behoorlijk constant; vanaf de winter 1990-91 waren deze immers 2.500-3.000 ex. groot (Schepers *et al.*, 1994). Daarmee kunnen we tevens constateren dat de aantallen zich in dit gebied na een stormachtige ontwikkeling in de jaren 1987-1991 hebben gestabiliseerd. Voor normale tot zachte winters lijkt het huidige aantalsniveau normaal; voor strengere winters moet rekening worden gehouden met grotere aantallen, met name in het Middenlimburgse Maasplassengebied, zoals dat in de winter 1990/91 het geval was. Juist dan worden ook diverse tijdelijke slaapplaatsen gebruikt (Schepers *et al.*, 1994).

Het aantal vogels verblijvend op de Waalse slaapplaatsen is toegenomen ten koste van de tussen Eijsden en Mook verblijvende aantallen: van 5% (1990/91) via 37% (1991/92) naar 47% (1994/95; het betreft steeds maximum aantallen). Bij een vrijwel gelijkblijvend totaal aantal neemt het Waalse aandeel dus nog steeds toe.

De winterpopulatie van de Aalscholver in het Maasdal tussen Mook en de Franse grens bedraagt de laatste jaren tussen de 2.600 en 2.900 vogels (foto: F. Schepers)

Hieronder volgt een korte bespreking van de slaapplaatsen en bijzonderheden per deelgebied.

Nederland

De meest opmerkelijke verandering was dat de belangrijkste Limburgse slaapplaats te Osen zich noodgedwongen moest verplaatsen, omdat de slaapbomen (populierenlaan) in het najaar werden gekapt. Het grootste deel van de vogels vertrok naar een ca. 4 km ten oosten van het Maasdal gelegen slaapplaats langs de Roer bij Lerop (gemeente Roerdalen). De vogels slapen hier eveneens in populieren, welke in groepjes verspreid langs de Roer staan. Mogelijk heeft deze belangrijke wijziging ook geleid tot een kleine verplaatsing van vogels naar de Asseltse Plassen, waar in januari-maart meer dan 110 vogels sliepen in enkele wilgen op een schiereiland. Mogelijk zijn er ook, al dan niet tijdelijk, andere kleine slaapplaatsen geweest die aan de aandacht van de tellers zijn ontsnapt. Deze mogelijkheid was vooral aanwezig tijdens het langdurige hoogwater in januari-februari 1995. Immers, in deze periode zijn meer plaatsen geschikt als slaapplaats (langdurig in het water staande bomen) en zijn grote gebieden voor de mens niet toegankelijk. Ook in Eijsden is mogelijk een (kleine) slaapplaats aan de aandacht ontsnapt, langs de oevers van de grote grindplas.

In de Noordlimburgse Maasvallei waren er voor zover bekend twee slaapplaatsen continu bezet met in totaal als maximum ca. 200 vogels.

Een zeer kleine slaapplaats ver buiten het Maasdal bevond zich bij Kerkrade, waar in het stuwmeer de

Cranewijer enkele vogels overwinteren en overnachten.

Vlaanderen

Als enige van formaat is de slaapplaats te Stokkem-Dilsen van groot belang. Het aantal vogels schommelt hier aanzienlijk, wat vermoedelijk deels te wijten is aan telproblemen: het (snelgroeiende) wilgenbos is zeer onoverzichtelijk en moet via een speciale manier worden geteld. Omdat de vogels hier vanaf het middaguur al verblijven, is tellen tijdens aanvliegen te tijdrovend. Pogingen om tijdens het wegvliegen 's ochtends vroeg te tellen hebben tot nu toe nog geen betere resultaten opgeleverd. Desondanks blijft het van groot belang deze slaapplaats goed te tellen (zie ook oproep).

Een tweede, kleinere slaapplaats bevindt zich in het natuurgebied Hochter Bampd, waar vele tientallen vogels in de zich in een Blauwe reigerkolonie ophouden. Hoewel nog nauwelijks tijdens de simultaantellingen geteld, blijkt deze plek toch van belang te zijn. Op 23 januari 1995 sliepen hier 84 vogels, op 9 april zelfs 212 dieren. Ook in de rest van april, mei en juni werden hier nog kleine aantallen dieren op de slaapplaats aangetroffen (mond. med. Peter Gabriëls). Deze slaapplaats zal dan ook in het komende seizoen in de tellingen meegenomen worden.

Wallonië

In dit deel van het stroomgebied van de Maas is reeds een aanzienlijk aantal slaapplaatsen aanwe

zig. Een aantal is echter niet jaarlijks bezet. Sinds begin jaren negentig is de belangrijkste slaappleaats die van Chertal, waar ook in de winter 1994/95 weer forse aantallen werden bereikt. Twee nieuwe slaappleaatsen kwamen erbij: Île de Moniat (Anseremme, ten zuiden van Dinant) en Île de Vas-t'y-frotte (Jambes, 4 km ten zuiden van Namen). Met name de eerstgenoemde kende in haar eerste bestaansjaar al flinke aantallen, met in januari zelfs 400 ex. Daar staat tegenover dat een aantal andere, voorheen incidenteel gebruikte, slaappleaatsen deze winter niet meer werden bezet. De drie belangrijkste slaappleaatsen waren Chertal, Gives en Jambes.

De Waalse slaappleaatsen worden overigens zeer frequent geteld, sommige zelfs wekelijks. Hierdoor bestaat er een goed inzicht in de aantalschommelingen en verplaatsingen tussen de verschillende slaappleaatsen. Overigens werd deze winter ook melding gemaakt van overwinterende Aalscholvers langs de Maas in Noord-Frankrijk; over eventuele slaappleaatsen is evenwel nog niets bekend (P. Schaecken).

Duitsland

Niet direct als onderdeel van het Maasdal geldt de slaappleaats van Aalscholvers net over de grens bij Venlo, namelijk de Krickenbecker Seen (zie ook Reyrink, 1995). Bekend is dat deze vogels zich echter naar de Maas kunnen verplaatsen, als de plassen in dit gebied tijdens strenge winters dichtvriezen. Dit gebeurde onder meer in februari 1991, toen de gehele slaappleaats van ruim 300 vogels zich tijdelijk verplaatste naar de stuw bij Belfeld.

Een andere slaappleaats bevindt zich langs de Roer net over de grens bij Vlodrop, op een begroeid eiland in een zandwinput (Effelder Waldsee). Naar schatting overwinteren hier ca. 75 dieren. Deze slaappleaats werd echter niet in de simultane tellingen betrokken.

Oproep

De tellers zijn voor het winterseizoen 1995/96 we-

derom benaderd om met de simultane slaappleaats-tellingen mee te doen. Gezien het aantalsverloop is besloten de tellingen reeds in oktober te laten beginnen. Hulp bij de tellingen is nog steeds zeer welkom; geïnteresseerden kunnen contact opnemen met ondergetekende. Een speciaal verzoek geldt voor onze Vlaamse burenen: voor de slaappleaats te Stokkem-Dilsen worden nog steeds enthousiaste tellers gevraagd!

Mede dankzij diverse oproepen is een aardig aantal waarnemingen van gekleurringde Aalscholvers ontvangen. Een eerste overzicht van terugmeldingen is reeds gepubliceerd, waaruit blijkt dat de in het Maasdal overwinterende Aalscholvers hoofdzakelijk uit Denemarken en Nederland afkomstig zijn, een enkele uit Duitsland. De daarna ontvangen meldingen bevestigen dit beeld. Indien meer gegevens binnenkomen zal een overzicht van alle aflezingen worden samengesteld. Eenieder wordt dan ook verzocht zoveel mogelijk ringen af te lezen en deze aan ondergetekende door te geven.

Dankwoord

Alle tellers worden natuurlijk hartelijk bedankt voor hun inzet. Dit zijn Johan Thissen, Jan Jacobs, Paul Schaecken, tellers Aves-Liège en Aves-Namur, Henk Alards, Rob Cuypers, Ton Cuypers, Peter Gabriëls, Karel Lemmens, Boena van Noorden, Gerard Peeters, Stefani Pleines, Nico Schaafstra, Joof Teeuwen, Lex Verbeek en Ed van der Zwet. Paul Schaecken wordt in het bijzonder bedankt voor zijn enthousiaste medewerking voor de coördinatie van de tellingen in Wallonië.

Literatuur

- Reyrink, L. 1995. De vogels van het Duitse natuurgebied Krickenbecker Seen. *Limburgse Vogels* 6: 12-19.
- Schepers, F., B. van Noorden & P. Schaecken. 1994. Aalscholvers in het Maasdal tussen Mook en Dinant. Overwintering, slaappleaatsen en gedrag. *Natuurhistorisch Maandblad* 83 (11): 198-211.

Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard (tel. 046-4528863)

Eerste resultaten van de provinciale broedvogelkartering in het Westelijk Heuvelland in 1995

Boena van Noorden & Karel Lemmens

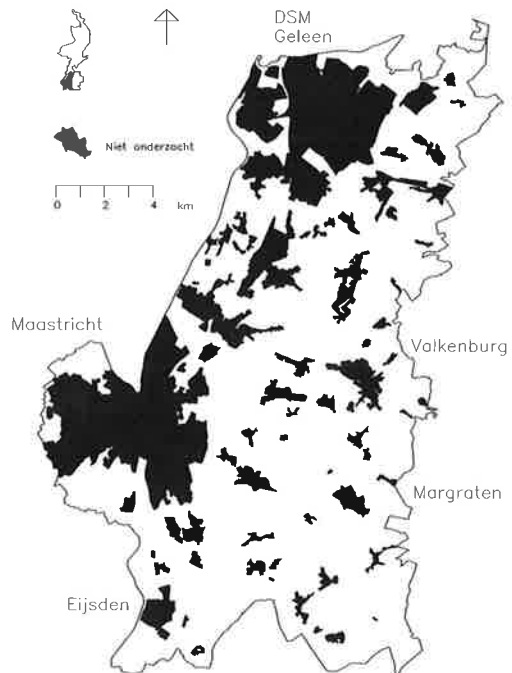
In 1996 hopen we de vlakdekkende Limburgse broedvogelkartering af te ronden. Een schat aan gegevens zal dan beschikbaar zijn. Zo ver is het nog niet. Om de niet aflatende honger naar ornithologische kennis enigszins te stillen, zullen de eerste resultaten van het in 1995 uitgevoerde veldwerk in deze bijdrage worden voorgeschoteld.

Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied omvat het westelijke deel van Zuid-Limburg. De westgrens wordt tussen Eijsden en Maastricht gevormd door de Maas, verder naar het noorden toe neemt het Julianakanaal deze rol over. De noordgrens ligt op de lijn Urmond-Sittard, de oostgrens loopt via de plaatsen Sittard, Nuth, Hulsberg, Schin op Geul naar Slenaken en de zuidgrens is de rijksgrens met België (figuur 1). Andere steden en grotere dorpen in het gebied zijn Beek, Geleen, Maastricht, Margraten, Meerssen, Schinnen en Valkenburg. Maar liefst één vierde deel (7.698 ha) van Westelijk Heuvelland werd niet onderzocht omdat dit gedeelte uit woonkernen en industriegebieden bestaat (figuur 1). Dit is overigens niet vreemd voor zo'n sterk verstedelijkt gebied. De overige 21.224 ha die wel onderzocht zijn bestaan voornamelijk uit landbouwgronden. Op de plateaus vinden we uitgestrekte open akkergebieden waarin granen domineren. Verder liggen hier en daar grote oppervlaktas grasland. De rest van het agrarische gebied bestaat veelal uit laagstamboomgaarden. In de zuidelijk helft van het studiegebied komen her en der nog concentraties hoogstamboomgaarden voor. Met name in dit deel vinden we een kleinschalig cultuurlandschap waarin boomgaarden, holle wegen, graften, heggen en kleine bosjes de belangrijkste landschapsbepalende componenten zijn.

Op de hellingen die te steil zijn om landbouw te bedrijven komen hellingbossen voor. Deze bossen bestaan op enkele plukjes naalddhout na, vrijwel geheel uit loofhout. De dominante houtsoort is de

es, toch komt puur essenbos vrijwel niet voor. Allerlei andere loofboomsoorten als zomereik, beuk, haagbeuk, berk, zoete kers en linde staan in verschillende verhoudingen tussen de essen. De vogelrijkste bossen bezitten een goed ontwikkelde horizontale en verticale structuur. Een weelderige kruidlaag, afgewisseld door een goed ontwikkelde struiklaag, wordt overschaduwd door een gevarieerde boomlaag. De klimop komt in veel bossen voor en vormt op enkele plaatsen meters lange liaanachtige structuren, waardoor men zich af en toe in een tropisch woud waant. Buiten de hellingbossen, zoals in het Maasdal en in de beekdalen staan her en der populieropstanden. Ongeveer 4% van Zuid-

Figuur 1. Overzicht van de ligging van het studiegebied Westelijk Heuvelland en de voornaamste woonkernen in Limburg (zwart).

Soort	Aantal territoria	Soort	Aantal territoria
Appelvink	163	Koekoek	148
Bergeend	2	Krakeend	1
Blauwe Reiger	5	Kramsvogel	187
Bonte Vliegenvanger	2	Kuifeend	4
Boomklever	414	Kuifleeuwerik	1
Boomkruiper	775	Kuifmees	8
Boompieper	13	Kwartel *)	31
Boomvalk	8	Matkop	136
Bosrietzanger	454	Meerkoet	78
Bosuil *)	35	Nachtegaal	2
Braamsluiper	148	Nijlgans	3
Buidelmees	5	Orpheusspottvogel	1
Buizerd	84	Paapje	2
Canadese Gans	1	Patrijs	344
Dodaars	5	Putter	18
Europese Kanarie	125	Ransuil *)	16
Fluiter	48	Rietgors	25
Fuut	86	Roek	770
Geelgors	902	Scholekster	3
Gekraagde Roodstaart	15	Slobeend	1
Gele Kwikstaart	201	Sperwer	36
Glanskop	317	Spotvogel	220
Goudvink	7	Sprinkhaanrietzanger	4
Grasmus	869	Steenuil *)	76
Graspieper	37	Tafeleend	6
Grauwe Gors	23	Torenvalk	113
Grauwe Vliegenvanger	854	Tortelduif	176
Groene Specht	267	Veldleeuwerik	1559
Grote Bonte Specht	484	Vuurgoudhaan	140
Grote Gele Kwikstaart	68	Waterhoen	205
Grote Lijster	241	Wespendief	7
Havik	9	Wielewaal	29
Holenduif	300	Ijsvogel	17
Kerkuil*)	2	Zomertaling	1
Kleine Bonte Specht	40	Zwarte Mees	20
Kleine Karekiet	34	Zwarte Roodstaart	633
Kleine Plevier	8	Zwarte Specht	1
Knobbelzwaan	12		

Tabel 1. Resultaten van de kwantitatieve broedvogel-inventarisatie in het Westelijk Heuvelland in 1995. De vogels met een *) zijn niet systematisch onderzocht.

Deelgebied	inventarisatiejaar	dichtheid (ter./100ha)
Noordelijk Peelgebied	1990	42,5
Zuidelijk Peelgebied	1991	43,6
Midden Limburg	1992	47,7
Kop van Limburg	1993	76,4
Roer en Grensmaas	1994	56,0
Westelijk Heuvelland	1995	49,8

Tabel 2. De dichtheid van de gedurende de periode 1990 t/m. 1995 kwantitatief onderzochte vogelsoorten. Per deelgebied is de dichtheid uitgedrukt in het aantal territoria per 100 ha onderzocht gebied. De Zwarte Roodstaart en de Boomkruiper zijn in de berekening niet meegenomen, omdat deze soorten in 1990 alleen kwalitatief zijn gekarteerd.

Limburg bestaat uit bos. Dat Zuid-Limburg desondanks veel rijker aan bos lijkt, komt omdat veel bossen langgerekt, smal en op de plateauranden gelegen zijn.

De belangrijkste bossen die in 1995 zijn gekarteerd zijn het Savelsbos (Gronsveld), het Bunderbos (Bunde), het Stammenderbos (Spaubeek), Waterval (Ulestraten), de Dellen (Meerssen), het Bergerbos (Berg), het Polferbos (Valkenburg), het Biebosch (Sibbe), het Gerendal (Sibbe), het Encibos (Maastricht), het Cannerbos (Maastricht), de Schiepersberg (Cadier en Keer), het Ravensbos (Valkenburg) en het Kloosterbos (Houthem).

Moerassige habitats zijn schaars in het Westelijk Heuvelland. Het Maasdal tussen Eijsden en Maastricht herbergt de grootste oppervlakte van dit type leefgebied. De kwaliteit van grote delen hiervan is de laatste jaren sterk verbeterd dankzij de uitvoering van natuurontwikkelingsprojecten (Schepers, 1995). Hiervan zijn Eijsder Beemden, Petit Gravier en Kleine Weerd de belangrijkste. Na de Maas is de Geul de voornaamste waterloop in het studiegebied. Verder zijn de Geleenbeek, de Hemelbeek, de Jeker en de Voer vermeldenswaardig.

Een typisch Zuid-Limburgs fenomeen zijn de kalksteengroeves. De sfeer in deze meest vele tientallen meters diepe dagbouwgroeves doet nogal buitenslands aan. De kunstmatige steilwanden met riggels, nissen en holen zijn soms geschikt als broedplaats voor vogels als Oehoe, Slechtvalk en Raaf, maar helaas werd geen van deze soorten gevonden. We moeten het voorlopig doen met Torenvalken en Holenduiven. De voornaamste onderzochte groeves zijn de St. Pietersberg (Maastricht), de Juliana-groeve, groeve 't Rooth en de groeve Curfs (allen in Margraten).

Methode

Het 28.922 ha metende onderzoeksgebied is verdeeld in 111 telgebieden, variërend tussen de 10 en 293 ha. De gemiddelde oppervlakte van de telgebieden bedraagt 191 ha. Woonkernen, industriegebieden, campings, bungalowparken en sportvelden zijn niet gekarteerd. Voor de Europese Kanarie zijn echter aan het stedelijk gebied wel bezoeken gebracht. Dit geldt met name voor Maastricht, Valkenburg, Bunde en delen van Geleen.

Het Westelijk Heuvelland werd door acht personen gedurende de periode 21 maart tot en met 30 juni ten minste driemaal bezocht. Aan de moerasgebieden

Soort	Savelsbos		Bunderbos		Ravensbos		Kloosterbos		Waterval	
	1990	1995	1990	1995	1987	1995	1987	1995	1987	1995
Appelvink	72	43	60	17	10	2	15	6	6	2
Boomklever	84	66	53	45	12	15	8	18	17	9
Buizerd	8	11	3	4	1	2	2	2	-	2
Fluiter	30	11	33	3	1	1	4	4	2	-
Glanskop	106	68	92	30	9	12	5	8	11	6
Grauwe Vliegenvanger	176	120	119	40	11	11	21	10	26	7
Groene Specht	13	26	9	22	1	4	2	3	2	4
Havik	2	2	-	1	-	-	1	1	-	-
Kleine Bonte Specht	9	13	8	7	-	-	2	-	3	-
Matkop	33	5	30	6	8	5	8	5	14	4
Vuurgoudhaan	13	38	6	10	2	-	2	2	3	-

Tabel 3. Vergelijking van de resultaten uit 1995 met die van voorgaande jaren (Hustings, 1990 en Van der Coelen, 1987) van een aantal Zuidlimburgse hellingbossen.

zijn één tot twee nachtbezoeken gebracht om rallen en nachtreigers op te sporen. Om deze nachtvogels te lokaliseren werd gebruik gemaakt van een cassette-recorder waarmee de territoriumroep werd afgespeeld. De overige nachtvogels (uilen) werden niet systematisch onderzocht. Het veldwerk werd uitgevoerd door gebruik te maken van de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al.*, 1985). De interpretatie van de velddata vond plaats op de wijze zoals door Schols & Schepers (1991) is beschreven. Niet van elke soort zijn alle territoria gekarteerd. Van 32 algemene soorten is alleen de aan- of afwezigheid per kilometerhok (100 ha) bepaald. In totaal is 1.751 uur aan veldwerk besteed. De gemiddelde onderzoeksintensiteit bedroeg 4,92 minuten per ha voor de dagbezoeken. Betrekken we hierbij ook de nachtbezoeken dan wordt dit 4,95 minuten per hectare.

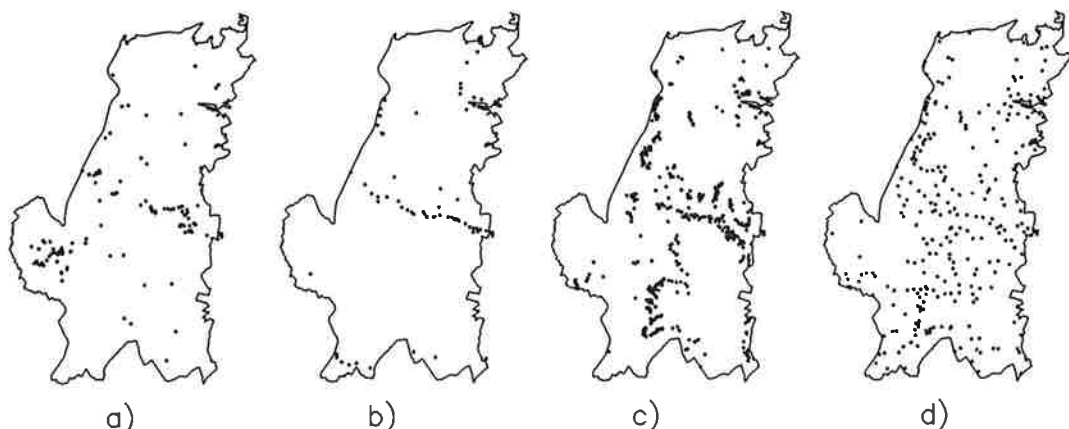
De weersomstandigheden waren niet altijd even gunstig. Rond half mei en in de eerste helft van juni waren er behoorlijk wat regendagen. Desondanks was er voldoende ruimte om bezoeken uit te stellen of over te doen, zodat de resultaten uiteindelijk niet te zeer door het weer werden beïnvloed.

Resultaten

Met in totaal 107 verschillende soorten broedvogels is het Westelijk Heuvelland het soortenarmste van de tot dusver onderzochte Limburgse deelgebieden. De relatief geringe soortenrijkdom heeft te maken met de geringe omvang van het studiegebied, het grote aandeel stedelijk gebied, een relatief omvangrijk cultuurgebied en de relatief geringe variatie in biotooptypen. Zo ontbreken heidevelden en naaldbossen van enige omvang geheel.

De Boomklever is in de hellingbossen van het Westelijk Heuvelland een algemene broedvogel (foto: K. Lemmens)

Figuur 2. De verspreiding van de Europese Kanarie (a), Grote Gele Kwikstaart (b), de Boomklever (c) en de Groene Specht (d) in het Westelijk Heuvelland in 1995.

Van de 75 kwantitatief geïnventariseerde soorten werden in totaal 12.090 territoria geregistreerd (tabel 1).

In tabel 2 is de vogeldichtheid van de kwantitatief onderzochte soorten exclusief de Boomkruiper en de Zwarte Roodstaart weergegeven. De territoria in het stedelijk gebied (voornamelijk Europese Kanarie) zijn evenmin meegenomen in de berekening. We zien verrassend genoeg dat het Westelijk Heuvelland qua vogeldichtheid tot het derde beste gebied van de tot dusver onderzochte Limburgse deelgebieden behoort. Deze vrij hoge dichtheid heeft het studiegebied te danken aan de vogelrijke hellingbossen en de plaatselijk grote aantallen vogels in het cultuurgebied (Geelgors en Veldleeuwerik).

Aan de hand van de verschillende habitats in het Westelijk Heuvelland zullen de resultaten nader onder de loupe worden genomen.

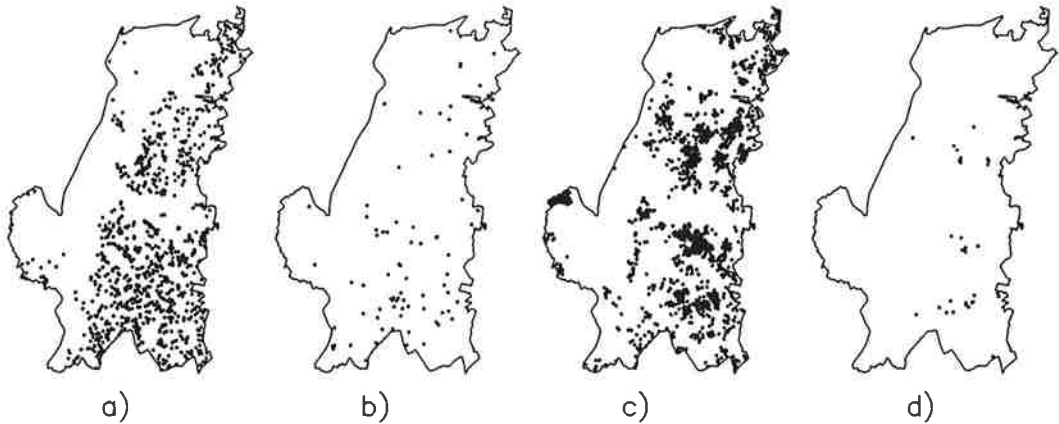
Hellingbossen

Vrijwel alle bossen in het studiegebied liggen op hellingen. Hier en daar lopen de hellingbossen tot over de plateauranden door. De aanplanten van populieren liggen doorgaans in de vlakkere gedeelten. Ondanks het bosarme karakter van het studiegebied drukken de bossoorten een duidelijk stempel op het soortenbestand en het aantal territoria. De in 1995 aangetroffen aantallen van Appelvink, Boomklever, Glanskop, Grauwe Vliegenvanger, Groene Specht en Vuurgoudhaan doen die in de eerder onderzochte deelgebieden verbleken. Het geheim zit hem in de extreme dichtheden in de hellingbossen. Op zich is

dit niets nieuws onder de zon. Het pionierswerk van Hustings (o.a. 1983, 1985, 1990) toonde al duidelijk de rijkdom van dit bostype aan. Dankzij deze karteringen in het verleden kunnen we voor een aantal bosgebieden de gegevens uit verschillende jaren naast elkaar zetten en vergelijken. In tabel 3 is dit gedaan voor het Savelsbos, het Bunderbos, het Ravensbos, het Kloosterbosch en Waterval.

Enige voorzichtigheid bij een dergelijke vergelijking is zeker geboden. Zo is de kartering van het Savelsbos en het Bunderbos door Hustings in 1990 gebaseerd op vijf bezoeken en die van de provincie op drie. De tijdsbesteding in 1990 lag daarentegen een stuk lager dan in 1995. In het Savelsbos werd in 1990 75 uur en in 1995 ca. 100 uur aan veldwerk besteed. Voor het Bunderbos bedroeg dit respectievelijk 51 en ca. 65 uur. De kartering van van der Coelen (1987) omvatte drie bezoeken, maar de tijdsbesteding was minder dan in 1995. Ondanks deze methodologische problemen komen er enkele opmerkelijke verschillen naar voren.

Het gaat zonder meer goed met de Groene Specht in Zuid-Limburg. Na de geconstateerde afname tussen 1975 en 1987 (Hustings, 1989) gaat het weer bergopwaarts met deze specht (tabel 3). Uit de verspreidingskaart (figuur 2d) blijkt dat de Groene Specht vrijwel in het gehele studiegebied voorkomt. In vrijwel elk bosje werd een territorium vastgesteld. Alleen in het stedelijk gebied en de omgeving van Terlinden (Margraten) ontbreekt de soort of is hij schaars. Op grond van de beschikbare gegevens is de stand ten opzichte van de 1987 minimaal verdubbeld. Het ontbreken van strenge winters na 1987

Figuur 3. De verspreiding van de Geelgors (a), Steenuil (b), Veldleeuwerik (c) en de Kwartel (d) in het Westelijk Heuvelland in 1995.

verklaart waarschijnlijk mede het spectaculaire herstel van deze boombewoner.

Op grond van de gegevens in tabel 3 lijkt de Vuurgoudhaan in het Savelsbos en het Bunderbos in aantal vooruit te zijn gegaan. Voorzichtigheid is wederom geboden. Dankzij de soepele interpretatiecriteria van de provincie kunnen een aantal doortrekkers ten onrechte meegeteld zijn. Bij een strikte toepassing van de SOVON-criteria zou het aantal Vuurgoudhanen in het Savelsbos op 25 in plaats van 38 uitkomen. Voor het Bunderbos zou dat vijf in plaats van tien zijn. Desondanks lijkt een toename in het Savelsbos reëel. In de overige bossen zijn de aantallen van deze soort al zo laag dat de invloed van het toeval zo groot geworden is dat vergelijking van beide reeksen onverantwoord is.

De stand van de Havik in de hellingbossen is sedert eind jaren tachtig stabiel gebleven en die van de Buizerd laat een lichte groei zien. De Havikenstand in het totale onderzoeksgebied is mager in vergelijking met de aantallen die in Noord- en Midden Limburg zijn aangetroffen. Het geringere bosaanbod in Westelijk Heuvelland is hiervan waarschijnlijk de hoofdoorzaak.

De gegevens uit tabel 3 geven sterke aanwijzingen dat de Appelvink op zijn retour is. Met enige slagen om de arm lijkt het er op dat deze loofhoutbewoner in aantal gehalveerd is. Landelijk gezien zit de Appelvink nog steeds in de lift (van Dijk, 1995). Een verklaring voor de achteruitgang in het Westelijk Heuvelland is moeilijk te geven.

De Matkop is in Zuid-Limburg duidelijk in aantal achteruit gegaan. In alle referentiegebieden worden

aanzienlijke afnames gemeld (tabel 3). Voorlopig blijft de vraag wat er met de Matkop in Zuid-Limburg aan de hand is onbeantwoord.

De Grauwe Vliegenvanger lijkt op grond van de gegevens uit tabel 3 in de bossen eveneens op zijn retour. Met name de afnames in het Bunderbos en bij Waterval zijn duizelingwekkend. Mogelijk speelt het minder goede weer tijdens een aantal bezoeken een rol bij het lage aantal gevonden territoria. Het gaat echter te ver om hier de totale afname aan toe te schrijven. In een berichtje in SOVON-Nieuws van september 1995 wordt melding gemaakt van een afname van Grauwe Vliegenvangers bij Beek-Ubbergen. Bij het verschijnen van de broedvogelindexen van 1995 zal duidelijk worden of er inderdaad een landelijke achteruitgang van deze bossoort heeft plaats gevonden. Het blijft overigens de vraag of de daling die van het ene op het andere jaar is vastgesteld structureel is. Alleen met behulp van langere tijdreeksen is een structurele afname aantoonbaar. De in 1994 opgemerkte daling van het aantal Fluïters in Nederland (van Dijk, 1995) heeft zich ook in 1995 in het Westelijk Heuvelland doorgezet. Deze Afrikatrekker verloor veel terrein in de in 1990 onderzochte referentiegebieden. De afname in het Bunderbos van 33 naar drie is bijzonder dramatisch. Het is van deze soort bekend dat van jaar tot jaar forse aantalsfluctuaties kunnen optreden, zodat er nog geen reden tot ongerustheid is. Daarbij komt nog dat 1990 een absoluut topjaar voor de Fluïter was.

De Boomklever is een uitgesproken bewoner van oud loofhout. Uit figuur 2c is de ligging van dit

Plaatselijk bereikt de Steenuil in het kleinschalig agrarisch cultuurlandschap nog relatief hoge dichtheden (foto: F. Schepers)

bostype binnen het onderzoeksgebied prachtig af te leiden. De Boomklever is waarschijnlijk stabiel gebleven in Westelijke Heuvelland. De verschillen met Hustings (1990) worden vrijwel zeker veroorzaakt door de geringere bezoekfrequentie en de latere datum van het eerste bezoek. Dit geldt waarschijnlijk ook voor de Glanskop al lijken de verschillen voor deze soort nogal extreem. Voor deze soort met een lage trefkans is een bezoek begin maart, zeker na een milde winter, een must om een betrouwbaar beeld te krijgen. Bovendien is drie geldige bezoeken voor deze soort te laag.

Uitermate schaars in Westelijk Zuid-Limburg zijn de bossoorten als Zwarte Specht (1 territorium), Bonte Vliegenvanger (2 territoria) en Gekraagde Roodstaart (15 territoria).

Op basis van de resultaten uit het Westelijk Heuvelland dient de tekst van het Limburgse volkslied zo langzamerhand aangepast te worden. Een ornithologisch verantwoorde aanpassing van de eerste regel is "Waar in 't bronsgroen eikenhout zingt 't nachtegaaltje?" In het studiegebied werden slechts

twee territoria van deze zangkunstenaar vastgesteld. Alleen ten noorden van Maastricht en bij Stein was men in de gelegenheid om dit jaar de zang van de Nachtegaal te horen.

Wateren en moerassen

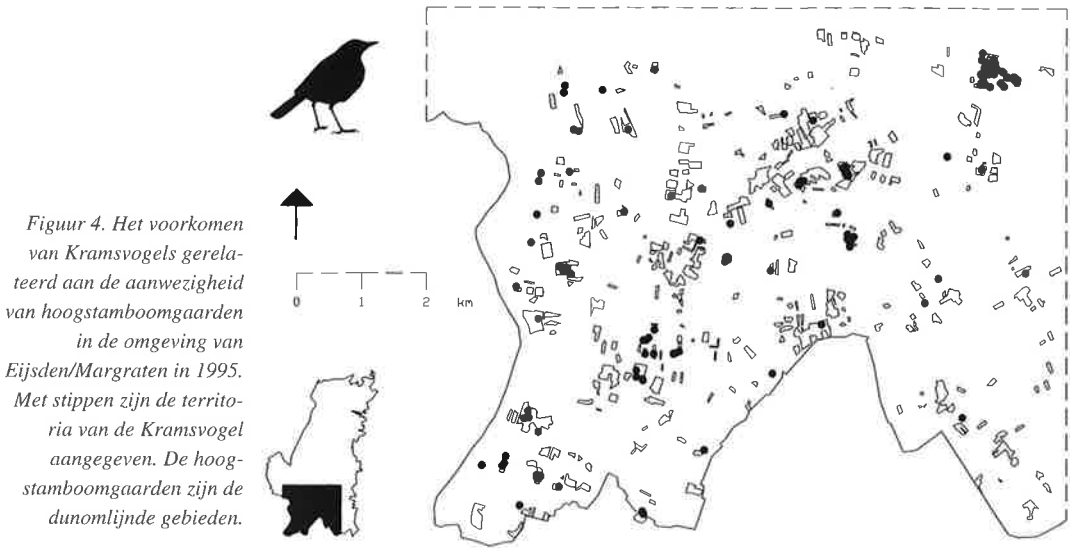
Met name in de natuurontwikkelingsgebieden in het Maasdal werden interessante vogelkundige gegevens verzameld. De Buidelmees lijkt met vijf territoria vaste voet in Zuid-Limburg te hebben gezet, ook al is het ene jaar veel beter dan het andere. Twee territoria werden op het Nederlandse deel van Petit Gravier vastgesteld, de overige in de Eijsder Beemden.

Ook de twee nieuwe soorten voor de provinciale broedvogelkartering werden in het Maasdal vastgesteld. Voor het succesvolle broedsel van de Canadese Gans zal menig vogelaar zijn neus ophalen. Het neusje van de zalm was echter het territorium van de Orpheusspotvogel op Petit Gravier.

Op de slechts 12 ha metende Kleine Weerd in Maastricht werden maar liefst 36 territoria van de Bosrietzanger vastgesteld. In hetzelfde terrein bakenden twee Sprinkhaanrietzangers hun territorium af. Een mooi resultaat in een gebied waar twee jaar geleden nog suikerbieten werden geteeld.

Bijzonder waren de vijf paar Dodaarzen op de plasjes in de ENCI-groef bij Maastricht. Een voor Nederlandse begrippen afwijkend biotooptype voor deze soort van moerassen en heidevennen. Verder zijn de territoria van Krakeend, Slobeend en Zomertaling in het Maasdal bij Eijsden voor dit gebied bijzonder te noemen.

Veel vogelaars associëren Zuid-Limburg met de IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart. Uit de gevonden aantallen van beide soorten blijkt dit idee aardig te kloppen (tabel 1). Uit figuur 2b blijkt dat de Grote Gele Kwikstaart langs de Maas ontbreekt en gebonden is aan beken. Heel fraai is de loop van de Geul, de Geleenbeek, de Hemelbeek, de Voer en de Noor af te leiden uit deze verspreidingskaart. Langs de Jeker werd slechts één territorium vastgesteld, terwijl ook het gedeelte dat door Maastricht loopt is afgezocht. In 1988 werden langs deze beek nog vijf territoria vastgesteld (Schepers & Schols, 1990). Voor de overige beektrajecten is de stand sedert 1988 verbeterd. In 1988 bevindt zich de Grote Gele Kwikstaart net in een herstelfase na een reeks van strenge winters. In het studiegebied werden in 1988 in totaal 42 territoria vastgesteld (Schepers & Schols,

Figuur 4. Het voorkomen van Kramsvogels gerelateerd aan de aanwezigheid van hoogstamboomgaarden in de omgeving van Eijsden/Margraten in 1995. Met stippen zijn de territoria van de Kramsvogel aangegeven. De hoogstamboomgaarden zijn de dunomlijnde gebieden.

1990). Dit aantal is in 1995 opgelopen tot 68 territoria.

In tegenstelling tot de Grote Gele Kwikstaart komt de IJsvogel ook langs de Maas voor. Zeven van de 17 territoria werden hier vastgesteld. De Geul was met vijf paar een andere belangrijke lokatie voor deze soort. Langs de Geleenbeek werden geen IJsvogels aangetroffen, hetgeen niet zo verwonderlijk is omdat deze beek voor een belangrijk deel in een keurslijf van steen is gedwongen.

Agrarisch gebied

Zuid-Limburg is het kerngebied voor de Geelgors in Limburg en mogelijk voor heel Nederland. In het Westelijk Heuvelland werd een dichtheid van 4,2 territoria per 100 ha onderzocht gebied vastgesteld; dit is daarmee de hoogste tot nu toe vastgestelde dichtheid in Limburg. De verspreidingskaart (figuur 3a) laat duidelijk zien dat het Maasdal wordt gemeden. Ook het Geuldal is taboe voor deze soort evenals het omvangrijke stedelijke gebied in het westelijk gedeelte van het studiegebied. Vergelijking van de provinciale cijfers met die van de eerder in het Centraal Plateau uitgevoerde inventarisatie (Van der Coelen, 1987) laat zien dat de Geelgors in dit gebied sedert 1987 met bijna 25% is afgenomen. Binnen dit gebied is een zeer sterke afname (-54%) in het gebied Valkenburg-Houthem-Groot Haasdal vastgesteld, terwijl daar bij Ulestraten een vooruitgang van 21% tegenover staat. Vooralsond ontbreken er een aantal

belangrijke parameters om in te kunnen gaan op de oorzaak van deze aantalsveranderingen.

De Patrijs lijkt op het Centraal Plateau weer enigszins opgekrabbeld te zijn uit het dal waar deze soort zich in Zuid-Limburg medio jaren tachtig bevond (Schepers & Hustings, 1990). Zo trof van der Coelen (1987) in 1987 42 territoria aan op het Centraal Plateau, terwijl gedurende de provinciale kartering in hetzelfde gebied 69 paartjes konden worden opgespoord.

Van de Veldleeuwerik werden plaatselijk ouderwets hoge dichtheden in het studiegebied aangetroffen. Iets wat je eerder in Noord- en Midden-Limburg dan in het Heuvelland zou verwachten. Deze "hot spots" zijn als zwarte vlekken op de verspreidingskaart terug te vinden (figuur 3c). In een rijkelijk met graanakkers bedeed kilometerhok bij Wolfshuis op het plateau van Margraten werden 68 territoria aangetroffen. Een dergelijke dichtheid werd tijdens de provinciale broedvogelkartering niet eerder vastgesteld. Andere goede akkervogelgebieden zijn de akkers ten noorden van Banholt, het gebied ten noorden van Maastricht (Op de Wan) en het open agrarisch gebied ten oosten en westen van Schimmert (Centraal Plateau). Deze top-gebieden herbergen eveneens het grootste gedeelte van de aangetroffen Kwartels (figuur 3d) en Grauwe Gorzen. Tien van de 23 Grauwe Gorzen-territoria in het Westelijk Heuvelland werden tot ieders verrassing ten noorden van Maastricht aangetroffen. Het is duidelijk dat Zuid-Limburg nu ca. 80 tot 90% van de

Er is sprake van een forse achteruitgang van de Kramsvogel als broedvogel in het Westelijk Heuvelland (foto: K. Lemmens)

totale Nederlandse Grauwe Gorzenpopulatie binnen haar grenzen huisvest. Dit brengt de zware verantwoordelijkheid met zich mee om deze sterk bedreigde soort adequaat te beschermen.

Naast de open graanakkers treffen we in Zuid-Limburg een kleinschalig cultuurlandschap aan met veel hoogstamboomgaarden. Voor de oplettende vogelwaarnemer zijn hier in de broedtijd aangename verrassingen weggelegd. Zo broedt een groot deel van de 187 aangetroffen Kramsvogels in hoogstamboomgaarden. In figuur 4 is deze relatie voor de omgeving van Eijsden/Margraten gevisualiseerd. De Kramsvogel is het laatste decennium in het studiegebied behoorlijk in aantal achteruit gegaan. Hustings & Ganzevles (1984) vonden in 1984 nog 339 territoria in het studiegebied. Dit betekent een afname van 45%.

De Steenuil is een andere soort die profiteert van de aanwezigheid van (vaak holle) hoogstambomen. In figuur 3b zien we bijvoorbeeld bij Eckelrade een concentratie van deze soort. Het beeld in dit kaartje is echter niet volledig omdat er geen gericht onderzoek gedurende de nacht naar deze soort heeft plaatsgevonden.

Stedelijk gebied

Hoewel het stedelijk gebied niet tot de te karteren gebieden behoort, is dit jaar hierop een uitzondering gemaakt voor een tweetal soorten. Zo is er ook binnen de bebouwde kommen naar de Grote Gele

Kwikstaart gezocht. Voor deze soort zijn vrijwel alle potentiële broedplaatsen bezocht. De tweede soort is de Europese Kanarie. Veel karteerders konden naast hun "verplichte" ronde nog de moed en energie opbrengen om geschikte habitats in het stedelijk gebied af te stropen om deze zuidelijke soort in kaart te brengen. Maastricht, Bunde-Meerssen en Valkenburg werden op deze wijze volledig uitgekamd. De agglomeratie DSM-Geleen-Sittard werd minder intensief afgezocht. Dat het speurwerk de moeite waard was getuigt het gevonden aantal van 125 territoria (figuur 2a)! Het zou ons niet verbazen dat na afsluiting van het provinciale karterwerk in 1996 de Limburgse populatie van de Europese Kanarie boven de 200 paar uitkomt. Wie had dat in 1990 durven dromen?

Dankwoord

Ook dit jaar verleenden de terreineigenaren in Westelijk Heuvelland alle mogelijke medewerking. De drie grote natuurbeheerinstanties het Limburgs Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zorgden, ondanks ons late verzoek om hun eigendommen te mogen betreden, dat de benodigde vergunningen op tijd in Maastricht waren. De bedrijven en instellingen Ankersmit B.V., Dr. Poelsoord, ENCI, Jeugdhulp Maastricht, St. Jozefklooster Valkenburg, Marieënwaard en PDM-groep Maastricht stemden allen in om de aan hen toebehorende terreinen te mogen onderzoeken.

Jo Erkens en Rob van der Laak verzagen ons van aanvullende informatie over de roofvogels in het studiegebied. Zonder de niet aflatende inzet van de karteerders Frank Ellenbroek, Jan-Erik Kikkert, Raymond Pahlplatz, Carlo van Seggelen en Ludy Verheggen hadden we dit overzicht nooit kunnen maken. Ran Schols karteerde drie telgebieden in de noordoost-hoek van het studiegebied en voorzag een eerdere versie van dit artikel van opbouwend commentaar.

Literatuur

- Coelen J. van der, 1987. Broedvogels Centraal Plateau 1987. Samengevatte gegevens, ongepubliceerd manuscript, NMF-Limburg, Roermond.
- Dijk A.J. van, 1995. Resultaten Broedvogel Monitoring Project 1994. SOVON Nieuws 8 (3): 8-11.
- Hustings F., 1983. Gegevens over het voorkomen van een aantal vogelsoorten in boswachterij Vaals. In Vogelvlucht 6: 7-19.
- Hustings F., 1985. Een inventarisatie van broed- en wintervogels in het

- Onderste en Bovenste Bos bij Epen, Natuurhistorisch Maandblad 74: 9-16.
- Hustings F., 1989. De Groene Specht *Picus viridis* verliest terrein in Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 0: 19-27.
- Hustings F., 1990. Broedvogels van Savelsbos en Bunderbos in 1990. SOVON-rapport 1990/13. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Hustings, F. & W. Ganzevles, 1984. Late aankomst en sterke toename van Kramsvogels *Turdus pilaris* als broedvogel in Zuid-Limburg in 1984. Limosa 57: 155-156.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen, 1985. Vogelinventarisatie, Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc, Wageningen en Vogelbescherming, Zeist.
- Schepers F. & R. Schols, 1990. Vogels. In: J.T. Hermans, R. Gubbels, F. Schepers & R. Schols. Het belang van de Zuidlimburgse beken voor de Fauna. Bekken en Beekdalen in Zuid-Limburg, pp 35-68. Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXVIII aflevering 1, Maastricht.
- Schepers F. & F. Hustings, 1990. Schrikbarende achteruitgang van de Patrijs in het Heuvelland. Limburgse Vogels 1 (2): 1-6.
- Schepers F., 1995. Natuurontwikkeling in het Limburgse Maasdal. Achtergronden en stand van zaken. Natuurhistorisch Maandblad 84: 123-143.
- Schols R. & F. Schepers, 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peellgebied. Avifaunakartering Limburg, deelgebied I, 1990. Provincie Limburg, hoofdgroep R.O.V., Maastricht.

Boena van Noorden & Karel Lemmens, Provincie Limburg, bureau Inrichting Landelijk Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht.

Voorkomen van de Buidelmees als broedvogel tussen Maastricht en Luik

Dominique Testaert & Frans Schepers

Vanaf het begin van de jaren tachtig wordt de Buidelmees *Remiz pendulinus* regelmatig in het Maasdal tussen Maastricht en Luik waargenomen. In het Nederlandse deel spreken Ganzevles *et al.* (1985) in die periode van een reeks van waarnemingen, de eerste reeds in 1976 te Eijsden. Met uitzondering van een ringvangst in 1966 bij Chertal (Oupeye, ten N van Luik; Fontaine, 1967) geldt dat de soort pas vanaf 1982 min of meer regelmatig in Vlaanderen wordt waargenomen (Diederich & Lafontaine, 1984), maar voor het Maasdal zijn er geen gegevens. Zowel de Nederlandse als de Belgische waarnemingen hebben betrekking op pleisterende vogels tijdens de najaarstrek.

Dit korte overzicht geeft een beeld van de Buidelmees als broedvogel in dit deel van het Maasdal.

Van pleisteren naar broeden

De regelmatige waarnemingen in de jaren tachtig bleken de voorbode te zijn van de vestiging van de soort als broedvogel in dit deel van het Maasdal. Door de ruime aanwezigheid van wilgenbossen bleek dit gebied erg geschikt. In 1987 werd een eerste broedpoging vastgesteld in de Eijsder Beemden bij Oost-Maarland; het nest werd echter vernield of ging verloren in een storm; van een geslaagd broedgeval was aldus geen sprake (Glineur, 1989; Lemmens, 1990). Drie jaar later werd er weer een broedpoging vastgesteld, nu op de linkeroever van de Maas bij La Frayère du Petit Gravier. Het eerste geslaagde broedgeval werd aan de Waalse zijde echter pas in 1993 vastgesteld, eveneens in dit

Deelgebied/jaar	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Eijsder Beemden*(NL)	1	0	1	1	1	?	?	2+	3
Petit Gravier (NL + B)	0	0	0	1	0	0	2	1	3
Nouvelle Gravière (B)	0	0	0	0	0	0	0-1	0	1
Hermalle sous Argenteau (B)	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Totaal	1	0	1	2	1	≥0	≥2-3	≥3	8

* incl. kasteel Oost-Maarland

Tabel 1: Aantal broedpogingen c.q. territoria van de Buidelmees langs de Maas tussen Maastricht en Luik (samengesteld naar: Van der Coelen, 1995; Keulen et al., 1994; Lemmens, 1990; Van Noorden, 1995 en archief BSP SOVON).

laatste genoemde gebied. In Nederland is vreemd genoeg niet duidelijk wanneer het eerste succesvolle broedgeval plaatsvond; de eerste waarnemingen van uitgevlogen jongen stamt uit 1994. Het is echter waarschijnlijk dat het eerste geslaagde broedgeval al eerder heeft plaatsgevonden.

Inmiddels komt de Buidelmees tussen Luik en Maastricht jaarlijks met een of meerdere paren tot broeden, waarbij er duidelijk sprake is van een permanente vestiging en een stijgend aantal territoria (tabel 1).

Dit is in tegenstelling tot andere geschikte broedgebieden in het Limburgse Maasdal, zoals Hochter Bampd (Lanaken), Koningssteen (Thorn) en Kollegreend (Kessenich), waar de soort nog steeds niet jaarlijks broedt. Het jaar 1991 was daarbij erg uitzonderlijk: in totaal werden toen minimaal 21 territoria ontdekt in het Nederlands-Vlaamse Maasdal tussen Maastricht en Roermond (Schepers & Verstraeten, 1991). Helaas betekende dit niet de permanente vestiging van de soort langs dit deel van de Maas: het jaar daarop verdween de soort weer zeer abrupt, ondanks de nodige succesvolle broedgevalen in 1991.

Tussen Luik en Maastricht ontwikkelde de broedpopulatie zich langzaam maar zeker tot een maximum in 1995: in dat jaar waren er minstens acht territoria.

Broedsucces in 1995

Dankzij intensief speurwerk aan Waalse zijde is het broedsucces van de Buidelmezen in 1995 relatief goed bekend. Hier vlogen van twee paren jongen uit, op Petit Gravier (minimaal 5 jongen) en Nouvelle Gravière (aantal jongen onbekend). Aan de Nederlandse zijde is over het broedsucces in 1995 niets bekend.

In diverse territoria werd gemeld dat het mannetje meer dan één nest bouwde. Voor de Waalse geval-

len gebeurde dit bij vier van de vijf, aan de Nederlandse zijde is dit wederom onbekend. Dit verschijnsel is normaal bij Buidelmezen, en kan verwarrend werken bij het vaststellen van het aantal territoria; het aantal nesten is zeker niet maatgevend! (zie ook Schepers, 1992).

Uitbreidingsmogelijkheden

In het Maasdal tussen Maastricht en Luik zijn nog tal van mogelijkheden voor een verdere uitbreiding van de Buidelmeespopulatie. Van belang daarbij is een toename van het aantal gebieden waar de ontwikkeling van rivierbegeleidend bos en een rijke oeverbegroeiing van de rivier zelf mogelijk is. Voor diverse gebieden is daartoe een begin gemaakt, zoals de natuurontwikkelingsprojecten Eijsder Beemden, Petit Gravier en de Kleine Weerd. Hier wordt de ontwikkeling van oobos door middel van extensieve begrazing gestimuleerd. Andere gebieden waar in dit opzicht goede mogelijkheden liggen zijn het schiereiland l'Illa (Oost-Maarland; nu al geschikt habitat aanwezig), de Walegreend (Eijsden), de monding van de Berwine (Moelingen), Nouvelle Gravière (Visé) en diverse (industrie) terreinen bij Luik. Ook liggen er enkele kleine eilandjes met wilgenbegroeiing in de Maas die geschikt zijn voor de Buidelmees. Grote delen van de rivieroever kunnen echter nog geschikter worden gemaakt als ze een natuurlijker inrichting en beheer krijgen.

Literatuur

- Coelen, J. van der. 1995. Natuurwaarden in de entree van Limburg. Drie natuurontwikkelingssterreinen langs de Maas tussen Eijsden en Maastricht. Natuurhistorisch Maandblad 84 (6/7): 181-190.
- Diederich, J. & R.M. Lafontaine. 1984. Mésanges rémiz (*Remiz pendulinus*) à Zétrud-Lumay (Brabant) et l'évolution du statut de l'espèce en Belgique et au Grand-Duché de Luxembourg. Aves 21: 1-7.
- Fontaine, S. 1967. Première observation de la Mésange rémiz en Belgique. Aves 4: 1-2.

Keulen, C., M. Loneux, P. Poncin & J.-Cl. Ruwet, 1994, La biodiversité: une étude de cas le site de Lanaye en Meuse belgo-néerlandaise, Cahiers d'Ethologie 14 (1-2-3): 1-286.

Lemmens, K, 1990, De Buidelmee *Remiz pendulinus* in het zuidelijk Maasdal, Limburgse Vogels 1: 16-19.

Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985, Vogels in Limburg, Publicaties Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XXXV, aflevering 5-15, Maastricht.

Glineur, W. 1989. Tentative de nidification de la Mésange rémiz (*Remiz pendulinus*) en Meuse belgo-hollandaise, Aves 26 (2): 126-127.

Schepers, F. 1992. Over de broedbiologie van de Buidelmee, Limburgse Vogels 3: 49-55.

Schepers, F. & F. Verstraeten, 1991, Explosieve groei van Buidelmee populatie in de Limburgse Maasvallei in 1991, Limburgse Vogels 2: 82-83.

Dominique Testaert, 30- rue Lairesse, 4020 Liège (B)
Frans Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard

Verschijnt ook in Aves als:

Testaert, D. & F. Schepers: Nidification de la Mésange rémiz en Meuse entre Maastricht et Liège.

Bijzondere waarnemingen

De Sperweruil te Brunssum in april 1995

Zondag 2 april 1995 begint voor mij heel vroeg als ik om 05.45 uur opsta om op tijd te kunnen zijn voor de SOVON Broedvogel onderzoeksrunde op de Kunderberg bij Voerendaal. Het belooft een dag met schitterend weer te worden en tijdens de ochtenduren kunnen wij weer genieten van Graspiepers, Grote Lijsters, Buizerds, Tjiftjafs, baltende Kieviten en vele andere vogelsoorten waarvan de aantallen zo

goed mogelijk in kaart worden gebracht.

Rond 10.00 uur ben ik weer thuis in Brunssum. Tijdens de gebruikelijke ronde met de hond bemerk ik dat er veel tumult is onder de vogels in het talud van de Prins Hendriklaan (de uitvalsweg van Brunssum richting Schinveld). In de bomen en struiken van dit achter mijn tuin gelegen talud (coördinaten: 196,5/328,4) slaan vooral Roodborstjes, Winterkoninkjes, Merels, Zanglijsters, Kool- en Pimpelmezen doorlopend hun alarmkreten en Kraaien, Kauwtjes en Eksters patrouilleren tussen de bomen.

De spectaculaire waarneming van de Sperweruil bij Brunssum betrof de eerste waarneming van een levende vogel in Nederland (foto: H. van der Laar)

Eerst denk ik dat een rondsluipende kat de boosdoener is, die wel vaker door dit gebiedje struint. Na enkele minuten vindt ik het aanhoudend vogelkabaal toch wel érg lang duren en besluit ik eens van nabij poolshoogte te gaan nemen. Als ik het zweet van mijn bril verwijderd heb, meen ik in de gauwigheid een Sperwer in een oude, dikke, halfverrotte boom te zien wegvliegen. Tenminste..... de door mij waargenomen dwarsstreping lijkt deze vlugge determinatie te onderbouwen en bovendien zit er de laatste maanden regelmatig een Sperwer in de buurt. Onlangs nog plukte een Sperwer op nog geen 4 meter van onze achtergevel een niets vermoedende Merel uit de tuin en een aantal dagen daarvoor zat mogelijk dezelfde vogel een tijdje op onze pergola uit te rusten.

Echter, déze "Sperwer" had toch wel veel te veel wit in zijn verenkleed. Was ik wat te voorbarig geweest met mijn conclusie? Met de verrekijker in de aanslag en voorzichtig dichterbij komend om deze mogelijk bijzondere vogel niet te verstoren sta ik ineens aan de grond genageld: de "Sperwer" blijkt een uil te zijn ongeveer ter grootte van een Bosuil ! Opvallend is de grijzige dwarsstreping, de ronde witte kop met opvallende brede zwarte banden die aan buitenkanten van de ogen van boven naar beneden lopen én de smalle, relatief lange staart.

Onbewust schiet mij de naam Sperweruil *Surnia ulula* te binnen (misschien heb ik de naam ooit in een boek zien staan) en de logica van deze naamgeving is hier dan ook overduidelijk: het is een Sperweruil ! Deze zeldzame (zoals even later blijkt) schoonheid maakt geen geluid en zit op een zijtak te rusten terwijl hij met een scheef oog de voetgangers in de gaten houdt die op het trottoir van de Prins Hendrikklaan, ongeveer op gelijke hoogte, passeren en niet in de gaten hebben dat zo iets moois zo dichtbij is. Ik weet de vogel nogmaals tot hetzelfde punt te benaderen, dit keer met mijn fototoestel in de aanslag waarmee ik enkele foto's maak, hoewel de licht-omstandigheden verre van ideaal zijn..... Nu maar hopen dat ze gelukt zijn.

De enige actie die mij te binnen valt is het vogelreservaat in het nabije Gangelt op te bellen en te vragen of zij niet een vogel missen. In het "Wildgehege" kan men mij niet verder helpen. Aangezien ik mijn aandacht nu weer wat meer bij mijn tuin-karweitjes moet gaan houden laat ik de vogel verder met rust, zo nu en dan in de gaten houdend of hij er nog is. Zeker tot een uur of half vijf zit de uil nog steeds op dezelfde tak. Na vijf uur is hij ineens verdwenen, onbekend in welke richting.

De volgende dag weet ik Jo Erkens telefonisch te bereiken en wordt mij duidelijk wat voor bijzondere waarneming dit is geweest ! Het betreft hier namelijk pas de tweede waarneming van deze uilesoort in Nederland. De eerste waarneming betreft een exemplaar dat op vijf oktober 1920 bij Amerongen (Utrecht) werd verzameld.

De Sperweruil komt voor in alle arctische gebieden van zowel de oude als de nieuwe wereld. Er vinden van tijd tot tijd invasies naar het zuiden plaats, waarbij er vogels tot ver in Europa en Noord-Amerika kunnen doorschieten. De laatste noemenswaardige invasie in Europa vond in de herfst van 1983 plaats (Van den Berg, 1984). Er is in Europa geen invasie bekend uit het najaar van 1994. Het is echter mogelijk dat zich in Siberië of in Noord-Amerika, waar een aantal Britse gevallen van afkomstig zijn, wel een invasie heeft voorgedaan, en dat de vogel van Brunssum hiervan een resultaat is.

Rest mij te vertellen dat ik genoten heb van de vele prettige en vriendelijke reacties. Met dank aan Jo Erkens, Rob van der Laak, Huub Gilissen, Wil Quackers en Frans Schepers.

Literatuur

Berg, A.B. van den. 1984. Invasie van Sperweruil in westelijk Europa in herfst van 1983, Dutch Birding 6: 23-24.

Hans van der Laar, Doorvaartstraat 45a, 6443 AP Brunssum

Witwangsterns langs de Maas

De grindplassen te Boorseme (Maasmechelen-B) ten zuiden van de autosnelweg E314 kenden door de Maasoverstromingen van de voorbije winter een uitzonderlijk hoge waterstand. Hierdoor kwamen rond deze plassen ook de nabijgelegen graslanden en akkers lange tijd (tot begin juni) onder water. Dit had tot gevolg dat er veel interessante waarnemingen werden gedaan, niet alleen van watervogels maar ook van tal van steltlopers. Toen we op 7 mei 1995 dit gebied bezochten, werd omstreeks 12.00 uur onze aandacht getrokken door korte maar luid krassende roepjes 'krrèk' die uit de richting van de Maas kwamen. Op relatief grote hoogte zagen we enkele sterns steeds dichterbij komen. Even later vlogen ze boven de grindplas en naderden ons tot op ca. 25 meter. Opvallend was hun donkere onderbuik die fel con-

Witwangstern in zomerkleed (foto: K. Lemmens)

trasteerde met de lichtgrijze ondervleugels. In zijaanzicht zagen we dat de bovenzvleugels egaal grijs waren. Daarbij viel de witte wangstreek op die duidelijk afgetekend was van de zwarte schedelkap. We telden zeven Witwangsterns *Chlidonias hybridus* in zomerkleed die regelmatig een korte roep lieten horen. Ze vlogen ongeveer 5 minuten boven de plas en verdwenen vervolgens in noordelijke richting van de Maas. Ongeveer 25 minuten later hoorden we opnieuw deze geluiden. Een groepje van vier exemplaren kwam aangevlogen, cirkelde even rond en verdween dan in dezelfde richting als de voorgaande groep. Op 9 mei werden door een Engelse vogelaar (mond. mededeling) opnieuw twee groepen van respectievelijk zeven en vier exemplaren waargenomen met een interval van 30 minuten langs de Maas te Neerharen (mogelijk dezelfde als die van Boorsem. Ook in het Nederlands gebied van de Maas werden dit voorjaar (4 mei) op de Eijsder Beemden (Oost-Maarland) vier adulte Witwangsterns waargenomen samen met zes Zwarte Sterns.

Het lijkt er enigszins op dat de vogels enkele dagen in het Maasdal hebben rondgehangen, en zich daarbij over ruime afstanden verplaatst hebben. Immers, de vogels op 7 mei in Boorsem kwamen uit zuidelijke richting aan en vertrokken in noordelijke richting, terwijl ze op 9 mei te Neerharen (ca. 6 km zuidelijker) werden waargenomen. Ook de groepssamenstelling (zeven en vier vogels) zou hier op kunnen duiden. Het is niet duidelijk of de vier vogels van 4 mei te Eijsden mogelijk hetzelfde groepje van vier vogels was dat ook op 7 en 9 mei werd waargenomen.

Vroegere situatie

In het onderstaande overzicht zijn de ons bekende

waarnemingen voor Belgisch en Nederlands Limburg gerangschikt.

Nederlands Limburg. In 1938 nestelden acht paren met succes te Nederweert. Voor het overige betreft het waarnemingen vooral in mei en juni (Ganzevles *et al.*, 1985):

- Eijsden: 1 ex. op 14 juni 1977 en 1 ex. op 25 tot en met 27 mei 1981,
- Groote Peel: 1 ex. op 26 juni 1960, op 24 april 1966 en 13, 18 en 19 mei 1974,
- Kerkrade: 2 ex. op 16 mei 1974,
- Itteren: 2 ex. op 4 juni 1988 en 1 ex. op 9 mei 1989,
- Nederweert: 1 ex. op 21 juni 1946 en 1 ex. op 15 mei 1967,
- Maastricht: 1 ex. op 26 mei 1948,
- Stevensweert: 1 ex. op 21 juli 1968; 2 ex. 22 juni 1980 en 17+21 juni 1981 2 ex..
- Steyl: 4 ex. op 8 mei 1989 tussen 19 Zwarte Sterns en 1 Dwergmeeuw (Scheres, 1990).

Belgisch Limburg. De Witwangstern ondernam een broedpoging in 1957 in het natuurreservaat 'De Maten' te Genk. Toen werden er vanaf 16 mei 48 exemplaren opgemerkt boven een ven. Acht paren bouwden een nest en drie koppels hadden eieren. De broedsels mislukten, wellicht tengevolge van de extreme lage temperaturen einde mei. Alle sterns verdwenen daarna plots (Herberigs, 1958; Huyskens, 1959).

De volgende waarnemingen van deze zeldzame bezoeker liggen voor:

- Genk: 2 ex. op 25 april 1958 en 1 ex. op 15 mei 1992,
- Schulensbroek: 3 ex. op 21 mei 1986; 1 ex. op 10

mei 1987, 3 ex. op 8 mei 1989; 1 ex. op 2 juni 1991, - Zonhoven: 13 ex. op 6 juni 1958.

In Nederland werden in 1995 tussen 22 april en 30 mei in totaal 26 ex. waargenomen, de meeste in de eerste en laatste week van mei. In België bleef het aantal waarnemingen, naast de hierboven genoemde, beperkt tot twee. Vooral het Nederlandse aantal is hoger dan normaal te noemen (mond. med. M. Berlijn).

Dankwoord

De volgende personen worden bedankt voor het beschikbaar stellen van hun waarnemingen: Herman Berghmans, Willy Debaere, Leon en Raf Drijvers, Karel Lemmens, Koen Leysen, Willy Mondelaers, Johan Redant, Jos Rutten, Carlo van Seggelen, Carlo Vanderijdt, Peter Verbeek, Jos Volders en Paul Wouters.

Literatuur

- Beel C. 1989. Vogels in Vlaanderen. Voorkomen en verspreiding. Vlavico. Pag. 230.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XXXV, aflevering 5-15.
- Herberigs, H. 1958. A propos de important passage en Belgique de Guifette a moustac. *Giervalk* 48: 1-4.
- Huyskens, G. 1959. Broedpoging van de Grauwe Moerasstern in België. *Giervalk* 49: 79-82.
- Scheres, W. 1990. Waarnemingen van sterns in het Maasgebied bij Tegelen. *Limburgse Vogels* 1 (3): 20-22.

Jan en Peter Gabriëls, Echellaan 12, 3740 Bilzen (B)

Opmerkelijke klutentrek over Limburg

Wellicht een van de meest opmerkelijke vogelgebeurtenissen dit voorjaar was de uitzonderlijke trek van Kluten over Limburg. Met name langs de Maas was dit het geval. In onderstaande korte bijdrage worden de waarnemingen van Kluten in het voorjaar van 1995 in Limburg op een rijtje gezet. Naast eigen waarnemingen is ook gebruik gemaakt van het Vogelarchief Limburg.

Reeds op 18 maart werden 15 ex. bij Itteren aangetroffen. De eerstvolgende waarneming dateerde van 3 april. Op die dag verbleven 9 ex. kortstondig in de

Groote Peel om na enkele minuten weer verder naar het noordwesten te vliegen.

Tijdens een kartering van de Eijsder Beemden op 4 april was mijn verbazing groot toen laag over het grindgat een groep van maar liefst 51 Kluten naar het noorden trok. Slechts een uur later trok over dezelfde plas weer een groep, nu van 11 ex. naar het noorden. Bij thuiskomst bleek ik niet de enige te zijn die Kluten had gezien. Een medekarteerder, Jan-Erik Kikkert, wreef zijn ogen nog eens uit toen raketings boven de weilanden, bij elk perceel handig de prikkeldraad ontwijkend, over het plateau nabij Noorbeek 6 Kluten richting noorden vlogen. Rond de middag werden aan de Maas bij de St. Pietersberg nog eens 3 ex. overtrekkend waargenomen. Bovendien werd in de middag aan de plas bij Itteren een groep van 10 Kluten waargenomen. Buiten dit Zuidlimburgse feestje werden ook noordelijker in Limburg Kluten waargenomen. In de Bouxweerd werden 8 ex. aangetroffen. Tenslotte werd op dezelfde dag in De Banen nabij Nederweert een groep van 25 ex. rondvliegend waargenomen, die later in noordelijke richting verdween. Het dagtotaal voor 4 april kwam daarmee op 114 ex.

Na ruim twee 'klutenloze weken' werd op 19 april aan de Maas nabij Elsloo weer één ex. aangetroffen. Op 23 april werden bij de Bouxweerd twee overtrekkende Kluten gezien en verbleven bij Stevensweert twee vogels. De laatste voorjaarswaarneming dateert van 25 mei. Toen vlogen bij de plas van Itteren twee Kluten over.

Elk voorjaar trekt een gering aantal Kluten over Limburg, met een voorkeur voor het Maasdal. De 'piek' wordt eind maart-begin april bereikt. De aantallen in een voorjaar komen normaal echter nauwelijks boven 20 ex. uit. Aangenomen wordt dat deze Kluten rechtstreeks door het binnenland richting broedgebieden trekken. Slechts zelden worden grote groepen gezien, zoals 25-30 ex. op 21 april 1974 in de Groote Peel en 44 ex. op 30 maart 1976 bij Eijsden (Ganzevles *et al.*, 1985). Dit plaatst de uitzonderlijke hoge aantallen dit voorjaar in een bijzonder daglicht. Alleen al het dagtotaal van 114 ex. op 4 april is het tweevoudige van het aantal Kluten dat in heel Limburg in april tussen 1960 en 1983 werd waargenomen (Ganzevles *et al.*, 1985). De groep van 51 ex. is een record groeps grootte.

Het weer in de eerste dagen van april geeft mogelijk een aanwijzing voor de opmerkelijke klutenaantallen. In deze dagen werd het weer beheerst door een sterke W-WZW stroming van een voor het binnen-

land sterke kracht (5 Beaufort). Mogelijk dat Kluten door deze stroming enigszins verdrift raakten en zodoende in Zuidoost-Nederland terecht kwamen en aldaar de Maas gevolgd hebben richting noorden. Mogelijk dat deze koersafwijking reeds in België optrad en dat de vogels via de Maas Nederland binnentrokken. Een tweede aanwijzing in de richting van deze verklaring geven de waarnemingen van diverse andere (sterk) aan zee gebonden soorten. Zo werden op 4 en 5 april 9 Zwarte Zeeëenden, één Grote Mantelmeeuw, één Parelduiker, 5 Rotganzen, één groep van 78 Bonte Strandlopers en veel Tureluurs langs de Maas waargenomen.

In elk geval gaat voorjaar 1995 de geschiedenis in als het klutenrijkste voorjaar voor Limburg aller tijden.

Dankwoord

Dankzij de bereidheid van M. Berlijn, J. v.d. Coelen, T. Cuypers, M. Dolmans, K. Lemmens, Gebr. Meeuwissen, C. Poolen en de provinciale avifaunakarteerders om waarneming aan het Vogelarchief Limburg door te geven kon dit overzicht gemaakt worden. Tevens wordt T. Kessels bedankt voor het doorgeven van zijn waarneming.

Literatuur

Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels en W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg, Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XXXV, aflevering 5-15.

Carlo van Seggelen, Nieuwendijk 101, 5712 EL Sommeren-Eind

Adulte Kuifaalscholver vliegt over Kessenich (B)

Drie overvliegende Aalscholvers trokken op zondag 28 mei 1995 omstreeks 8.00 uur de aandacht van ondergetekende tijdens het inventariseren van broedvogels op de Kollegreend te Kessenich (B). Onmiddellijk viel op dat één van de vogels duidelijk kleiner was en sneller met de vleugels sloeg dan beide andere exemplaren. Deze kenmerken herinnerden mij aan enkele langsvliegende Kuifaalscholvers *Phalacrocorax aristotelis* die ik in september 1993 had waargenomen aan de Noordzeekust van Wiemereux in Noord-Frankrijk.

Enigszins gespannen bleven mijn vader en ik de vogels met de verrekijker volgen en toen ze enkele seconden later vlak boven mij passeerden (op zo'n 25 m hoogte) nam ik nog enige andere verschillpunten waar. Zo vertoonde de kleinere aalscholver een rondere, veel minder gehoekte vorm van de buik, een rechttere hals en werden de stijvere vleugels hoger op en dieper door geslagen. Deze eigenschappen ondersteunden, samen met de volgende kenmerken van het verenkleed, mijn eerste determinatie. De kleinere aalscholver had een volledig zwart, metalig glanzend verenkleed en vertoonde aan de basis van de donkere snavel enkel net onder het oog en boven de kin een helgele, naakte plek. Deze karakteristieken duiden niet alleen op een Kuifaalscholver, maar ook in de richting van een adult exemplaar. Een reeds goed uitgeruide tweedejaars vogel is evenwel niet uit te sluiten. De twee begeleidende Aalscholvers waren zeker onvolwassen dieren, want ze vertoonden een duidelijk vuilwitte onderbuik.

Doordat we ons in een wilgenstruweel bevonden, werd de vogel helaas niet langer dan een tiental seconden waargenomen en heb ik geen aandacht kunnen besteden aan de relatieve lengte van de hals en de staart ten opzichte van het lichaam. Ook de snavelvorm kan ik mij niet nauwkeurig herinneren. Toch meen ik te kunnen stellen dat de determinatie van Kuifaalscholver is te rechtvaardigen op basis van de beschreven eigenschappen.

Voorkomen in Belgisch en Nederlands Limburg

Vóór 1970 was de Kuifaalscholver een zeldzaamheid in Vlaanderen. Sindsdien nam het aantal dieren in de broedkolonies aan de kusten van Noorwegen, Schotland en Bretagne toe en worden Kuifaalscholvers buiten het broedseizoen jaarlijks in Vlaanderen waargenomen. Waarnemingen in het binnenland bleven uitzonderlijk vermits deze vogel een echte zeeschuimer is. Toch zijn 'invasies' van voornamelijk jonge vogels naar het binnenland reeds voorgekomen. Zo was er door een hevige storm rond half januari-begin februari 1984 een influx van de Kuifaalscholver in het binnenland van Vlaanderen (Colin & de Schuyter, 1986). Ook worden deze soms verklaard door het wegtrekken van de haringscholen (het hoofdvoedsel samen met Zandspiering) van de kusten.

Vermits de Kuifaalscholver sinds kort niet meer moet gehomologeerd worden in Vlaanderen, komen de oude Belgisch-Limburgse gegevens helaas niet meer

voor in het computerbestand van het Belgische homologatiecomité. Enkel de waarneming van twee exemplaren die tussen 20 maart en 22 mei 1993 in Boorseme pleisterden, is mij bekend.

In Nederlands-Limburg werd vóór 1994 viermaal een Kuifaalscholver gezien (14 november 1905 bij Vlodrop, 21 februari 1953 te Merkelbeek, 17 mei 1979 te Eijsden en 25 januari 1984 te Maastricht). In 1994 werd op 19 februari een adult exemplaar - gevonden langs de Geul te Meerssen - voor verzorging binnengebracht in een asiel en werd op 6 november een exemplaar gezien op de St. Servaesbrug te Maastricht. Op 12 september 1995 werd verrassend genoeg alweer een (onvolwassen) Kuifaalscholver te Maastricht waargenomen. Recent is echter ook het aantal overwinterende Aalscholwers langs de Maas gestegen en misschien trekken ook meer Kuifaalscholwers mee naar deze overwinteringsplaatsen. Let tijdens komende waarnemingen van Aalscholwers dan ook dubbel zo goed op, maar houdt bij observa-

ties van kleinere aalscholwers wel rekening met de grote natuurlijke variatie in lichaamsgrootte bij gewone Aalscholwers.

Literatuur

- Colin, D. & T. de Schuyter. 1986. Het voorkomen van de Kuifaalscholver *Phalacrocorax aristotelis* in België, Oriolus 52: 9-35.
- De Regge, N. 1989. Kuifaalscholver *Phalacrocorax aristotelis*. In: Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding, p.55-56. Vlavico.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels en W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, reeks XXXV, aflevering 5-15.
- Harris, A., L. Tucker & K. Vinicombe. 1989. Vogeldeterminatie. Baarn.
- Jonsson, L. 1993. Vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Baarn.
- Löfgren, L. 1984. Kust- en zeevogels van de hele wereld. Utrecht/Antwerpen.

Dankwoord

Met dank aan diverse waarnemers die hun gegevens ter beschikking stelden. Ran Schols voorzag mij van waarnemingen uit het Vogelarchief Limburg.

David Beyen, Stationsstraat 50, 3910 Neerpelt (B)

Vogelwaarnemingen

Aflevering 6, januari tot en met juni 1995

Het Vogelarchief Limburg begint met meer dan 50.000 waarnemingen op dit moment al aardig uit te dienen. Het doorgeven van losse waarnemingen van algemene en zeldzame soorten naar een centraal verzamelpunt is inmiddels al goed ingeburgerd. Hopelijk zullen ook de waarnemers die nog vrijwel niets hebben ingestuurd, en dat zijn er toch nog wel een paar, eveneens het nut van een waarnemingenarchief inzien en ons gaan verblijden met een pak formulieren. We wachten af. Overigens heeft SOVON bekend gemaakt dat het kwartbloknummer bij waarnemingen van de zogenaamde BSP-niet broedvogels voortaan achterwege kan blijven; opgave van kilometerhok (of nog nauwkeuriger) volstaat nu. Het invullen van de waarnemingen op onze schrijflijsten wordt er in ieder geval nog gemakkelijker door. Deze zesde aflevering van de waarnemingenrubriek over de periode januari tot en met juni 1995 is wederom goed gevuld. In totaal ontvingen we meer dan 10.000

waarnemingen. Hieronder volgt een beknopte samenvatting van de meest opmerkelijke gevallen.

Januari

Er werden deze maand 10 **Roodhalsfuten** waargenomen, waaronder een groepje van 4 ex. bij Oost-Maarland dat tot ver in het voorjaar aanwezig bleef. De gehele maand verbleef er weer een **Ooievaar** in de omgeving van Asselt. De grootste groep **Kleine Zwanen** bestond uit 122 ex. en werd op 13 januari geteld te Neer (VER). Op 3 januari werd een voor Limburg zeer zeldzame **Kleine Rietgans** gezien te Arcen (JAE). Gedurende een aantal weken pleisterde er een blauwe fase **Sneeuwgans** in de omgeving van Stevensweert. Achteraf was er heel wat discussie over de raszuiverheid van de vogel. Het grootste aantal **Smienten** in Limburg was maar liefst 1.400 ex. nabij Maasbracht op 2 januari (CUO). Op 13 januari zat het mannetje **Siberische Taling**, waarvan de wilde herkomst nog niet vaststaat, nog steeds nabij

Broekhuizenvorst (JAE). De **Zomertaling** in de Grootte Peel op 27 januari (SEC) was waarschijnlijk van wildere herkomst. Er werden deze maand in totaal 16 **Blauwe Kiekendieven** en 3 **Smellekens** doorgegeven. De waarneming van een **Ruigpootbuiszerd** te Ooijen op 5 januari (JAE) is bijzonder te noemen. In Midden-Limburg werden 6 **Slechtvalken** waargenomen, mogelijk alle afkomstig van de Clauscentrale. Op 3 januari vlogen 19 **Kraanvogels** langs Roermond (LEP) en op de 13e vloog nog een exemplaar over Grashoek (NOO). Leuk was de waarneming van een **Zwartkopmeeuw** nabij de Hamert op 13 januari (JAE). Echter spectaculairder was de waarneming van een adulte **Ringsnavelmeeuw** in winterkleed nabij Maaseik in België. Later op de dag vloog deze vogel weg over Nederlands grondgebied (EVE, SWI, CUO). Indien aanvaard door zowel de Belgische als de Nederlandse zeldzaamhedencommissies zou dit het eerste respectievelijk derde geval zijn. Er werden in totaal 4 **Geelpootmeeuwen** gezien. Dat meeuwen kijken in de winter een leuke bezigheid kan zijn bewijst de waarneming van een onvolwassen **Kleine Burgemeester** op de Klauwenhof bij Stevensweert op 22 januari (CUO, EVE). Verder was er op de 14e een **Grote Mantelmeeuw** bij Maaseik (SCP). Op 11 januari werd een **Kuifleeuwerik** waargenomen te Weert (LOV). Er werden nog 5 overwinterende **Tjiftjaffen** doorgegeven (div. waarn.). De eerste twee **Taigaboomkruipers** dit jaar werden in het Vijlenerbos in een rondtrekkend groepje mezen gezien (SCP). In Cotessen (Vaals) was op de 21e de **Waterspreeuw** weer present, maar deze bleek dit jaar niet tot broeden te komen (SCP). De **Klapekster** was met slechts 4 exemplaren vertegenwoordigd. Het kijken naar Kauwen resulteerde in 7 waarnemingen van **Russische Kauwtjes** (div. waarn.). Van de **Bonte Kraai** kwam slechts één melding binnen van een vogel op 3 januari te Panningen (AER). Leuk was de constatering van een groep van maximaal 17 overwinterende **Europese Kanaries** op de Kleine Weerd nabij Maastricht (div. waarn.). Zeer opvallend is de waarneming van 19 **Fraters** te Wyck in Maastricht op 9 januari (COJ).

Februari

Naast de nog steeds aanwezige **Roodhalsfuten** bevond zich op 18 februari een **Kuifduiker** te Oost-Maarland (SCA). Een **Roerdomp** werd op de 11e in de Grootte Peel waargenomen (SEC). Leuk waren de waarnemingen van een **Rotgans** te Asten op 4 fe-

bruari (SEC) en maar liefst 10 langsvliegende ex. nabij Koningsbosch op 5 februari (LAH). Op 4 februari werd wederom een **Zomertaling** gezien in de Grootte Peel (SEC). Het grootste aantal **Topperenden** zat bij Oost-Maarland op 18 februari, namelijk 10 exemplaren (SCA, LEM). De eerste **Rode Wouwen** werden op 16 en 23 februari gemeld van respectievelijk Maastricht (SCL) en Vijlen (PHI). Er werden in totaal 20 **Blauwe Kiekendieven** en 6 **Slechtvalken** doorgegeven. Vanaf de 22e zaten alweer de eerste **Grutto's** bij Nederweert, terwijl hier op de 25e ook een **Rosse Grutto** zat (SEC). **Groene Spechten** lieten zich deze maand meer en meer horen en zien. Op 27 februari werden weer de eerste territoriale **Taigaboomkruipers** opgemerkt te Vijlen (SCA). Van de **Klapekster** bereikte ons maar twee waarnemingen (SEC, KOI). Het aantal **Europese Kanaries** op de Kleine Weerd (Maastricht) liep op tot 20 exemplaren. Een groep van 19 **Barmsijzen** vertoefde bij Schinveld op de 27e (BRI).

Maart

Een **Roodkeelduiker** zat op 12 maart bij Tegelen (SCW). De **Kuifduiker** en de **Roodhalsfuten** bleven de hele maand aanwezig te Oost-Maarland. Van de **Geoerde Fuut** kwamen elf waarnemingen binnen (div. waarn.). Op 23 maart trokken twee **Ooievaars** over Gronsveld en 2 ex. over Itteren (PRV). Van de **Zomertaling** bereikte ons 10 waarnemingen (div. waarn.). De **Rode Wouw** beleefde een matig voorjaar met in de maand maart maar 5 waarnemingen (div. waarn.). Deze maand was verder goed voor drie waarnemingen van de **Bruine** en 12 van de **Blauwe Kiekendief**. Op 31 maart vloog de eerste **Visarend** over Eijsden (PRV). Er werden 6 **Slechtvalken** gezien, waarvan een exemplaar buiten Midden-Limburg, namelijk op de 11e over Vaals (BEL, SCP). Op 4 maart bevond zich een **kruising Sakervalk x Giervalk** bij Maasbracht, die hier met drie (!) Slechtvalken hevige gevechten voerde. Gezien de enorme grootte was het een vrouwelijk dier; de vogel bleef hier enkele dagen hangen en had overigens geen rimpjes (SCP, CUO). In totaal (inclusief dubbeltellingen) werden er in deze maand 5.573 **Kraanvogels** op trek aan ons doorgegeven verspreid over 71 waarnemingen. De trek begon op 9 maart en op 18 maart werden de voorlopig laatste vogels waargenomen, maar vooral 10, 11 en 12 maart waren goede dagen. Het moet voor de waarnemers een ongewoon gezicht zijn geweest om een groep van 15 **Kluten** nabij

Itteren te zien op 18 maart (POC, DOL). De **Kleine Plevier** was er vroeg bij dit jaar met op 4 maart te Grevenbicht de eerste (SCL). Op 11 maart verbleef er al een **Regenwulp** nabij Geleen (VEL), terwijl de eerste **Groenpootruiter** op 24 maart in Groote Peel zat (SCA). Er werden in totaal drie **Geelpootmeeuwen** gezien, maar de leukste meeuwensoort van deze maand betrof een **Drieteenmeeuw** ter plaatse bij Grevenbicht op 4 maart (SCL). Een roepend mannetje **Middelste Bonte Specht** werd fraai gezien in geschikt broedbiotoop in het Vijlenerbos op de 1e; de vogel werd na herhaaldelijk zoeken de dagen erna helaas niet meer teruggevonden (SCP). De eerste **Oeverzwaluwen** werden op 26 maart gezien bij Brunssum en Valkenburg (SCA, LEM, WIA), de eerste **Boerenzwaluw** werd op 17 maart gezien te Nederweert (SEC). Zeer bijzonder was de waarneming van een **Grote Pieper** die op 29 maart te Rimburch verbleef (SCA). De eerste **Gele Kwikstaarten** arriveerde op 22 maart in onze provincie (SCA, ZWE). De **Blauwborst** was deze maand alweer met 12 zingende mannetjes vertegenwoordigd (div. waarn.), waarvan de eerste op 19 maart (KOI). De eerste **Zwarte Roodstaart** zat op 4 maart op Koningssteen bij Thorn (SCP). De eerste **Beflijster** verscheen op 29 maart te Rimburch (SCA). Op 11 maart werd al een **Fitis** gehoord te Thorn (KUR). Vijf **Baardmannetjes** verbleven op de Hamert gedurende deze maand (KOI). Vanaf 24 maart bevonden zich er 2 **Buidelmezen** te Oost-Maarland (PRV). In het Vijlenerbos werden op de ochtend van 1 maart 6-7 zingende **Taigaboomkruipers** gehoord (SCP, BEL). Er kwamen 5 waarnemingen van **Klapksters** binnen (div. waarn.).

April

Begin april verschenen er plotseling een aantal kustbewonende soorten in onze provincie. Vooral 4 en 5 april sprongen eruit zoals ook uit het artikel elders in dit nummer blijkt. Een **Parelduiker** zat op 5 april op het grindgat Oost-Maarland (PRV). Een **Roodhalsfuut** verbleef van 2 tot 23 april bij Stevensweert (CUO) en maximaal 4 ex. zaten nog steeds te Oost-Maarland alwaar de laatste op de 20e werd gezien (div. waarn.). Buiten de bekende broedgebieden werd een groepje van 6 **Geoorde Futen** gezien bij Oost-Maarland op de 4e (PRV). Een **Roerdomp** zat in april in de Groote Peel (SEC, NOO). Niet minder dan 3 **Grote Zilverreigers** zaten op 19 april bij de Turfkoeien, Herkenbosch (BEC). Een **Zwarte Ooievaar** trok

op 7 april over Grevenbicht (SCL). Totaal 8 waarnemingen (10 ex.) van **Ooievaars** werden gedaan gedurende deze maand. Opmerkelijk was de waarneming van een langstreckende **Flamingo** bij Wessem op de 17e (CUO). Een groep van 5 **Rotganzen** trok op 4 april over Maastricht (PRV). **Topperenden** zaten bij Oost-Maarland met op de 10e een groep van 14 ex. en nog een exemplaar tot en met de 20e (PRV). **Zwarte Zeeëenden** werden gezien bij Oost-Maarland 9 ex. op de 4e (PRV) en 1 ex. bij Thorn op 9 april (CUO). De eerste **Wespendieven** trokken over Eijssden op de 19e (KUR) en over Gronsveld op de 25e (PRV). Vanaf half april werden 7 **Zwarte Wouwen** gezien en gedurende de hele maand werden 22 **Rode Wouwen** opgemerkt. Kiekendieven werden in leuke aantallen gemeld: 63 **Bruine**, 12 **Blauwe** en 4 **Grauwe Kiekendieven** (vanaf de derde week). **Visarenden** waren met 14 exemplaren ook niet slecht vertegenwoordigd. Een trekkende **Roodpootvalk** vloog op de 23e over de Groote Peel (SEC) en de eerste **Boomvalk** vloog op 4 april bij Mariahoop (EVE). Van **Smellekens** kwamen 10 waarnemingen binnen en **Slechtvalken** werden gezien bij de Bouxweerd, Swalmen, Maastricht, Maasbracht en op de Meinweg. **Porseleinhoenen** werden opgemerkt in de Groote Peel op de 23e (NOO), in de Zoom op 19, 26 en 29 april (VOH) en bij Oost-Maarland op 3 april (PRV). Drie **Kraanvogels** pleisterden op de 25e bij Neerharen (LEM). **Kluten** werden in grote aantallen gezien met veruit de grootste aantallen op 4 april (zie artikel elders in dit nummer). **Bonte Strandlopers** waren ook in grote getale aanwezig (totaal 139 ex.), met ook hier weer op 4 april een buitengewone dag, zoals blijkt uit de waarneming van een groep van 78 ex. op de Bouxweerd (MEE). **Kemphanen** werden voornamelijk gezien op de Bouxweerd, met als grootste groep 41 ex. op de 6e (VER). Een **Bokje** zat op 3 april in de Groote Peel (SEC) en tot 2 ex. zaten bij Oost-Maarland tot de 19e (PRV, LEM). **Regenwulpen** werden regelmatig gezien, met de grootste aantallen op de 23e bij Ospel (SEC). Verder kwamen veel waarnemingen binnen van **Zwarte Ruiters**, **Tureluurs**, **Groenpootruiters** en **Witgatjes**. Ook de eerste **Bosruiters** werden gemeld. Opmerkelijk was het aantal waarnemingen van **Zwartkopmeeuwen** op 23 april: 2 ex. bij Roosteren (CUO), 2 ex. bij Boorseme (B) (BEL) en 3 ex. bij Itteren (DOL, BEL, LEM), verder zaten er 2 ex. in de Groote Peel op 8 april (SEC) en op 24 april trok 1 ex. over Oost-Maarland (PRV). Evenals vorig jaar werden weer een grote aantallen **Dwergmeeuwen** langs de Maas ge-

Bij het grindgat te Itteren werd op één dag het spectaculaire aantal van 313 Dwergmeeuwen waargenomen. Er pleisterden ook vele vogels. Itteren, 14 mei 1995 (foto: K. Lemmens)

zien. Hiervan werd het gros gezien bij Grevenbicht (hier vrijwel uitsluitend overtrekkend, soms op zeer grote hoogte, SCL) en Itteren (hier hoofdzakelijk enige tijd pleisterd, LEM). Massale doortrek was er op 28 april (313 ex.!) met grote groepen zoals: 50 ex. en 58 ex. trekkend en 71 ex. pleisterend. De opmerkelijk sterke voorjaarstrek zoals in het voorjaar van 1994 voor het eerst werd ontdekt werd dus dit jaar weer herhaald. Twee **Grote Mantelmeeuwen** trokken langs Grevenbicht op de 4e (SCL). Vanaf de 9e werden de eerste **Visdieven** gezien, totaal 17 ex. Op de 23e zaten er bij Itteren een **Noordse Stern** en een **Zwarte Stern** (DOL, LEM, BEL). De eerste **Zomertortel** werd op 12 april bij Itteren gezien (DOL) en de eerste **Koekoek** zat op de 9 april bij Valkenburg (WIA). April was ook goed voor twee opmerkelijke soorten uilen: een langtrekkende **Oehoe** verbaasde een waarnemer bij Grevenbicht op 20 april (SCL) en een **Sperweruil** zat op 2 april in Brunssum te pronken; zie elders in dit nummer (LAA)! De eerste **Gierzwaluw** werd reeds op 13 april gezien bij Venray (ALA). Een **Hop** zat op 29 april bij Schaelsberg (QUA). De eerste **Huiszwaluw** vloog op 4 april bij Eijsden (PRV). Vanaf de derde week van april werden 7 **Duinpiepers** gezien, hetgeen voor het voorjaar veel genoemd mag worden. De eerste **Boompieper** zat op 1 april op de Meinweg (BOJ) en de eerste **Noordse Gele Kwikstaart** werd op de 23e bij Stevensweert gezien (VER). **Rouwkwikstaarten** zaten bij Stevensweert op 1 april (VER) en bij Ohé en Laak op de 23e (VRE). De volgende eerste voorjaarswaarnemingen van dit jaar konden genoteerd worden: **Nachtegaal** op de 17e op de Hamert (ALA), **Ge-**

kraagde Roodstaart op de 4e te Stein (VEL) en 4 **Paapjes** op de 7e bij Ospel (GLN). Gedurende de gehele maand werden **Beflijsters** gezien, totaal werden er 33 ex. doorgegeven. De eerste **Sprinkhaanzanger** zat op 15 april in de Zoom bij Nederweert (LOV), verder werden deze maand nog vogels gemeld bij Wijlre, Maastricht, Eygelshoven, Brunssum, Thorn en Weert. Een **Snor** zat op de 23e bij Stevensweert (CUO) en een **Rietzanger** op de 29e bij Grevenbicht (BOO, SCL), een **Kleine Karekiet** op de 25e bij Susteren (REN) en een **Spotvogel** op de 26e bij Roermond (KUR). **Braamsluiers** waren laat dit jaar, de eerste werd pas op 21 april gemeld bij Tegelen (MAP), dit in contrast met de vroege eerste **Grasmus** op 3 april bij Weert (HOT). De eerste **Tuinfluit**er zat op 20 april bij Ulestraten (VEL). Een bijzondere waarneming was die van een **Bergfluit**er op de Hamert op de 29e (KOI). Een **Fluit**er op de 6e bij Koningsbosch (LAH), een **Grauwe Vliegenvanger** op de 23e bij Susteren (ROJ) en een **Bonte Vliegenvanger** op 6 april bij Tegelen (MAP) waren weer andere vrij vroege zomergasten. **Buidelmezen** werden gezien bij Kessenich op de 14e (2 ex, BOJ) en verder zaten er vogels bij Oost-Maarland (PRV, e.a.). Op 29 april werden op meerdere plaatsen de eerste **Wielewalen** gezien. **Klapeksters** zaten op de vaste plaatsen: de Hamert (1-2 ex.), Meinweg (2 ex.) Nederweert (2 ex.), Weerterbos (1 ex.). Een **Russische Kauw** zat nog op 25 april bij Echt (REN).

Mei

In de Grootte Peel zat op de 6e weer een **Roerdomp**.

Een **Grote Zilverreiger** trok op 20 mei over de Maas bij Grevenbicht (SCL). Een adulte **Kwak** zat op de 27e op Koningssteen bij Thorn (SCP). Op 23 mei trok een **Zwarte Ooievaar** over de St. Pietersberg bij Maastricht (PRV) en op de 27e een exemplaar over Grevenbicht (SCL). Nog 7 **Ooievaars** werden in mei gezien. Ook werd er bij Grevenbicht een overtrekkende **Lepelaar** opgemerkt op de 25e (SCL, BOO). Op de 20e zat de al eerder genoemde "**Sneeuwgans**" nog bij Maasbracht (KUR). Een late **Smient** zat op 21 mei nog bij Asselt (KUR). Hoge aantallen **Zwarte Wouwen** werden er deze maand gezien, in totaal 24 ex. (17 waarnemingen) met als uitschieter 4 pleisterende vogels bij Itteren op 11 mei (PRV); op de 13e werd een langstreckende vogel te Maasbracht zwaar afgetuigd door de **Slechtvalk** aldaar (SCP). **Rode Wouwen** werden 11 maal waargenomen, allen in de eerste helft van mei. **Blauwe Kiekendieven** werden tot ver in mei gezien (3 waarnemingen), allen in Midden-Limburg. Drie maal werd een doortrekkende **Grauwe Kiekendief** gezien in de eerste helft van mei. Negen **Visarenden** werden over de hele provincie verspreid waargenomen. Op 27 mei werd een overtrekkende **Roodpootvalk** gezien bij Maasbracht (KUR, SCP). Het enige en laatste **Smelleken** vloog op 11 mei over Berg (PRV). **Slechtvalken** werden gezien bij Eijsden, Buggenum (!) en Maasbracht. **Watrallen** zaten op 6 mei bij Brunssum (QUA) en op de Hamert op de 18e (ALA). Een **Porseleinhoen** zat op de 6e in de Zoom (VOH). Bij Stevensweert zat op de 26e een **Kwartelkoning**, nabij de plaats waar in 1994 aan Vlaamse zijde (Kollegreend) 3 territoria werden gevonden (VER). Op 27 mei zaten er in dit

Traditioneel pleisterden in mei weer diverse Roodkeelpiepers langs de Grensmaas bij Itteren (foto: K. Lemmens)

laatstgenoemde gebied trouwens twee te roepen (SCP). **Kraanvogels** trokken op 6 mei over Eijsden (2 ex, PRV) en op 16 mei over Margraten (PRV). De jaarlijks terugkerende **Jufferkraanvogel** zat op 7 mei bij Someren-Eind (SEC). Twee **Klutten** met een afwijkend verenkleed deden kort Itteren aan op de 25e (LEM), deze vogels zaten later op de dag en de dag erna nog bij Boorseem (SCP). **Bontbekplevieren** verbleven bij Itteren op de 8e en tot maximaal 9 ex. bij Boorseem (LEM, SCL, SCP). **Zilverplevieren** werden gemeld van de Deurnse Peel op 5 mei (4 trekkers, ALA), van 8 tot 10 mei maximaal 3 ex. bij Boorseem (BEL, SCL e.a.) en op 18 mei bij Herten (KUR). Twee **Kleine Strandlopers** zaten op 5 mei bij Boorseem (DOL, LEM). **Temmincks Strandlopers** zaten er bij Itteren op 5 mei (3 ex.) en 11 mei (1 ex., LEM) en bij Boorseem tussen 7 en 21 mei maximaal 2 ex. (BEL, DOL e.a.) Een schaarse voorjaarstrekker is de **Krombekstrandloper**, 3 ex. zaten op 6 mei bij Neerharen (LEM), 1 ex. op 7 mei bij Grevenbicht (SCL) en 1 ex. bij Boorseem (LEM). In de eerste weken werden nog **Regenwulpen** gezien, met maximaal 25 ex. pleisterend bij Nederweert op 2 mei (VOH). Een **Steenloper** zat van 14 tot 17 mei op de maaskeien van Itteren (DOL, LEM). De sterke doortrek van **Dwergmeeuwen** duurde nog tot half mei, met de meeste vogels in de eerste week. De meeste van de in totaal 81 exemplaren zaten bij Itteren (LEM) en kleinere aantallen vlogen langs Grevenbicht, Eijsden en Maastricht (LEM, SCL, PRV). Een **Grote Mantelmeeuw** zat eind mei bij Baarlo-Steijl (SCW). **Visdieven** werden tussen Roosteren en Thorn gezien, met maximaal 5 ex. op 9 mei bij Roosteren (VER). Ook dit jaar werd weer een **Dwergstern** gezien en wel bij Koningssteen, Thorn op 13 mei (EVE). Maar liefst 156 **Zwarte Sterns** werden er genoteerd in mei, met als maximum 44 vogels bij Itteren op 10 mei (LEM). Heel bijzonder was de waarneming van een groepje van 4 **Witwangsterns** pleisterend op de Eijsder Beemden op de 4e (zie ook artikel elders in dit nummer) en een **Grote Stern** even ter plaatse bij Itteren (SEC). **Nachtzwaluwen** werden gezien bij Helden op de 7e (AER), bij Eygelshoven op de 21e (SCA) en bij Wellerlooi op de 25e (ALA). Er waren twee meldingen van **Draaihalzen**, op 4 mei bij Blerick (BSJ) en op 27 mei in het Weeterbos (FID). Ook begin mei werden weer **Duinpiepers** gezien (5 waarnemingen, 6 ex.). De eerste **Roodkeelpieper** zat op 5 mei in de Groote Peel (SEC), minimaal 5 verschillende vogels deden dit jaar Itteren aan van 7 tot 25 mei, met als grootste

groep 4 ex. (div. waarn.). Andere vogels werden gezien bij Boorseem op de 7e, bij Ulestraten op de 10e (PRV) en bij Grevenbicht op de 21e (SCL). **Noordse Gele Kwikstaarten** lieten nog even op zich wachten. Pas vanaf de tweede week werden grotere groepen gezien, met maximaal 150 ex. op 11 mei bij Itteren (VEL). Een serieuze en goed beschreven melding van een **Balkankwikstaart** kwam van Rimborg op 12 mei (SCA). Een **Waterspreeuw** zat de hele maand langs de Voer bij Mesch (CRW). Slechts twee waarnemingen van de **Beflijster** kwamen in mei binnen: 1 ex. bij Neerbeek op de 1e (PRV) en 2 ex. op de Hamert (KOI). Verder nog 6 meldingen van **Sprinkhaanzangers**: Maastricht, Brunssum, Susteren, Maasbree en Weerterbos. De zeldzame **Snor** werd waargenomen in de Doort op 2 mei (REN) en in de Deurnse Peel van 27 tot 30 mei (ALA). De eerste **Bosrietzangers** zongen op 5 mei te Stevensweert (VRE) en bij Itteren (LEM). Alweer een **Bergfluit**, nu bij Wijlre werd op de 14 mei gezien.

Eveneens zeer bijzonder is de waarneming van een **Kleine Vliegenvanger** bij Echt op 16 mei (BRI, LAH). Vijf meldingen van **Grauwe Klauwieren** deze maand is vrij goed te noemen: 15 mei de Hamert (KOI), 23 mei bij Schinveld (QUA), van 23 tot 28 mei bij Eyselshoven (SCA), op 27 mei op de Meinweg (BOJ) en op 29 mei bij Mheer (PRV). Een late **Klapekster** zat op 21 mei bij Itteren (DOL). Slechts drie **Ortolanen** konden er deze maand genoteerd worden: op de 5e bij Bemelen (PRV), op 7 mei bij Grevenbicht (SCL) en op 11 mei bij Beek (PRV). Op 6 mei werd een **Barmsijs** waargenomen in de bossen van Vaals (SCP).

Juni

Ooievaars werden gemeld van de Brunsummerheide op de 21e (SCA) en bij Itteren op de 24e (DOL). Bij Schinveld verbleef op 29 juni een **Rode Wouw** (BRI). De **Slechtvalken** van de Clauscentrale werden ook deze maand nog een enkele keer doorgegeven. Tussen 18 en 29 juni verbleef bij Stevensweert een roepende **Kwartelkoning** (div. waarn.). **Zwarte Sterns** zaten op 3 juni bij Boorseem (LEM) en op de 17e in de Deurnsche Peel. Uit Midden- en Noord-Limburg bereikten ons verschillende broedgevallen van **Kerkuilen** en **Nachtzwaluwen**. Broedverdacht is de waarneming van een **Draaihals** in de Meinweg op de 11e (BOJ). In de steile wanden langs de Maas tussen Maastricht en Kessel werden in totaal maar liefst ruim 2300 paar **Oeverzwaluwen** geteld (KUR, SCP e.a.). Een **Paapje** werd nog op 3 juni bij Itteren gezien (DOL). Bij Afferden was een **Grauwe Klauwier** present op de 3e (NOO). Het aantal territoria van de **Taigaboomkruiper** in de Boswachterij Vaals kwam dit jaar uit op 17-22 (SCP). Bij Schaesberg en Sittard werden broedgevallen van de **Barmsijs** vastgesteld (SCA, SCP). **Grauwe Gorzen** zaten deze maand onder andere bij Echt en Ohé en Laak (REN), Grevenbicht (BRI, SCL), Stevensweert (KUR) en Itteren (SCA). Verder was het een nogal rustige maand.

Waarnemerscodes

AER: L. Aerts, ALA: H. Alards, BEC: H. Beckers, BEL: M. Berlijn, BOO: J. Boonstra, BRI: F. van den

Krombekstrandlopers, 6 mei Neerharen (foto: K. Lemmens)

Brink, BOJ: J. Boeren, BJS: J. Bos, COJ: J. van der Coelen, CRW: J. Creuwels, CUO: T. Cuypers, DOL: M. Dolmans, EVE: P. Evers, FID: H. Fiddelaers, JAE: J. Jansen, KOI: J. Kooistra, KUR: G. Kurstjens, LAA: H. v.d. Laar, LAH: H. Laugs, LEM: K. Lemmens, LEP: P. Lemmens, LOV: T. Loven, MAP: H. Maeghs, MEE: D. B. I. & F. Meeuwissen, NOO: B. van Noorden, PHI: J. Phijl, POC: C. Poolen, PRV:

Avifaunakarteerders Provincie Limburg, QUA: W. Quaedackers, REN: N. Reneerkens, SCA: N. Schaafstra, SCL: R. Schols, SCP: F. Schepers, SCW: W. Scheres, SEC: C. van Seggelen, SWI: H. Swinkels, VEL: L. Verheggen, VER: W. Vergoossen, VOH: H. Vossen, VRE: J. Vreken, WIA: L. Willems, ZWE: E. van de Zwet.

Ran Schols, Karel Lemmens en Max Berlijn, Werkgroep Vogelarchief Limburg, p/a. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht.

Recent verschenen

Broedvogels in de Kop van Limburg

Avifaunakartering Limburg, deelgebied IV, 1993. Door: B. van Noorden, 1995. Provincie Limburg, Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting, Maastricht. Te bestellen bij de Bibliotheek van de Provincie Limburg (043-3897382). De prijs bedraagt f 7,- exclusief verzendkosten.

Met het verschijnen van het vierde provinciale broedvogelrapport is de sluier opgelicht van de recente ornithologische waarden in de Kop van Limburg: het gebied dat zich uitstrekt tussen Maas en Duitse grens enerzijds en Mook en Venlo anderzijds. Belangrijke bos- en natuurterreinen zijn in deze regio gelegen, denk daarbij aan de Hamert, de Bergerheide en de St. Jansberg. Het rapport is helder en overzichtelijk met een schat aan informatie. Opgemerkt mag worden dat het veldwerk in 1993 meestal onder optimale weersomstandigheden plaatsvond. Broedvogels worden besproken per biotooptype maar ook per gemeente voor de belangrijkste waardevolle gebieden. Van een beperkt aantal soorten is een verspreidingskaart opgenomen (hoe scherp begrensd die van de Geelgors die kennelijk niet (meer!) gecharmeerd is van het Maasdal). Daarnaast treffen we zogenaamde waarderingskaarten aan voor vijf ecologische groepen (loofbos, naaldbos & heide, bosrand & struweel, grasland en moeras & water). Een kanttekening is hierbij wel op zijn plaats omdat de aangegeven waardering in bepaalde gevallen zeer betrekkelijk is (denk

aan vestiging van Oeverzwaluw, een soort van de Rode Lijst). Bovendien kunnen op witte plekken zonder waardering door natuurontwikkeling relatief snel allerlei interessante vogels terugkeren. En bestaan er in Nederland eigenlijk wel naald-”bossen” met een hoge natuurwaarde? Opvallend goed scoren soorten als Patrijs en Roodborsttapuit en met 54 territoria vormt de Nachtzwaluw in de Kop van Limburg een nationaal bolwerk (ca. 10 % van de landelijke populatie). Terecht prijkt de geitenmelker op de voorkant van het rapport. Merkwaardig is het volledig ontbreken van de Houtsnip als broedvogel; iets wat in het Rijk van Nijmegen ook het geval is. Waarschijnlijk is gebrek aan bosondergroei en verdroging hier debet aan. Helaas lieten ruige soorten als Draaihals, Duinpieper, Tapuit (op één geval na) en Klapekster verstek gaan. Ronduit bedroevend is het ontbreken van Nachtzwaluw en Roodborsttapuit in het natuurgebied de Mookerheide; kennelijk een geval van paarse VVV-heide. Terwijl diverse loofbossoorten goed uit de bus komen (Bonte Vliegenvanger), stellen typische riviervogels zwaar teleur; en dat met ca. 60 km Maas, 10 km Niers plus een aantal beken in het onderzoeksgebied. Slechts twee IJsvogels rolden er uit de kartering. Dit neemt niet weg dat er in deze regio goede mogelijkheden zijn om flinke stukken uiterwaard terug te geven aan de rivier. Dan ben ik benieuwd naar de volgende uitgave over vogels van de Kop van Limburg.

Gijs Kurstjens

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogel Onderzoek Sovon

SOVON, Afdeling Monitoring A.J. van Dijk,
Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel. 024-6848111

Districtscoördinatoren Limburg

District Noord-Limburg:

Raymond Pahlplatz, Berkenstraat 24
6031 XB Nederweert, Tel. 0495-625405

District Zuid-Limburg:

G. Kurstjens, Le Bron de Vexelastraat 27,
6042 AN Roermond, Tel. 0475-337579
of: Antwoordnummer 2505,
6573 ZH Beek-Ubbergen.

Punt Transect Tellingen (PTT)

SOVON, t.a.v. W. Hagemeijer (adres: zie boven).

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg:

T. Cuypers, Wilhelminalaan 26,
6107 AK Stevensweert. Tel. 0475-551579.

Bekentellingen Zuid-Limburg

F. Schepers, Ophoven 56, 6133 XW Sittard.
Tel. 046-4528863.

Dwaalgasten en zeldzaamheden (DBA/CDNA)

Inlichtingen, contactpersoon:

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9,
6285 AS Epen, Vaals. Tel. 043-4552511

Werkgroep Vogelarchief

Waarnemingen insturen naar:
Natuurhistorisch Genootschap,
Werkgroep Vogelarchief,
Postbus 882, 6200 AW Maastricht
Informatie: R. Schols, Dr. Nolenslaan 85-I,
6136 GK Sittard. 046-4527892

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciale coördinator: H. Gillissen,
Schuttendaal 23, 6228 KC Maastricht.
Tel. 043-3619597.

Coördinator Noord-Limburg: M. Schols,
Zellersacker 13-08, 6546 HD Nijmegen.
Tel. 024-3785444

Coördinator Midden-Limburg: J. Leunissen, p/a.
Stichting IKL, Postbus 154, 6040 AD Roermond.
Tel. 0475-331200.

Coördinator Zuid-Limburg: F. Blezer, p/a.
Stichting IKL, Postbus 154, 6040 AD Roermond.
Tel. 0475-331200

Europese Kanarie

K. Lemmens, Wilhelminalaan 71,
6301 GH Valkenburg, Tel. 043-6012953

Grote Gele Kwikstaart

L. Bakker, Van Heinsberglaan 15,
6301 VH Valkenburg, Tel. 043-6016882

Oeverzwaluw

Coördinator Limburg:

J. Willems, Bellenkampweg 57, 6438 KE Oirsbeek.
Tel. 046-4422607

Huiszwaluw

Coördinatoren Limburg: W. Hamers & S. Holka,
Postbus 5038, 6401 GA Heerlen. Tel. 045-5216615.

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels, Essendijk 15,
6243 BH Geulle. Tel. 043-3645606.

Aalscholver

Slaapplaatstellingen: F. Schepers (adres: zie boven).

Kleine Zwaan

Slaapplaatstellingen: Ernest van Asseldonk,
Aldrinstraat 16, 6071 BG Swalmen. Tel. 0475-504909.

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 6, nummer 2, november 1995

Artikelen

- 37 Verspreiding en aantalsverloop van de Blauwborst in Limburg en aangrenzende gebieden (*Ruud Foppen & Carlo van Seggelen*)
- 49 Broedvogels van het Niersdal (*Bart Peters & Menno Horman*)
- 55 Aalscholvers langs de Maas in Nederland en België in de winter 1994-95 (*Frans Schepers*)
- 59 Eerste resultaten van de provinciale broedvogelkartering in het Westelijk Heuvelland in 1995 (*Boena van Noorden & Karel Lemmens*)
- 67 Voorkomen van de Buidelmees als broedvogel tussen Maastricht en Luik (*Dominique Testaert & Frans Schepers*)

Bijzondere waarnemingen

- 69 Sperweruil te Brunssum in april 1995 (*Hans van de Laar*)
- 70 Witwangsterns langs de Maas (*Jan en Peter Gabriëls*)
- 72 Opmerkelijke klutentrek over Limburg (*Carlo van Seggelen*)
- 73 Adulte Kuifaalscholver vliegt over Kessenich (B) (*David Beyen*)

Vogelwaarnemingen

- 75 Aflevering 6, januari tot en met juni 1995 (*Ran Schols, Karel Lemmens & Max Berlijn*)

Recent verschenen

- 80 Broedvogels in de Kop van Limburg (*Gijs Kurstjens*)

Van de redactie

- 54 Verkoopactie oude nummers Limburgse Vogels